

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Ю. Клен: В дорозі	609	Херсонськ: „Ліцом к Кочубею“	661
„Конкістадори	609	Devius: Чи консолідація?	664
Бернард Шов: Свята Іванна	612	Д-р Філярет Колесса: Поезії Ів.	
Ю. Клен: Черга	628	Франка складані за ритміч-	
Е. Маланюк: Ф. К. Шальда	634	ними вірцями українських	
Мирослав Гоца: Слово живе і		народніх пісень	668
мертве	641	М. Л.: З пресового фільму	675
Олена Теліга: Сила через радість	649	Бібліографія	680
Е. М.: Богдан І. Антонич	659	Від Адміністрації	686

РІЧНИК V
КНИЖКА 9

ТОМ III
ВЕРЕСЕНЬ

1937

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto П. К. О. 500°371.

Відновляйте передплату

НА
ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю вносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ вносить половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Українське Слово

незалежний суспільно-політичний часопис

Редакція і адміністрація: **Ужгород**, пл. Корятовича 11.

Річна передплата — Кч. 50, піврічна — Кч. 26. Місячна Кч. 5.50

Дм. Донцов

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

СТ. 136. ЦІНА 4 зл.

Збірник статей: 1. Криза нашої літератури 2. Росія чи Європа 3. Роздвоєні душі 4. Естетика декадансу 5. Мистецтво для мистецтва чи для життя і інші.

Вже вийшло 3 ч. Квартальника Вістника за 1937 р.

Націоналізм в Бельгії

(Лев Дегрель)

Ціна книжки 1.50

39437

Ю. Клен

В дорозі

Ми вийшли в ніч, у мрячну далеч.
Розгойдана вітрами мла,
Що в пільму гнала хижу галич,
Усі шляхи нам залягла.

Дрігнули хмар криваві вії,
І кожна блискавка — як вуж.
Скажений вихор шаленіє
В просторах наших душ.

Десь там горить священе місто
Шпилями гострими дзвіниць,
Немов троянда золотиста,
Розквітла в заграві зірниць.

Ми йдем... і може нас зустріне
Усіх церков потужний дзвін,
І браму золоту відчине
Нам чорна варта тих країн.

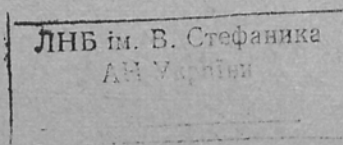
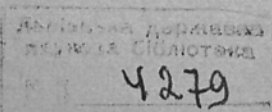
Ю. Клен

Конкістадори

„Із білих каравел дивилися вони,
Як від незнаних вод незнані сходять зорі“.

ЕРЕДІЯ

Немов важкий і мертвий чад,
Стискало груди їм повітря
Тісних, задушливих кімнат...
Гітари бренькіт, бренькіт цитри.

Не ваблять чаші і вуста,
Дрімота мрійного дозвілля
І сто раз бачені міста:
Мадрид, Толедо і Севілья.

Відомий світ давно набрид.
Навколо гори заступили
Широкий, дальній круговид.
Але ростуть у духа крила.

І кличе радісний простір.
Співають води у затоці.
І ось вино, що з рідних гір,
— Вже не вино, а жовч і оцет.

А вранці в гавані морській
Шумкі вітрила напинає
Зі сходу вітер ходовий
І манить, манить у безкрає.

І туга, що співала в снах,
Що зріла і росла роками,
Що пломінилася в очах,
Уже доходячи нестями,

Враз вибухла, мов грім.

Так кактус іноді сто літ
В корінню потай копить сили,
Щоб раптом викинути квіт
На диво всім — єдиним стрілом.

Розквітлі брості островів
Гойдалися на океанах,
Мов дальнє мариво віків.
До них жага летіла п'яно.

І звідти відгомон бажань,
Немов труба, гремів у морі,
І шумом пінив чорну хлань,
І владно кликав у простори.

О моряки, що синій шлях
Сріблили вам південні шквали,
Що вас у білих кораблях
Вітри пригод і шторми мчали!

Омита сонця далечінь
Вам розгорнулася широко,
І млявих літ літеплу лінь
На попіл спалював широко.

Це вам Південний Хрест горів,
Коли назустріч бригантинам
Враз випливали з туманів
Фльоріда, Чілі, Аргентина.

Це вам, відважним хижакам,
Скорились мудрі перуанці.
Ще й досі буря трубить нам
Про вас, дзвінкої слави бранці.

Весь мул таверн, барлог, портів,
Що клекотіла ним Біскайя,
Скипів і смерчем полетів
По прірвах щастя і відчаю.

О золото глибоких надр,
Що хвилями усе затопить!
О золото плескуче ватр,
Що захлинулась ним Європа!

Ми теж п'яніючи у снах,
Чудні вирощуєм химери,
Щоб десь на дальніх берегах
Нам забілили Кордільєри.

Нераз на роздоріжжі днів
Ще зрадить нас надія марна.
Та над безмірністю морів
Завжди горить Зоря Полярна.

Над нами теж молочний шлях.
Нам теж Перзей і Андромеда,
Як символ, світять у віках.
Туга солодша нам від меду.

І теж зоритиме у млі,
Як сходять з вод неznані зорі,
Той, що скерує кораблі
За вами вслід, конкістадори.

Бернард Шов

Свята Іванна

(переклада з англійського Ганна Чикаленко)

(Зміст частини, уміщеної в ч. VII—VIII: — У французького команданта Бодрікура з'являється Іванна, дівчина з Дом Ремі і жадає, щоб він дав їй коня і озброєний відділ, який попровадивби її до дофіна Карла, який ледви ставляє опір англійським наїздникам; вона має від Бога доручення прийти на відсіч Орлеанові, допровадити до коронації дофіна в Реймсі і визволити Францію. На королівському дворі в Шіноні Іванна пізнає схованого в юрбі дофіна, і не зважаючи на недовіря і заздрість оточення, збуджує симпатії Карла і його віру в її покликання. З військом звільняє обложений англійцями Орлеан і тою перемогою з'єднує собі армію).

СЦЕНА IV*)

Намет в англійському таборі. Англійський священник, 50 років, з воловою шиєю сидить на стільці при столі і пильно пише. По другий бік столу показний шляхтич, 46 років, сидить в гарному кріслі, перегортаючи сторінки Часослова з образками. Він дуже задоволений. Пан-отець ледви перемагає свою лютість. Ліворуч від шляхтича порожнє шкуратяне крісло, стіл праворуч від нього.

ШЛЯХТИЧ Отсе я назвавби мистецтвом. На світі немає нічого кращого за гарну книгу з добре розміщеними рядками гарного виразного письма, прегарним облямованням та штучно вправленими кольоровими образками. Але тепер, замість того, щоб милуватись книжками, люди читають їх. Так ніби книжка — одне з тих замовлень на сало та висівки, що ви там шкрябаєте.

СВЯЩЕННИК Мушу сказати, мільорде, ви дивитесь на наше становище дуже спокійно, справді, дуже спокійно.

ШЛЯХТИЧ *(зневажливо)* Що сталося?

СВЯЩЕННИК Сталось те, мільорде, що нас, англійців, розбито.

ШЛЯХТИЧ Се трапляється, знаєте. Лише в книжках та в баладах ворога завжди побіджають.

СВЯЩЕННИК Але нас постійно бють. Перш під Орлеаном...

ШЛЯХТИЧ *(з призи́рством)* Ет, під Орлеаном!

СВЯЩЕННИК Я знаю, що ви хочете сказати, мільорде: що то був очевидний випадок чарівництва та відьомства. Але нас і далі бють. Під Жаржо, під Менгюм, під Божансі, точнісенько як і під Орлеаном. А тепер

*) Див. Ві́стник кн. VII—VIII.

нас розбито наголову під Пате і взято в полон сера Джона Толбота. *(кидає перо майже з плачем)* Я відчуваю се, мільорде, дуже глибоко се відчуваю. Я не можу знести, щоб моїх земляків побила купа чужинців.

ШЛЯХТИЧ О, то ви англієць?

СВЯЩЕННИК Розуміється, що ні, мільорде, я — джентльмен. Але я, так само, як і ви, народився в Англії, а се має своє значіння.

ШЛЯХТИЧ То ви привязані до землі, що?

СВЯЩЕННИК Мільордові подобається кпити з мене: ваше високе становище дає вам право робити се безкарно. Але ваша милість дуже добре знає, що я не привязаний до землі в звичайнім, простацьким значінню сього слова, немов якийсь кріпак. Проте я відчуваю зв'язок з землею *(в зростаючій зворушенню)* і я не встидаюся сього почуття... і *(підводиться розлючений)* якщо так ітиме й далі, їй Богу скину к чорту рясу, сам візьмуся до зброї і задушу прокляту відьму власними руками.

ШЛЯХТИЧ *(добродушно сміється з нього)* Авжеж, панотче, авжеж, так і зробите, коли нічого кращого нам не вдасться. Але почекайте, почекайте ще трохи.

Священник сідає дуже невдоволений.

ШЛЯХТИЧ *(звисока)* Мене не дуже турбує та відьма: бачите, я був на прощі в Святій Землі; і Небесні Сили, у власному інтересі, ледви допустять, щоб мене перемогла якась сільська чарівниця, але Орлеанський Безбатьченко вже твердіший орішок, щоб його розкусити, до тогож і він був у Святій Землі так, що в сьому ми один одному дорівнюємо.

СВЯЩЕННИК Алеж він лише француз, мільорде.

ШЛЯХТИЧ Француз! Звідки ви взяли се слово? Невже сі бургундці, бретонці, пікардійці та гасконці починають звати себе французами, так само, як наші хлопці починають звати себе англійцями? Навіть зачинають говорити про Францію та Англію, як про свої країни. Свої, прошу я вас! Щож станеться тоді зі мною та вами, коли такий спосіб думання ввійде в моду?

СВЯЩЕННИК Чому, мільорде? Хіба се може нам пошкодити?

ШЛЯХТИЧ Двом панам служити не можна. Коли вони раз забють собі в голову се блягузкання «служити своїй країні», то прощай авторитет їхніх феодальних панів, прощай авторитет Церкви. А се значить кінець і вам і мені.

СВЯЩЕННИК Я вважаю себе вірним слугою Церкви, а між баронією льюрда Стогемберга, основаної Віліямом Переможцем і мною, є лиш шість свояків. Але хібаж мені через те стояти, склавши руки і дивитись, як ан-

гліяців бють французький байстрюк та відьма з воши-
вої Шампанії?

ШЛЯХТИЧ Помалу, чоловіче, помалу. Ми спалимо відь-
му і розібеємо Орлеанського Безбатьченка, все в свій
час. Я саме сподіваюся візити єпископа з Бове, щоб
умовитися з ним про те, як її спалити. Її прихильники
скинули його з єпархії.

СВЯЩЕННИК Насамперед вам треба її спіймати, мільорде.
ШЛЯХТИЧ Або купити. Я офірую за неї королівський
викуп.

СВЯЩЕННИК Королівський викуп! За оту ледащицю!

ШЛЯХТИЧ Зробимо се поступенню. Хтось з королівсько-
го оточення продасть її бургундцям; бургундці прода-
дуть її нам, отже буде зо три чи чотири посередники,
які сподіватимуться собі невеличкого комісійного.

СВЯЩЕННИК Неймовірно! Се все ті шахраї жида: вони
встрянуть скрізь, де тільки гроші переходять з рук
в руки. Якби моя воля, я не лишивби живим ніодного
жида на християнським світі.

ШЛЯХТИЧ Чому? Жида знають, чого якась річ варта:
хоч деруть гроші, зате постачають товар. З мого досвіду
знаю, що люди, які хотіли мати щось за ніц, все були
християне.

Входить паж.

ПАЖ Всесвітлійший отець єпископ з Бове, монсенер
Кошон.

*Входить Кошон, коло 60 років. Паж виходить. Оби-
два англійці встають.*

ШЛЯХТИЧ (з надзвичайною ввічливістю) Пресвітлий вла-
дико, робите мені велику ласку тим, що прийшли! Доз-
вольте представитися: Річард Бічемп, граф Уорік, до
ваших послуг.

КОШОН Слава вашої милости мені добре відома.

УОРІК Ся духовна особа є — пан-отець Джон де Сто-
гембер.

СВЯЩЕННИК (велемовно) Джон Бойер Спенсер Невіль
де Стогембер, до ваших послуг, владико, бакалявр бо-
гословії, хоронитель власної печати Його Емінінції Кар-
динала Уінчестерського.

УОРІК (до Кошона) Ви, здається, називаєте його англій-
ським Кардиналом, дядька нашого короля.

КОШОН Пан-отче Джоне де Стогембер: я завжди стою
в найкращих стосунках з його Емінінцією. (простягає
руку священникові, той цілує єпископський перстень).

УОРІК Зробіть мені честь, сідайте. (підсовує Кошонові
своє крісло та почесне місце при столі).

КОШОН приймає почесне місце з поважним поклоном.
Уорік сягає небдало по шкурятяний стілець, ставить його

на своє попереднє місце і сідає. Священник вертається до свого стільця.

УОРІК, хоч заняв другорядне місце при столі з вирахованої пошани до єпископа, бере, проте, цілком природно провідну ролю в розмові. Він усе ще сердечний і щирий, але в його голосі брєнить ділова нота.

УОРІК Отже, владико, ви застаете нас в одну з наших нещасливих хвилин. Карла будуть незабаром коронувати в Реймсі, фактично укоронує його молода дівчина з Льотрінгії, а ми — я не вважаю можливим ані дурити вас, ані подавати надію — не можемо тому перешкодити. Гадаю, що се дуже змінить становище Карла на краще.

КОШОН Без сумніву. Се майстерний крок з боку Дівчини.
СВЯЩЕННИК (знов жваво) Нас, владико, розбито нечесними засобами. Чесними засобами англійців ніколи не можна перемогти.

КОШОН здивовано, злегка підносить брови вгору, але швидко знов приймає байдужий вираз.

УОРІК Наш приятель обіч нас тої думки, що дівчина — чарівниця. Мені здається, обов'язком вашим, пресвітлий владико, булоб оскаржити її перед інквізицією, аби її спалили за таку провину.

КОШОН Авжеж, якби її схопили в моїй єпархії.

УОРІК (відчуваючи, що вони дуже добре один одного розуміють) Цілком справедливо. В тім, що вона чарівниця, здається мені, немає ніякого сумніву.

СВЯЩЕННИК Найменшого сумніву. Суцця відьма.

УОРІК (з лагідним докором за перебігу мову) Ми хочемо довідатися про думку владики, пан-юоче Джоне.

КОШОН Нам доведеться брати на увагу не тільки наші власні погляди, але також погляди, чи забобони, коли хочете, й французького королівського двора.

УОРІК (поправляючи) Католицького двора, владико.

КОШОН Католицькі королівські двори складаються з смертних людей, як і інші двори, які не булиб свячені їхні функції та їхні завдання. А тому, що сі смертні — французи, як тепер, згідно новому звичаєві їх називають, то, боюся, що сам факт, що французьке військо розбило англійське, не переконає їх в тому, що се сталося завдяки якимсь чарам.

СВЯЩЕННИК Як! Навіть те, що розбито і взято в полон самого славного сера Джона Толбота і то завдяки якійсь ледащиці з лотрінгського багна!

КОШОН Сера Джона Толбота ми знаємо всі, як страшного й завзятого вояка, пане добродію, але мене ще треба переконати, що він також здібний полководець. І хоч ви зволите казати, що його розбила ся дівчина,

дехто з нас може схиляється до думки, що се було заслугою Дінуа.

СВЯЩЕННИК *(зневажливо)* Орлеанський Безбатьченко! КОШОН Дозвольте мені завважити..

УОРИК *(перебиваючи)* Я знаю, що ви хочете сказати, владико. Дінуа розбив мене під Монтаржі.

КОШОН *(вклоняючись)* Вважаю се доказом того, що Дінуа справді дуже здібний генерал.

УОРИК Владико, ви втілена ввічливість. З нашого боку я признаю, що Толбот ніщо більш, як звичайний рубака і що він заслужив, щоб його взято в полон під Пате.

СВЯЩЕННИК *(іронічно)* Владико, під Орлеаном дівці сій пробито стрілою горло і всі бачили, як вона плакала від болю, як дитина. Рана була смертельна, проте вона билася цілий день, а коли наше військо, як і слід справжнім англійцям, відбило всі її напади, вона прийшла сама одна до валу нашого форту з білим прапором в руці; а наші люди мов скамянілі не могли ні стріляти, ані рубати, а французи тимчасом напали на них і відігнали їх до мосту, який відразу спалахнув полум'ям і заломився під ними; воңиж попадали в річку і потопилися. Чи се були полководчі здібности вашого Безбатьченка? А той вогонь, чи не був то пекельний вогонь, викликаний чарівництвом?

УОРИК Вибачте гарячість пана-отця Джона, владико, але він представив нашу справу. Дінуа великий полководець, ми се визнаємо, але чому він не міг нічого зробити, поки не з'явилась відьма?

КОШОН Я не кажу, що по її боці не було надприродних сил. Але наймення на тому білому прапорі не були наймення Сатани чи Бельзебуба, але святі наймення Господа нашого та його Найсвятішої Матері. А ваш полковник, що втопився, Кляс-да, здається, ви його називаєте..

УОРИК Глездел, сер Вілям Глездел.

КОШОН Гляс-дель, дякую. Він не був святим і багато наших вірять, що він втопився, бо Бог покарав його за блюзнірства проти Дівчини.

УОРИК *(починає мати сумніви)* Отже владико, як нам се розуміти? Може Дівчина вас навернула?

КОШОН Якби навернула, мільорде, то в мене стало б розуму не довірятися осьтак у ваші руки.

УОРИК *(з легким докором)* Що ви, владико!

КОШОН Якщо діавол послуговується сею дівчиною, а я певен в тому, що се так..

УОРИК *(заспокоєно)* Ага! Ви чуєте, отче Джоне? Я знав, владико, що ви нас не заведете. Вибачте, що перебив. Прошу, кажіть далі.

КОШОН Якщо се так, то диявол у своїх намірах сягає далі, аніж ви від нього могли сподіватися.

УОРІК Та невже? Як саме? Слухайте, отче Джоне.

КОШОН Колиб дияволу схотілося згубити душу селянської дівчини, то невже, думаєте ви, що таке легке завдання коштувалоб його труду півдесятка виграних боїв? Ні, мільорде, перше ліпше, звичайне чортеня моглоб довести справу до кінця якби річ йшла про саму сю дівчину. Князь Темряви не понижувавсяб до такої легкої здобичі. Він, коли заміряється, то заміряється на цілу Католицьку Церкву, якої царство — цілий духовий світ. Коли він губить, то губить душі цілого людського роду. Проти таких страшних замірів Церква все мусить стояти наготові. В сій дівчині я вбачаю одно зі знарядь для переведення такого заміру. Вона — натхнена, але натхнення її від диявола.

СВЯЩЕННИК Яж вам казав, що вона відьма.

КОШОН (*грізно*) Вона не відьма. Вона еретичка.

СВЯЩЕННИК Що за ріжниця?

КОШОН Ви, священник, питаєте в мене!? Ви, англійці, дивно туподумні. Всьому, що ви називаєте відьмовством, можна знайти природне пояснення. Чуда сієї дівчини не здивують і зайця: вона сама не вважає їх чудами. Її перемога доводить лиш те, що вона має кращу голову на плечах, аніж у ваших пашекуватих Гляс-делів та скажених бугаїв Толботів, та що відвага, яку піддає людині віра, стоїть висше понад відвагу, викликану злобою.

СВЯЩЕННИК (*ледви довіряючи своїм вухам*) То невже ви, владико, рівняєте сера Джона Толбота, наслідника графства Шрусбері, до скаженого бугая?!!!

УОРІК Вам, отче Джоне, не годиться се робити. Але мені, тому, що я граф, а Толбот ще тільки наслідник до графського титулу, мені можна мати відвагу погодитися з тим порівнянням. (*До єпископа*) Владико, я згоджуюсь забути про відьмовство. Проте ми мусимо спалити сю дівчину.

КОШОН Я не можу палити її. Церква не може одбирати життя. Моїм першим обов'язком є шукати способів, щоб врятувати її.

УОРІК Розуміється. Але час від часу ви всеж палите людей.

КОШОН Ні. Коли Церква відтинає упертого еретика, мов ту суху галузь від дерева життя, еретика віддається до рук світської влади. Церква не мішається до того, що світська влада знайде потрібним зробити.

УОРІК Саме так. І я буду світською владою в тім випадку. Добре, владико, давайте вашу суху галузь, а я по-

дбаю, аби вогонь для неї був наготові. Якщо ви відповідатимете за Церкву, я готов відповідати за світську владу.

КОШОН *(з стриманим гнівом)* Я нізачо не можу відповідати. Ви, великі панове, занадто охоче трималиб Церкву під рукою, як політичний знаряд.

УОРИК *(згідливо усміхаючись)* Тільки не в Англії, запевняю вас.

КОШОН В Англії більш, аніж деінде. Ні, мільорде, перед престолом Божим душа тієї сільської дівчини рівноварта вашій, чи вашого короля; моїм першим обов'язком є врятувати її. Я не потерплю, мільорде, щоб ви усміхались до мене так, ніби я повторюю перед вами порожні слова і ніби між нами існує порозуміння, що я зрадою віддам сю дівчину до ваших рук. Я не політик в єпископським убранні: віра для мене є те саме, що честь для вас. Отже, коли де буде найменша щілинка, крізь яку ся хрещена в Бозі дитина зможе вислизнути і врятувати свою душу, я допоможу їй в тім.

СВЯЩЕННИК *(встає розлючений)* Ви зрадник!

КОШОН *(схоплюється)* Ви брешете, пан-отче! *(Тремтючи від гніву)* Якщо ви посмієте робити те, що ся дівчина зробила, — ставити свою країну понад святу Католицьку Церкву, — то підете у вогонь разом з нею.

СВЯЩЕННИК Владико, я... я зайшов задалеко. Я... *(сідая з покірливим виглядом)*.

УОРИК *(що був і собі підвівся з обережності)* Я прошу вас, владико, вибачити слово, яке вирвалося в ютця Джона де Стогембера. В Анлії воно не має того значіння, що у Франції. У вашій мові воно юзначає звичайного зрадника, людину невірну, фальшиву, нельояльну. В нас воно просто означає того, хто не цілком відданий нашим англійським інтересам.

КОШОН Жалую дуже: я зле зрозумів *(сідая в своє крісло повний гідности)*.

УОРИК *(теж сідая з великою полекшою)* Я мушу прохати вибачити і мене самого, коли вам здалося, що я занадто легко взяв справу про спалення тієї бідної дівчини. Коли щодня бачиш, як горять цілі околиці, от як се звичайно буває на війні, то стаєш грубошкірим. Бо инакше можна збожеволіти, бодай так здається мені. Чи можу я зважитися припустити, що й ви, владико, бачучи, як час від часу палять стількох еретиків, теж примушені засвоїти собі, так сказатиб, фаховий погляд на те, що инакше булоб дуже страшною й прикрою подією?

КОШОН Так, се прикий обов'язок: навіть, як ви кажете, страшний. Але порівнюючи з жахливим злочином

ереси, се менше, як ніщо. Я не кажу про тіло дівчини, яке страждатиме тільки яких кілька хвилин і яке у всякім разі мусить колись умерти в більших або менших стражданнях: я думаю про її душу, що повинна страждати до віку вічного.

УОРІК Саме так. Дай Господи, щоб її душу вдалося врятувати! Але нашим практичним завданням здається є: як врятувати її душу без того, щоб врятувати її тіло. Бо ми, владико, мусимо здати собі ясно справу: якщо сей культ Дівчини не згаситься, наша справа програна.

СВЯЩЕННИК (*перериваючимся мов від сліз голосом*) Вільно мені промовити, ваша милість?

УОРІК Кажучи правду, ютче Джоне, краще ні, хіба, що триматимете себе в руках.

СВЯЩЕННИК Лише пару слів. Я не претендую на міродатність моїх слів, але мушу сказати, що Дівчина повна облуди: вона хвалиться побожністю, молиться й сповідається без кінця. Як можна обвинувачувати її в еретицтві, коли вона не занедбує ніодного обов'язку вірної дочки Церкви?

КОШОН (*запалюючись*) Вірної дочки Церкви! Сам Папа в хвилину найвисшої самопевності не зважається по-зволити собі на те, на що ся дівка собі дозволяє. Вона поводить ся так, ніби вона сама булаб Церквою. Вона передає Карлові доручення від Бога, а Церква мусить стояти*осторонь. Вона хоче коронувати його в Реймськiм соборі, вона, не Церква! Вона посилає листи до англійського короля, доводячи до його відома переданий нею наказ Бога, вернутися на свій острів під страхом Божої кари, яку вона виконає. Дозвольте сказати мені вам, що писання таких листів було звичкою проклятого Могамета, того Антіхриста. Чи у всіх своїх висказах вона хоч раз, хоч слово сказала про Церкву? Ніколи. Раз в раз лише Бог і вона сама.

УОРІК Чого можна иншого сподіватися? Посади злидні на коня! В неї в голові перевернулося.

КОШОН А хто їй перевернув в голові? Діявол. І то для величезного завдання. Він скрізь поширює тепер сю ересь. Гус, якого спалено в Констанці, ледви тринадцять років тому, отруїв цілу Чехію. Уіклеф, сам помазаний священник, розпустив сю чуму по Англії. І на ваш сором ви допустили до того, що він спокійно вмер в постелі. В нас у Франції ми також маємо таких: я знаю се коadlo: се мов пістряк. Як його не витяти, не затоптати, не випалити, ся зараза не спиниться, поки не доведе весь людський рід до гріха й знищення, до згуби й руїни. Дякуючи сій заразі, арабський погонич верблюдів вигнав Христа та Його Церкву з Єрусалиму і, мов хижий

звір, несучи зі собою руїну, посувався на Захід, поки між Францією та вічною згубою тільки й лишилися що Піренеї та милосердя Боже. А той погонич верблюдів робив спочатку не що інше, як ютє пастушка: він чув голос архангела Гавриїла, а вона чує голоси Святої Катерини, Святої Маргаріти та блаженного Михайла. Він оголосив себе Божим післанцем і писав листи в Його імени до земних королів. Вона також засилає їм щодня листи. Заступництва нам тепер доводиться просити не в Матері Божої, а в Дівчини Іванни. Що станеться з світом, коли мудрість, знання та досвід, нагромаджений в Церкві, собори учених, поважних і побожних людей волочитиме в багні кожен неосвічений наймит, або доярка, що їх діявол розпер неймовірною зарозумілістю, ніби то їх небо посилає від себе безпосередно? Сей світ стане тоді повним крови, шалу та руїни, де кожен окремо змагатиметься на власну руку, щоб повернути зруйнований світ назад до варварства. Бо тепер ми маємо тільки Могамета і одурених ним та Дівчину та одурених нею; а що станеться, коли кожна дівка вважатиме себе Іванною, а кожен чоловік Могаметом? Мене до кісток морозом проймає, коли подумаю про се. Я борвся проти них ціле своє життя і боротимуся до кінця. Нехай сій дівчині будуть даровані всі її гріхи, крім сього одного, бо се гріх проти Святого Духа. І коли вона не відречеться, не покається в поросі перед цілим світом і не скориться Церкві до останньої крихітки своєї душі, то хай іде на кострище, аби тільки дісталася до моїх рук.

УОРІК *(не зворушений)* Певно, ви мусите приймати се близько до серця.

КОШОН А ви ні?

УОРІК Я вояк, не духовник. Бувши на прощі, я бачив дещо могометанів. Вони не такі дикуни, як мене запевняли: в деяких випадках поводження їх було, порівнюючи, краще від нашого.

КОШОН *(невдоволено)* Я се вже й перше завважив. Люди ідуть на Схід, щоб навертати невірних, тимчасом невірні роблять з них самих перевертнів. Хрестоносець повертає додому напів сараценом. Вже не згадую про те, що всі англійці природжені еретики.

СВЯЩЕННИК Англійці еретики!!! *(благаючи до Уоріка)* Мільорде, невже ми мусимо таке терпіти? Владика не при собі. Як се можливо, щоб те, в що англієць вірить, було ересю? Сеж очевидна суперечність.

КОШОН Я відпускаю вам сей гріх, отче Стогембер, з причини вашої непереможної ігноранції. В тяжкім повітрі вашої батьківщини не родяться богослови.

УОРИК Ви сього не сказалиб, якби почули, як ми сперечаємось про релігію, владико! Мені прикро, коли ви маєте мене за еретика, або за тупоголового. Як бувала людина, знаю, що могометани дуже поважають нашого Христа і більш готові пробачити Святому Петрові, що той був рибалкою, аніж ви готові пробачити Могометові те, що він був погоничем верблюдів. Ми можемо бо-дай в сій справі говорити без фарисейства.

КОШОН Коли люди називають ревність католицької церкви фарисейством, то я знаю, що мені думати.

УОРИК Се лише східні й західні погляди на ту саму річ.

КОШОН (з гіркою іронією) Лише східні й західні погляди! Лише!

УОРИК Я не перечу вам, владико. Ви врятуєте Церкву, але вам треба рятувати й шляхту. На мою думку, проти Дівчини є ще тяжче обвинувачення крім того, що ви так влучно поставили. Правду кажучи, я не боюся, щоб ся дівчина стала другим Могометом і зруйнувала церкву великою ересю. Мені здається, що ви перебільшуєте сю небезпеку. Але чи завважили ви, що в тих своїх листах вона підсуває всім європейським королям гадку, яку вона вже підсунула Карлові і яка зруйнує цілу соціальну будівлю християнського світу?

КОШОН Зруйнує Церкву. Се кажу я вам.

УОРИК (якому починає уриватися терпець) Владико! Прошу вас, не сушіть хоч на хвилину вашої голови Церквою і пригадайте собі, що опріч духовних установ, на світі існують ще й світські. Я і рівні мені інші дружинники, представляємо феодалну аристократію так само, як ви представляєте Церкву. Ми — світська влада. Отже, хіба ви не бачите, як погляди сеї дівчини бють по нас?

КОШОН Її погляди бють по вас юстільки лише, юскільки руйнуючи Церкву, вона губить всіх нас.

УОРИК На її думку королі повинні поручити свої королівства Богові, а тоді правити ними, як Його наставники.

КОШОН (якого се не цікавить) Теологічно цілком здорова думка, мільорде. Але королеві до того байдуже, йому аби володарувати. Се абстрактна думка, порожні слова, не більше.

УОРИК Ні в яким разі. Се дуже хитра спроба усунути на бж аристократію і зробити короля самодержавним володарем. Замість того, щоб король був лише першим серед своїх дружинників, він стає їх паном. Сього ми не можемо стерпіти: над нами немає пана. Номінально ми отримуємо наші землі й гідности від короля, бо нам потрібно мати тут камінь, що склеплює людське суспільство, але ми тримаємо наші землі в наших власних руках і захищаємо їх нашими власними мечами

і зброєю наших підвладних. Згіднож з наукою Дівчини, король візьме наші землі, наші землі! — і подарує їх Богові, а Бог доручить їх виключно королеві.

КОШОН Чому вам сього боятись? Хібаж не ви самі настановляєте королів? Йорк, або Лянкастер в Англії, Лянкастер чи Валуа у Франції: вони королюють згідно з вашими бажаннями.

УОРИК Так, але так довго лише, як нарід слухає своїх фєвдальних панів, а короля знає лиш, як рухливу виставу, якій належать лише королівські гостинці, які всім належать. Як нарід спрямує до короля думки й серця, а його пани стануть в його очах не більше, як королівські слуги, то король зможе зігнути нас в дугу кожного, по черзі. І чимже ми тоді станемо, як не двораками в ліберіях в королівських передпокоях?

КОШОН Проте вам немає чого боятися, мільорде. Одні родяться королями, другі приходять на світ державними мужами. Рідко трапляється, щоб сі прикмети об'єднувалися в одній людині. Деж король знайде порадників, щоб обмірковували та допомагали йому перевести таку, чи иншу політику?

УОРИК *(з не дуже приємною усмішкою)* Може серед церковників, владико?

КОШОН, *теж з сквашеною усмішкою, знижує плечима, але не заперчує йому.*

УОРИК Коли звалити фєвдальних баронів, то кардінали матимуть тоді свою волю.

КОШОН *(згідливо залишивши свій полемічний тон)* Мільорде, ми ніколи не переможемо Дівчину, якщо поборюватимем один одного. Я дуже добре знаю, що на світі існує жадоба влади. Я знаю, що поки вона існує, не минеться боротьба чито між імператором і папою, чито між льордами та політичними кардіналами, між королями та баронами. Діявол пересварить нас, щоб над нами панувати. Я бачу, що ви не приятель Церкви: ви від початку й до кінця фєвдальний граф, так само, як я церковник спочатку й до кінця. Але невжеж ми не зможемо поступитися один одному перед спільним ворогом? Я бачу тепер, що у вас на думці не те, що ся дівчина ні разу не згадала про Церкву, а думає лише про Бога та про себе саму, але що вона ні разу не згадала про дружинників, а думає лише про короля та про себе саму.

УОРИК Цілком так. Сі її обидві думки мають під собою один і той самий ґрунт. Воно дуже глибоке, владико. Се протест одиниці, її душі проти втручання священника чи дружинника між приватною людиною та її Богом.

Я назвавби се протестантством, якби мені довелося шукати для сього назви.

КОШОН (*пронизливо дивиться на нього*) Ви се надзвичайно добре зрозуміли, мільорде. Пошкрябай англійця, а знайдеш протестанта.

УОРИК (*з солодкою ввічливістю*) Мені здається, ви зовсім не від того, владико, щоб відчувати симпатію до світської ереси Дівчини. Я полишаю вам знайти для неї назву.

КОШОН Ви мене зле розумієте, мільорде. Я не співчуваю з її політичними думками. Але, як священник, я розумію спосіб думання простих людей; у них ви знайдете ще одну надзвичайно небезпечну ідею. Я можу висловити її тільки такими реченнями: Франція — французам, Англія — англійцям, Італія — італійцям, Еспанія — еспанцям, і так далі. Ся думка буває в простого народу, не раз така вузька і нетерпима, що мене дивує, як така селянська дівчина змогла підвестися понад ідею, що їхнє село — для їхніх селян. Але вона змогла. Вона піднеслася висще, бо коли загрожує прогнати англійців з французької землі, вона без сумніву має на думці цілий простір, на якому говорять по французьки. Для неї нарід, що говорить по французьки, уявляє собою те, що Святе Письмо називає нацією. Назвіть сей бік її ереси, коли хочете, націоналізмом, я не знайду вам на се кращої назви. Я можу вам лише сказати, що ся ідея основно протикатолицька, і протихристиянська, бо Католицька Церква знає лиш одне царство, а то царство Господа нашого Ісуса Христа. Поділивши сю державу на окремі нації, ви розвінчуєте Христа. А розвінчавши Христа, що стане між нашими горлами та чужими мечами? Світ загине в кривавій різні.

УОРИК То добре: якщо ви спалите протестантство, я спалю націоналізм, хоч може не візьму туди з собою пан-отця Джона. «Англія — англійцям» занадто буде йому до вподоби.

СВЯЩЕННИК Розуміється, що Англія англійцям, само собою зрозуміло: се найпростіший закон природи. Але ся дівка відмовляє Англії право на її законно завойовані землі, що їх дав їй Бог з огляду на питомі здібности англійців панувати над менш цивілізованими народами для їхжеж власного добра. Я не знаю, що достойні панове розуміють під протестантизмом та націоналізмом: ви занадто вчені й витончені для такого бідного попа, як я. Але звичайний людський розум доказує мені, що ся дівка бунтівниця і сього мені досить. Вона повстає проти природи тим, що вбирається в мужеське вбрання і беться на війні. Вона повстає проти Церкви, при-

своївши собі духовний авторитет папи. Вона повстає проти Бога тим, що ввійшла в спілку з сатаною та його злими духами проти англійського війська. Всіж її ворохобництва ніщо, порівнюючи з найбільшим ворохобництвом проти Англії. Сього не можна стерпіти нам. Хай вона загине. Хай згорить. Аби не заразила цілу паству. Буде доцільним, аби одна така жінка згинула за весь нарід.

УОРИК *(встаючи)* Владико, ми, здається, зговорилися.

КОШОН *(також встає, але протестуючи)* Я не загублю своєї душі. Я над усе поставлю справедливість Церкви.

Я зроблю все можливе, щоб вратувати душу сеї дівчини.

УОРИК Мені шкода бідної дівчини. Ненавиджу отсю суворість. Коли тільки зможу, заощаджу її.

СВЯЩЕННИК *(непримиримо)* Я спаливби її власними руками.

КОШОН *(благословляючи його)* Sancta simplicitas!

СЦЕНА V

Перехід в реймськiй соборі недалеко від дверей ризниці. На кольоні горорізьба, один з етапів Хрестного Шляху. Під згуки органа люди виходять з церкви по скінченню коронування. Іванна навколiшках молиться перед горорізьбою. Вона дуже гарно вдягнена, але все ще в мужеському вбранні. Органи перестають грати, коли Дінуа, теж розкішно вбраний, виходить з ризниці.

ДІНУА Ходімо, Іванно, ти вже намолилась досить. Хто так наплакався, як ти, може застудитися, коли довше тут затримається. Вже все скінчилося, церква порожня, а на вулицях повно народу. Всі кричать за Дівчиною. Ми сказали, що ти ще тут, молишся насамоті, але вони хочуть знов тебе бачити.

ІВАННА Ні, нехай вся слава припаде королеві.

ДІНУА Він лише псує всю виставу, бідолаха. Ні, Іванно, ти його коронувала і тобі треба допровадити все докінця.

ІВАННА *(хитає на знак заперечення головою.)*

ДІНУА *(підводячи очі)* Ходім, ходім, за пару годин все скінчиться. Се краще, аніж міст в Орлеані, що?

ІВАННА О, добрий Дінуа, якби мені знов хотілося бути на юрлеанському мості! То було життя!

ДІНУА Твоя правда... Але й смерть для деяких з нас.

ІВАННА Чи не дивно, Дінуа, що я така боязька: перед боем мені буває так страшно, слів немає сказати, як страшно. А потім, як мине небезпека, то стає так нудно, так нудно, нудно!

ДІНУА Тобі треба вчитися бути поміркованою на війні так само, як ти помірковано їси й пеш, моя маленька свята.

ІВАННА Любий Дінуа, мені здається ти любиш мене, як вояк любить свого товариша.

ДІНУА Ти потребуєш того, бідна, невинна Божа дитино: при дворі не маєш багато приятелів.

ІВАННА Чому вони так ненавидять мене всі ті двораки, лицарі та церковники? Що я їм зробила? Я для себе нічого не вимагаю окрім того, щоб наше село звільнили від податків, бо ми не змоглиб заплатити військових податків. Я принесла їм бойове щастя й перемогу; я показала їм, як саме треба робити, тоді, коли вони робили всякі дурниці; я коронувала Карла на справжнього короля і всі почести, які він роздає, припали їм. Отже, чомуж вони не люблять мене?

ДІНУА *(дражнить її)* Дур-нень-ка! Невже ти сподіваєшся від дурних людей, щоб вони тебе любили за те, що ти виявляєш їхню глупоту? Хіба старі дурні генерали охоче відступаються перед молодими здібними капітанами, або амбітні політики люблять вискочків, які випирають їх з начільних місць? А думаєш, єпископам доподобити позбутися своїх власних вівтарів навіть хочби ради святих? Та я сам бувби заздрісним, якби був досить амбітним.

ІВАННА Ти тут найкращий. Дінуа, єдиний мій приятель серед усіх цих панів. Я присягнулаб, що твоя мати була з села. Я поверну на хутір, як лише візьму Париж.

ДІНУА Я не зовсім певен, чи вони дадуть тобі взяти Париж.

ІВАННА *(злякано)* Що?!

ДІНУА Я сам вже давно взявби Париж, якби вони самі знали, чого хотять. Дехто з них хотівби радше, аби Париж взяв тебе. Отже будь обережною.

ІВАННА Світ занадто злий для мене: як англійці й бургундці не роблять мені край, то роблять французи. Якби не мої голоси, я давноб зневірилася. Тому я й викралася сюди самотою, як скінчилося коронування, щоб помолитися. Я тобі щось скажу: голоси мої я чую в дзвонах. Не сьогодні, як дзвонили у всі дзвони — то було саме баламкання. А ось тут, в отсім куточку, де звуки дзвонів злітають з неба, де лунає їх відгомін, або в полі, коли вони долітають здалека по тихій околиці — в них мої голоси. *(На соборній дзвінниці бе чверть години.)* Слухай! *(стоїть в захваті)*. Чуєш? »Божа дитино!« Саме так, як і ти казав. Як дзвонитиме півгодини, голоси казатимуть: »Будь смілива й надалі!« На три чверти години вони казатимуть: »Ми твоя допомога!« А як цілу

годину дзвонить і коли великий дзвін каже: »Францію Боже ратуй«!, оттоді свята Маргарита та свята Катерина, а часом навіть і святий Михайл кажуть мені таке, чого я наперед не можу знати. Тоді, о тоді...

ДІНУА (*перебиває її лагідно, але без співчуття*) Коли так, Іванно, то нам у дзвонах причуватиметься все, що тільки схочемо чути. Мені аж моторошно робиться, як починаєш про свої голоси: я сказавби, що ти трохи не при своїм умі, колиб не завважив, що кожен раз ти даєш мені розумні пояснення того, що ти робиш, хоч иншим, чую, кажеш, що слухаєш тільки святу Катерину. ІВАННА (*сердито*) Бо тобі я мушу знайти якісь пояснення — тиж не віриш в мої голоси. Але голоси приходять, наперед, а тоді вже я знаходжу пояснення, вір мені або ні.

ДІНУА Ти сердишся, Іванно?

ІВАННА Авжеж. (*Усміхаючись*) Ні, не на тебе. Мені хотілось, щоб ти був одним з дітлахів на селі.

ДІНУА Чому?

ІВАННА Я тебе поняньчилаб трохи.

ДІНУА То в тобі таки сидить трохи жіночого.

ІВАННА Ні, ані трішки; я вояк і більше нічого. Вояки завжди няньчаться з дітьми, як мають до того нагоду.

ДІНУА Се правда. (*Сміється*).

Король Карл, з Синьою Бородою по правій руці і з Ля Гіром по лівій, виходить з ризниці, де його роздягли з коронаційних шат. Іванна зникає, ховаючися за коломну. Дінуа застається між Карлом та Ля Гіром.

ДІНУА Ваша Величність, нарешті ви миропомазаний король. Як воно вам довподоби?

КАРЛ Нізачо не згодивсяб на таке вдруге, навіть, щоб стати цісарем сонця й місяця. Ну й вагу мають ті убрання! Як навантажили на мене оту корону — я думав, що просто впаду. А те славетне миро, про яке стільки говориться — просто згіркла олія, пху! Архієпископ десь ледви живий: його ризи напевне важили з якусь тону; його ще роздягають в ризниці.

ДІНУА (*сухо*) Вашій Величності слідби частіше вбирати панцир і зброю: вони призвичаюють до важкого вбрання.

КАРЛ Так, старий жарт! Тільки я не вберу ні панциря, ані зброї: війна — не мое ремесло. Де Дівчина?

ІВАННА (*підходить, стає між Карлом і Синою Бородою і падає навколішки*). Володарю, я зробила вас королем.

Мое завдання скінчене. Я вернуся до батька на хутір.

КАРЛ (*здивований, але з полехією*) О, невже? Ну, щож, се буде дуже гарно.

Іванна підводиться, глибоко розчарована.

КАРЛ (*байдуже*) Здорове життя там, знаєш.

ДІНУА Але нудне.

СИНЯ БОРОДА Побачиш, що заплутаєшся в спідницях, бо давно їх не вбирала.

ЛЯ ГІР Ти занудишся без війни. Дуже погана звичка, але чудова: звичка, якої найтяжче позбутися.

КАРЛ (*стурбовано*) Всеж таки, ми не хочемо затримувати тебе, коли ти справді хочеш йти додому.

ІВАННА (*гірко*) Я знаю, що ніюдин з вас не пожалує за мною, як я піду геть. (*Відвертається від Карла і йде, минаючи його, до більш їй рідного товариства Дінуа та Ля Гіра.*)

ЛЯ ГІР Щож, мені можна буде клясти кожен раз, як схо-чу. Але часами мені тебе бракуватиме.

ІВАННА Ля Гір, не дивлячися на всі твої гріхи та прокльони, ми побачимося в небі, бо я люблю тебе так само, як люблю Піту, нашого старого пса, вівчарку. Піту може задушити вовка. Тиж гнатимеш англійських вовків, поки вони не підуть до свого краю і не стануть добрими Божими псами, добре?

ЛЯ ГІР Добре, вдох з тобою.

ІВАННА Ні, мене стане лиш на рік, рахуючи від початку. РЕШТА ВСІ ЩО?!

ІВАННА Сама не знаю як, але я се знаю.

ДІНУА Дурниця!

ІВАННА Дінуа, як тобі здається: чи зможеш ти їх прогнати?

ДІНУА (*з спокійним переконанням*) Так, зможу. Вони били нас тому, що ми думали: війна — турнір та базар викупів. Ми бавилися, тимчасом як англійці брали війну поважно. Але я тепер навчився і пристосувався до них. Вони тут без коріння. Я бив їх перше, битиму й знову.

ІВАННА Ти не будеш жорстоким до них, Дінуа?

ДІНУА »Годдами« не дадуться в ніжні руки. Не ми перші почали.

ІВАННА (*несподівано*) Перш, аніж мені вертатися додому, Дінуа, візьмім Париж!

КАРЛ (*перелякано*) Ой, ні, ні. Ми стратимо все, що досі виграли. Ні, годі вже нам воювати. Ми можемо зроби-ти з князем Бургундії дуже добру умову.

ІВАННА (*тупає нетерпляче ногою*) Умову!

КАРЛ Чомуж ні, тепер, коли я коронований і миропома-заний? Ой, та олія!

(Д. б.)

Ю. Клен

Черга*)

1 Хлібна черга

Як солітер, що зліплює себе в ланцюг з окремих шматочків, як вантажний потяг, що складається з поодиноких вагонів-суглобів, де кожен навіває ілюзію самостійної істоти, але всі скеровуються єдиною спільною волею до одної мети, як яшур ділювіальних часів, довжений (але не страшний), що пересувається поволі, ледви-ледви помітно, довга, незчерпана, нескінченна гадючиться вона пішоходом, ласо і пестливо розкрученим тілом обплітаючись навколо пекарні, головою сласно зарившись у тепле нутро її, де пахне борошном, хлібом і паром, тим часом як — на дворі — хвіст помаленьку відростає, збогачується новими суглобами, вжерлива, уперта, настирлива — Черга.

Нескінченною стрічкою поволі всовується вона в розчакнуте черево крамниці, і там передні ланки її, відмираючи, відпадають, виносяться геть тихою течією буденних, незначних подій. Черга осипається, як троянда, і пелюстки її, облітаючи, сумно плинуть каналами вулиць, що розбігаються в усіх напрямках.

Кожна істота прагне жити.. як мога довше. Черга прагне вмерти. Ідеал її — нірвана, небуття: якнайшвидше просмотатися крізь відхлань, що поволі ковтає її суглоби, і, сповнивши своє призначення, розпастися на складові свої первні, які замість одної спільної волі матимуть тисячі маленьких волей.

Черга, як той казковий фенікс, вмирає і щоранку відроджується. Вона нескортельна, але щодня зазнає солодкої радості вмирання — найвисшої в ланцюгу її мільйонкратних існувань. Черга стара, майже древня. Вона має більш аніж двадцятирічну давність. Вона старіша ще за революцію. Вона повита святістю непорушних традицій. Її можна скасувати декретами, тимчасовими постановами. Але знов і знов — незнищенна — вона відживає, як у казці тіло царевича, на шматки порубане, але знову докупить складене і живою водою спорскане...

Хлібна черга... Вона виникає вдосвіта, і життя її триває годині дві-три. Колись, за перших часів її існування, воно могло тривати цілу ніч, іноді уриваючись, пригасаючи під подмухом неблаганої влади і знов спалахуючи, квітнучи під осіннім дощем і лапастими пестошами зимової хуртовини. Тепер черга канонізована, і життя її регляментовано певними го-

*) В "Черзі" маємо рефлексії самовидця на одне з так званих на всій совітській Україні побутових явищ.

динами. Вона привчає до повільного і ненастанного руху вперед. Вона велика школа, що виховує в людині терпець. Вона навчає використовувати кожну хвилину життя: погляньте на дівчат і — подекуди — на поважних мужчин в окулярах, що з книжкою в руках, не відриваючись від читання, пересуваються далі і далі вздовж муру.

Черга навчає покори і приборкує зухвалість: „Хто останній? Я за вами“.

Вона навчає дисципліни: о лукаві живки, не шукайте напереді знайомої, щоб, присусідившись, непомітно втиснутись і вслизнути в крамницю раніш від ветеранок черги.

Сей трік перестарівся за 20 років. Черга нікому не дасть порушити свій неписаний закон. Вона не терпить вискочнів. Вона ненавидить усіх *parvenus*.

Черга — дарма що витвір революції — єдине на світі місце, де дозволяється стрясати повітря контрреволюційними вигуками.

О древні матері і бабусі! Вам одним дано безкарно у присутності охоронників ладу і порядку висловлювати почуття і потайні бажання, що хвилюють Чергу і до краю переповнюють її мовчазне серце. О мудрі, довготерпеливі Сибілі, що беззубими ротами вашими, проклинаючи, лаючи, ганблячи, погрожуючи і глузуючи, реве і ричить душа Черги! Вам, небоязким, вільно прилюдно воскрешати у спогадах минуле, прекрасну, далеку, безповоротну молодість вашу, часи, що були для Черги часами нірвани. Вам вільно обурюватись і кидати грізні пророцтва.

О Черго, се ти колись породила божевільного, геніального насмішника, що переступивши поріг крамниці державної, очима глипав, по всіх кутах шукаючи ікони і, не найшовши, починав ревно хреститися на портрет Леніна. А запідозрений у глумі і негайно покликаний перед грізні очі міліціонера, витягав з кешені якісь прадавні приватні до нього листи Ілліча, які й тепер своєю магічною сугестією гарантували йому недоторканість.

О Черго, се ти усиновила мудрого сенбернара, безпанського пса з велитенською телячею головою, що безпритульно блукав вулицями, пса, що його пана мабуть розстріляли, а може, сам голодуючи, просто не мав він уже чим ділитися з сим гігантським і пишним представником собачої раси, старим товаришем свого дозвільного життя і свідком рясности колишньої. Мудрий сенбернар, що сідав біля дверей пекарні і гавкав до кожного, що звідти виходив зі шматком хліба. Чи ж не стала Черга йому ласкавою покровителькою, що обдаровувала скупими „лишками“ убогу харчу?

О хлібна черго! Ніодна инша черга не може з тобою зрівнятись! Ані м'ясна, ані комірна, ані трамвайна, ані та, що повстає коло каси кіна чи кавярні, ані наймолодша сестричка

твоя — черга у „державного“ фриз'єра, вже не кажучи про інші маленькі чергоньки і чергинятка.

Ти єдина в незмінній своїй Неминучості виникаєш щоранку, грізна, як доля, добра, як матір. Ти дух саможертви виховуєш у жінках і, мов артерія, їхньою теплою кров'ю живиш нас, о життєдавице наша!

2 Черга мануфактурна

Хлібна черга — черга сірих буднів. Вона неминуча і природна, як зміна дня і ночі. У мануфактурній черзі завжди є щось святочне. Вона повстає зненацька, несподівано. Раз на сезон. Раз у три місяці. Залежно від того, коли державна фабрика кине на ринок свій крам. Ніякої строгої хронологічної закономірності в ній нема. Вона химерна і примхлива, і про майбутні народини її дізнаєшся випадково, від знайомих. Се нічого, що урядові продавці державної крамниці ще за три дні перед тим сповістили про велику подію своїх близьких і далеких приятельок та відложили для них найкращі шматки крепдешину і мадеполян, і що ті — як фама вішує — вже встигли їх розхапати. Однаково, дещо лишилось на полицях, щоб порадувати наївні серця істот, що складатимуть чергу, чергу епізодичну, чергу, що про неї не всяк і знатиме. Скільки мрій променястих влітає уява в прозору шовковисту тканину, якої не пестив ще погляд!

Є щось поетичне в мануфактурній черзі та її несподіваний випадковості. Не дебеле сукно на штани, не густе прозаїчне полотно, а прозорі легкі тканини — серпанки для німф пропонувє державна крамниця (як улітку, так і взимку). Недаремнеж у ланцюгу сеї черги, що цвіте жіночими усміхами, первень мужський складає тільки незначний відсоток.

Але має ся черга свої трагічні злами. А саме, коли її зненацька спобігне передчасна смерть. Коли з порогу оголоситься, що краму стане тільки на третю частину тих, що чекають. Тоді черга нагадує ящірку, що хвіст її відломлюється, і розсипається на тисячі скалок. Кожна черга прагне смерті... але не передчасної. Всіма суглобами своїми хоче вона якнайшвидше протиснутися крізь таємничий приділ, де щастя відміряють їй метром. Передчасна смерть черги є річ неприродна, нагла: так якби хтось вбив людину в роззвіті надій, здійснених лише наполовину. Черга розпадається, щоб через місяць, через два, через три, не підлягаючи законам періодичності, ритмізованої однаковими перемежками, знов відродитися.

Буває й так, що гангрена вражає не всю чергу, а тільки поодинокі суглоби велитенського тіла її, бо раз на рік, а то й раз на два роки припадає той щасливий, ніколи заздалегідь не визначуваний день, коли видається взуття. Право на нього має власник „забірної книжки“. У забірній книжечці 52 картки, у кожній картці 7 тальонів. Всього 364 тальонів — стільки скільки

днів у році і кожен тальон, що має своє чергове число дав (в певний тільки день, що сьому числу відповідає) право на $1\frac{1}{2}$ фунта хліба. 364 порцій життєвої енергії, що її сприймає наш організм у виді бурого місива. Се проза, сіра проза. Але іноді сковзне по ній промінь, і вона починає йскритися, як самоцвіти проти сонця: оголошується, що через чверть або півроку на хлібний тальон ч. 277 даватимуть узуття. Чому саме 277? Хіба хто знає химерні примхи життя? Чому зі 100 тисяч льотерійних білетів падає на се, а не на інше число велика виграша? Чому з 365 квитків - голодранців саме числу 277 випадає королівський жереб?

І ось ти, складовий первень черги мануфактурної, простягаєш коло прилавку свою забірну книжечку. Та продавець, зазирнувши, кидає тобі, що тальону ч. 277 у ній нема. Він зник, невідомо де і коли. Може місяць тому, може два, може три. Мабуть продавець, що відважував тобі хліб, колись „помилково“ витяв його разом з іншим. Як се довести? Як довести, що не ти сам приховав його, щоб вишахрати якусь вигоду? Чи маєш ти юридичне (а хочби й моральне) право назвати злодієм людину, якої не піймав на гарячому?

10 відсотків суглобів випадає з черги, бо — дивом якимсь — у кожного бракує тальону ч. 277.

О необачна жінко чи чоловіче! Чиж не знав ти, що тальону сього треба було, як ока свого, пильнувати; що кожного ранку треба було перевіряти книжечку, чи не зник він; що уважно треба було стежити за ножицями, які щодня вирізували тобі черговий тальон.

Але втішся: ту саму пару кальош, що мала тобі перепастися, тобі завтра на Подолі за потрібну ціну перепродасть з чарівним усміхом жінка урядового хлібного продавця, якої ти ще ніколи в очі не бачив. Не клени людську вдачу, не прозивай її злодійською. Ти, переплативши не збіднів. А вона, продавши пар двадцять, здолає зайвий місяць прогодувати отару дітей або нарешті справити собі те пальто, про яке вже давно марить. Та й до того, чи можеш ти, поклавши руку на серце, записятись, що витяв тобі тальон її чоловік і що зробив він се не випадково?

Та досвід виховав у тобі обачність: міне років десять, і ти навчишся, як ока свого, стерегти тальон ч. 277, чи будь яке інше, що йому припаде честь символізувати собою тепло, гарантоване виробами шкір або гумтресту. Щодня ти будеш пестити його, оглядати, щодня впевнятися, що не зник він — промінне збірне скло твоїх мрій і надій — передчасно, лишивши по собі, мов діру у житті, порожній чотирикутник...

3 Черга без назви

Хлібна черга виховує характер і гартує дух. Черга мануфактурна, показуючи життя з трагікомічного боку і зносячись над випадковостями марноти щоденної з її хвилевими розча-

руваннями, помагає нам налагодити контакт з вічністю. Але жажом справжнього трагізму, позбавленого всякої мелодрами і комедії, сповняє нас душі одна ніч, перебута в черзі, що їй я досі не підібрав назви. Не кожен уходив у ланцюг сеї черги, а тільки той, у кого хтось із близьких родичів, батько, син або чоловік сидів, або сидить у державній в'язниці ГПУ.

Черга ся зароджується о 2-ій чи 3-ій годині в ночі, і життя її кінчається о півдні. Отже нормальна тривалість його 9—10 годин. Складається вона з осіб з „судками“, що приносять ув'язненим обід. Невтаємниченому може видатися незрозумілим, чому саме життя сеї черги є таке довге. Чи не могло воно обмежитися 2-ма чи 3-ма годинами?.. Алеж салдат у уніформі ГПУ приймає обіди через маленьке віконце тільки од 11 до 12. Рівно о 12 віконце зачиняється, і хвіст черги відмирає, розпадається на суглоби й суглобики. Хто став у чергу в годині 5-ій, 6-ій, не встигне своєчасно опинитися коло віконця, до якого спрямовані всі прагнення черги. Ся черга, так само як і хлібна, з астрономічною закономірністю виникає щоночі, але є принципова різниця поміж нею та іншими чергами. Інші черги прагнуть щось дістати, здобути, — черга без назви прагне віддати те, що має. Склад її рухливий. Міняється він не раз протягом одної ночі. Стомлені, здеревілі суглоби сеї черги викришуються, випадають як із щелепи хворі, розхитані зуби, і раз-у-раз заміщаються новими. Брат заступає сестру, мати доньку. Тут саможертва жіноча досягає розміру легендарного. Тут від сусідки, що стоїть за тобою, почувеш, чим дихає і горить її розпластане серце; тут третя, що стоїть попереду, розгорне величній фільм життя свого, повний посвяти, недолі і мук; тут дівчина розкаже про свого нареченого, у глухій в'язничній камері омріяного її снами і самотного, як коштовна перлина у темній мушлі, занурена у гидку і слизьку протоплазму. Тут навернеться на очі маленька дівчинка, що після розстрілу батька й матери лишилася круглою сиріткою, і Черга її приголубила, покохала всім різноманітним і різнобарвним окладом своїм, усією безлічю знедолених сердець своїх, — так само як колись великого сенбернара з сумними телячими очима... Якби існувала ся маленька дівчинка, колиб не Черга, що її годує і що сама знов таки існує завдяки тільки тому, що кризь державні в'язниці ГПУ, немов масло, що змазує колісця величезного механізму, протікає ненастанно струмисьом тих, що роковані на смерть і вигнання?.. Тут шостилітнє хлопча, що принесло батькові обід, простими словами розкаже, що нема кому, як тільки йому дбати про батка, бо мати збожеволіла з горя, а страву варять з милосердя сусіди, — хто се як не син понесе її до віконця?

Тут під тихим спокійним сузір'ям Касіопеї, під струмистим, хвилястим світлом молодшого шляху відобрається справжня трагедія, з справжнім, а не театральним плачем, з справжнім, а не удаваним розпачем. Алеж кожна трагедія, як напи-

сано у підручнику драматичної теорії, має свій кульмінаційний пункт. Сей кульмінаційний пункт настає, коли жінка, підшовши з посудом до вікна і назвавши ім'я якесь, почує звідти відповідь: „Такого нема вже!“

Се „нема вже“ може мати різні і незгідливі між собою тлумачення: або носія щойно виголошеного прізвиська вислано сеї ночі в Сибір, на Соловки, чи кудиінде, або його розстріляно в одну з тих годин, коли жінка з обідом для нього, деревеніючи, стояла у черзі, або його сеїж таки ночі пустили на волю, і він удома нетерпляче домагається повороту дружини.

Може якраз ся третя (чуєш жінко: не перша, не друга, а третя) можливість відповідає правдивому стану речей! Але жінка, напевно не знаючи і трьома різними здогадами шарпана, беться поміж ними, як поміж трьома скривавленими стовпами, кидаючись від одного до другого і нестямно стукаючись об них черепом.

Мимоволі згадується страшна дитяча казка про людину, що всю ніч блукає між трьома соснами в зачаклованому крузі і не вміє з нього вийти...

О Черго, що нема тобі назви! Звичайним фактом існування свого ти доводиш нам, що в житті є ще великий трагізм; ти даєш нам чисту квінтесенцію його, пахощами якої ніодин великий трагик не зважиться напоїти твір свій.

Черго без назви! Ти, видаючи людину з буденного кола її буття, включаєш її у свій ланцюг, щоб широко розчинилась душа її вихорю ненависти, гніву, розпачі і несамовитої жаги. Се ти нам нагадуєш про одвічний закон відплати і будиш прадавній пригаслий інстинкт помсти, що вже починає палахкотіти ватрою невгамовною.

У безіменности твоїй є щось для розуму незбагнене, неосяжне і страшне, як у темних провалах просторони, де рояться у хаосі сувої мли, що з їхнього безвладного руху в екстатичному танці має зродитись зоря.

Черги, що сіттю нерозривних ниток облутує наше існування, черги, що золотими пекучими жилами рідкого вогню перехрещує і перетинає наше життя! Я вірю, що колись прийде поет, який оспіває вас, як давні мандрівки народів, бучні бенкети предків і славетні бої, що в них гинули герої..

Е. Маланюк

Ф. К. Шальда

(† 4 IV 1937)

Кожда велика поезія се діяльог між поетом і нацією... Всяка инша література є, кінець кінців, виграшка, теплярняна квітка, виняток, а не закон і життя.

F. X. Šalda (*Moderni literatura česká 1909*)

Культура й література народів, що їх дехто легковажно зве „малими“, іноді обдаровують світ несподіванками.

Клясиною що до сього є передовсім Скандинавія з її Бйорнсом, Грігом, Гамсуном, Ібсеном, нині — Зіґрідою Ундсет. Зрештою, з багатьох причин — кліматичних, географічних, національно історичних і инш. — „несподіванки“ скандинавські, в ґрунті речі, зовсім не несподівані.

Та ось маємо нарід і країну віддавна відомі і, здавалосяб, знані, принаймні усталені в нашій уяві не від вчора. Як в понятті середнього європейця слово „Україна“ досі асоціюється передовсім з словом „Шевченко“, так Чехія є майже синонімом одного імені — „Масарик“. І як у випадку з Україною пересічній європейській людині залишаються невідомими такі „несподіванки“, як Леся Українка, а навіть „географічно“ близький Стефанік, так само, назагал, нічого не говорять широкому загалові прізвища Махара чи Шальди.

А проте, коли хтось відважиться придивитися їм ближче, побачить, що був то труд не даремний. Бо того роду постаті, того роду „несподіванки“ таки справді виходять за межі власної національності.

З власного досвіду знаємо, як широко розкриваються очі „великодержавного“ чужинця, що принагідно знайомиться з обсягом Франка, тематикою Лесі Українки, стилем Нарбута чи Стефаніка. Цікаво булоб побачити здивування напр. сучасного італійця при читанні поезій Махара, що, писані в 90-х роках минулого століття, роблять сьогодні цілком сучасне, сказатиб „фашистське“ враження не лише тематикою, а й формою, стилем, духом. Зважити лише, що ті суворі, сталеві-стислі і сталеві нещадні строфи, їх емблематично-римський, вояцько-ляконічний стиль — повстали в добу епідемічної декадентщини, яка найбільш згубно буяла на периферіях Європи; в добу, якої апостолами були Вайлд і Гюїсманс; в добу розквіту соціалізму, „полових проблем“, пшибищевщини та вінниченківщини.

Зважити лише, що автор „Tristia Vindobona“, стало мешкаючи у Відні, жив в наркотизуючій атмосфері „кінця віку“

„кінця імперії“, в задушній нестямі шніцлерівщини та альтенбегівщини, найвище — лякованих імітацій Г. Ф. Гофманшталя. І в тих от заколисуючих обставинах, серед блаженних лаштунків габсбурської „невечірности“, під солодку мельодію штраусового вальсу *An der blauen Donau*, — чеський поет писав:

Я консуломби був старого Риму,
Щоб, сину присудивши смертну кару,
Спостерігати сталевими очима,
Як голову йому зітнуть ударом.

Несподіванка?

А чи не несподіванка, що в 80-х роках минулого століття, в добу любвеобильно-позитивістичної „вселюдськості“, коли — під протекторатом обожуваної „Науки“ все здавалося таким іділлічно-стабільним; коли у нас бородаті „громадівці“ самоотвержено „просили немого: волі для рідної мови“, Франтішек Ксавери Шальда, юнак, гімназіяльний колега Махара, вже розумів, що „світ, се сувора потуга, яка крушить все слабе і безборонне“ і що „уникнути (боротьби з нею) не дасться“.

Сей молодик бачив, яке спустошення чинить інтегральна декадентщина кінця віку і всепотужний матеріалізм; він вже тоді кидається рятувати свою генерацію, ставлячи на перше місце характер, той „таємничий пункт людського буття“, те „вічне, тьмяне ядро людської волі“, що „перед ним зупиняється всяка аналіза“. Вже тоді він стверджує, що немає абстрактної „свободи“ — в „бій, боротьба“.

Сьому юнакові, поруч „хірурга національної душі“ Махара, судилося в офіційній ролі літературного критика, врятувати й перевиховати ціле покоління, що мало дати культурні підвалини власної державности. Та й не лише культурні.

Народжений 22 грудня 1867 року в урядничо-селянській родині Ф. К. Шальда, мимо тяжкої хвороби, що товаришувала йому майже 40 літ, прожив, порівняно довге життя і вмер в Празі 4 квітня б. р., залишаючись чудесно, неймовірно молодим до останнього зітхання. Людина ся, доживши 70 літ, не зазнала, властиво, всього того малопримемного, що ваяється з поняттям старости. Засуджений від 32-го року життя тяжкою хворобою на аскетичну самотність і одірваність від щоденного життя, здолав він в своїй високій самоті так жадібно ловити всі прояви живого життя, так пристрасно кохати все живе, сильне й молоде, так племінно відповідати на всі творчі прояви доби, що приятелі (яких було мало) назвали його за се Прометеем. А вороги (яких було надто багато!) за (звичайно, уявну) „змінливість“, Протеєм.

Творча чинність Шальди зачалася в добу, коли в Чехії всевладно пановав позитивізм. „Фільзофічна й наукова зброя, що мені дала доба, була або зовсім позитивістична або уже

близька до позитивізму, та я — моїм життєвим вірую — зробив так, що побивав позитивізм йогож таки позитивістичними формулами" (*Juvenile*).

Як реакція проти позитивізму, прийшли символізм та імпресіонізм „декаденства“. Се мало згубно вплинути на формування характерів покоління. І от Шальда, разом з Махаром, вже в 1895 р. видають маніфест, в яким виступають проти „обективізму“, отже безвідповідальности, в критиці, яка мав бути формою творчости; проти ділетанства, епігонізму, етнографічної „рідности“, проти ефемерід різних снобістичних „ізмів“, ставлячи вимогу: бути „особистостю, що життям кипить і життя творить“. „Будь сам собою і будь Чехом. Манеса (маляра — *Е. М.*), Сметану й Неруду (неоціненого в свій час поета — *Е. М.*) довго відкидали, як чужаків, а сьогодні їх уважають за виквіт чеськості“.

Так зачинався бій за характер покоління (історія, як бачимо повторюється, лише трохи змін!).

Очевидно „більшість“ вчинила страшенний галас. Але на гвалти ображених „безоглядним критикуванням“ „обективістів“, Махар, Сова (визначний поет) і Шальда оголосили, що вони є „проти фальшивого сентименталізму“ і що „ненависть є так само плідна, як і любов“. Здемасковані великості, ті, що призвичаїлися носити „псевдобезсмертя акторської маски“, літеплі „робітники віршів“, „паперово самозадоволені псевдовчені естети“, краєві достарчателі „парижів“, коммівояжери „масок, костюмів, театральних реквізитів, якими дивували простодушних земляків“ і ин. — все се творило страшну в своїй інертності силу маси...

Шальда йшов проти неї першим, бож вибрав собі формою творчости критику. Так повставала по 1900 році епохова книга Шальди *Бої за завтра*, книга, що в ній Шальда зустрічається безпосередньо з Ніцше. Але з Ніцше справжнім, тим, яким бачимо його щойно тепер, яким його — на власну згубу — породило XIX століття: великим ліквідатором духової маскарadi кінця віку; Ніцше, що вказав на життя і інстинкт в протизагу мертвим ідеям і мертвим формам та малости антигероїчної, недокровної церебральної людини, нездібної до творчости, до переборення хаосу вируючої матерії.

Цілком природно, що одне з центральних місць книги автора, що мав глибоке і цілком оригінальне відношення до проблеми романтизму,^{*)} становить проблема нації й мистецтва.

*) Знайомлючись з дорібком Шальди в цілості, автор сих рядків був приємно здивований його широким уянням романтизму, тим більше, що те уяння є дуже близьке до фрагментів на тему романтизму, що їх читач мав в „Поезії і віршах“ та в статті „До справжнього Шевченка“.

Шальда відкидає в мистецтві псевдо-національне (народницьке) лірництво, що „поетизує слабість і малість“, черпаючи натхнення нібито з „історичної традиції“, з етнографії і т. и. Національне мистецтво має богатити й підносити „масток національних вартостей, сили, характерности, героїзму і трагіки“. Бо „нарід то не є щось замкнене й готове, се світ, що росте, повний сили й надії“... „Національне мистецтво, се акт критики того, що в народній спільноті є слабого й недоброго. Добрий поет смагає свій нарід великим гнівом та очищальним обуренням, плохий поет поетизує малість і порожнечу національного життя“.

Він ще не раз навертатиметься до цієї вічної й невичерпальної теми, чим далі тим більше стисло й прозоро формулюючи свої майже математично-точні (у ніби „імпресіоніста“!) думки і осуди.

Визначаючи підстави осуду мистецького твору, Шальда формулює: добрий твір є той, в якому втілено мистецький чин, с. т. нову органічну й невідступну візію світа й буття; недобрий — в якому, замість чину є лише праця, що зужитковує чини наших здобувців. Ненависник „трупного механізму формул і формочок“, Шальда вів довголітню героїчну боротьбу з епігонізмом, репрезентованим в чеській поезії імпульсивною, будь що будь, постаттю Ярослава Врхліцького, прекрасного майстра „форми“, першорядного перекладача з світових літератур і пошани гідного культурного діяча. Великий твір пізнається по тім, що є в ньому незбагненість буття, „матерія життєва *тьмяність*, але також і просвітлення й переборення духом її (матеріального) тягару“. Бо „правдива поезія дематеріалізує“, а „мала псевдопоезія лягає на тебе, як металове віко“. „Правдиво-творчий мистець відчуває себе бр-ганом, що ним хоче висловитися сила“. „Співай свій подив життя і світа... Вибухай першим словом... своїм ентузіазмом, своєю життєвою екстазою!“ Хай „метафора свідчить (лише) про те, що світ є стало новий, невичерпальний, неготовий, повний несподіванок, що знову він росте перед твоїм зором — великим зусиллям і напруженням, як також і небезпекою“.

Бо сама „праця то ще не твір: щойно освячена праця є твором... Коли робітник працює з наказу Бога і яко співпрацівник Його“ — пише Шальда пізніш (1917) в своїм романі *Ляльки й робітники Божі*.

Поезія є „виразом не лише контемплатції чи обсервації, а й виразом волі“, бо вона є „життєвотворча сила“.

З тиж дуже побіжних і відірваних уривків Шальдових думок про поезію (й мистецтво взагалі) і націю, що у Шальди вони завжди нерозривно і органічно злиті, можна всеж таки уявити собі величину сього визначного письменника і зрозуміти генезу цитати, що стоїть, як motto, перед сією статтею.

Продовження цієї цитати звучить так:

Між великим поетом і великим народом завжди існує духове подружжя, і народ, що живе з своєю поезією в легкій конкубінаті, або обходиться з нею, як з метресою, очікуючи від неї загранично-циркових успіхів, — раніш чи пізніш стратить їх назавше.

Серед фахових літератів віддавна кружляє досить плаский дотеп: критики робляться з невдалих поетів.

Ф. К. Шальда не лише писав цілком „вдалі“ поезії (також драматичні твори й романи), але й був (моментами) поетом, письменником белетристичних форм. Напр. по вибуху хвороби (десь коло 1899 р.), коли письменник став віч-на-віч зі смертю, в нім вибухає інстинкт поета. Він пише ряд поезій і новель, повних горячої пристрасти життя. Вірші і белетристика Шальди самі в собі заповнили йому почесне місце в літературі.

Але він вибрав критику, як найліпшу, як найбільш адекватну своїй творчій енергії форму. По досягненню його народом невіддільності він зайняв катедру західних літератур на університеті в Празі. Отже зробився „вченим“, як се не дивно для поета і справжнього романтика, яким завжди був Шальда.

Можна припустити, що Шальда тому лише зробився критиком, що не став чи не міг стати великим поетом.

Бо у великого поета (за виїмком Гете) є один найнебезпечніший ворог: занадто рафінований інтелект, що бачить все, фігуально кажучи, „одночасно з усіх сторін“ і тому не залишає місця для великої емотивної пристрасти, „пристрасности“, „однобічності“, великої закоханости — на той час — в одній об'єкті.

Інтелект не завжди гармонійно співживе з інстинктом і навіть інтуїцією. Часто між ними йде боротьба і, звязана з нею перевага. Чистий „расовий“ поет — людина без посереднього мистецького чину. Мислитель, отже і критик, і есеїст (а ним був Шальда передовсім), се люди, яких творчий чин проходить крізь фільтр інтелекту, залишаючись — нормально — в його границях.

Великий мистець може бути людиною дуже освіченою, висококультурною, всебічною, але — в основнім — мусить посідати в собі певний творчий „примітивізм“, певну творчу „брутальність“, що її сліди на мить спостерігаємо в обличчю навіть найбільш витонченого, „дематеріялізованого“ Верлена.

Шальда не був типом „расового“ поета. Перекоаний „західник“, прихильник англійської поезії, яку вважав за першу на світі, і французької прози; що негував схід і, бувши чехом, попросту ігнорував Росію, людина величезної й цілком синтезованої ерудиції — Шальда занадто „богато знав“.

Та його творчий досвід поета не лише не був випадком його біографії, але й стався величезним чинником в його творчості як критика, невідомою складовою частиною його творчої особистости: не бувши активним поетом, він не бувби тим великим критиком, яким був.

З Шальди був критик, що дуже мало мав спільного

з усталеним і освяченим „традицією“ (особливо чеською) типом критика, тим більш типом „катедер-критика“.

Критика для нього була покликанням: „Пристрасне відношення до мистецтва є першою передумовою критика“ — се було його догматом. Томуто на місце тих чи інших псевдоуніверсальних „метод“, ставив він в критиці, як і в кожній творчості, на перше місце — особистість, що має для кожного нового твору мистецтва знайти нову, єдину для того твору, методу.

Коли Бенедетто Кроче, шукаючи за найістотнішим в творчості, прийшов до поняття *liricità dell'arte* і вважав, що завданням критика є „відрізнати поезію від непоезії“, то Шальда радикально уточнив сю формулу: він замінив слова „поезія“ і „непоезія“ словами „життя“ й „нежиття“. („Чи представлене мистцем є *життя* чи *нежиття*?“).

Критика його, однак, в жадній мірі не була імпресіоністичним виповідженням безвідповідальних „вражінь“. „Я виходив з хвилини, але йшов до вічності, виходив з вражіння, але шукав за ко- ну, а як не закону, то хоч шляху до його пізнання“. „Критика — патосом і натхненням“ — заголовок одної з його студій. І за критику, як творчість („між поетом і критиком немає генетичної ріжниць“), провокував він ціле життя в країні, де — до нього — в критиці існувало лише бакалярсько-фільольогічне, рідно-народнидке, „об'єктивно“-літєпле переливання з пустого в порожнє.

Критик, як і поет, як і кожний творець — каже Шальда — мусить ділати „під високим тисненням“, як творчої конечності.

Немає змоги в короткій статті зупинитися хоч на більшості проблем, звязаних з творчістю Шальди.

Підкреслимо лише кілька сказатиб „формальних“ моментів, з яких виразно видно, що за влучним виразом одного з видатних сучасних чеських авторів — Шальда письменник справді „переступив століття“ і тому „так довго не чув відгуку, що відповідавби його гукання“.

В кінці минулого століття, в добу позитивістично-імпресіоністичного туману та нудного псевдопрагматизму, Шальда був мабуть одним з перших в Європі, хто впровадив — перед Шпенглером — методу синтетичної портретизації культурних явищ, своєрідну „монографічність“ при унятті діб, генерацій і стилів. Се він, знайшовши справді універсальні пракрітерії для творчості й культури, подивився на історію культури й мистецтва з *синтетичної* височини.

Шальда безперечно був і є також новатором в своїм відношенню не лише до середновічча, — Ренесансу й Реформації, а й до романтизму, як до бунту проти тіранії мізкових абстракцій в життю й творчості, за право безпосередного буття й звязану з ним спонтанну творчість людського духа. Як він десь підкреслює, романтизм се не лише літературна

творчість кількох поетів 30-х років XIX ст., ані не — „на-віддаль і нешкідливе“ кокетування культурних провінціалів з Чайлда Гарольдом. „Романтизм, якщо маємо прийняти його у всій його гіркій солодкості, є зумовлений старим культурним розвитком, старою класичною ренесансовою традицією, що стало жила“ під поверхнею епох.

Томуто Шальда, що ігнорував Росію, але, як бачимо, добре відчував те, що ігнорує, дуже глибоко ствердив, що майже вся російська література є критикою і переборенням романтизму... Діяльність Толстого є, назагал, ніщо інше, як бій проти єдиної форми романтизму Заходу: проти романтичного індивідуалізму, проти гордості і розумової та моральної самовистарчальності... Толстой доходить (в сій боротьбі) до морального комунізму... Сенса роману Достоевського (*Злочин і Кара*) показує, як романтичний індивідуалізм Раскольнікова руйнується й крушиться і як Раскольніков, остаточно, на колінах приймає кару й каяття...

Се писав Шальда на самому початку нашого століття.

Таке відношення до романтизму приводить Шальду до проблеми нації й проблеми нації й мистецтва („поза національністю немає ані мистецтва, ані правди“).

Там де немає шлюбу і сталого нерозлучного подружжя людини з землею, немає правдивої любови до батьківщини... Там є перекотиполе, що стратило Бога, якого узріти можна найпростіше крізь медіум власної землі; а певно і Бог стратив з свого овиду тих, що потонули в мільярдах зерен людського піску, однаково вишліфованих, однаково стертих і однаково неплідних.

(Ляльки і Божі робітники)

Ясна річ, що Шальда, що уймав марксизм як витвір німецької, „чужої“ метафізики, відкидав його радикально і раз на завжди, передовсім як замах на життя, як гвалт над органічністю форми (а „немає творчости без форми“), як „мертвий діалектичний механізм“, що „нічого спільного“ не може мати з якою будь творчістю.

Яскравим прикладом органічно-національної, незнищальної молодости й чуйности Шальди може послужити записана 70-літнім критиком незадовго до смерті така півіронічна, але наповнена якоуж племінною національною тривоگوю — нотатка:

Сучасний лібералізм, що його оборонців (à la Цвайг) нині стало спотикаємо, — зробився негативний, не відчувши сили, що її може мати ідея, навіть ложна... Не мусило кланятися ідолам, хочби й позолоченим... маємо кланятися і бути послухними одному Богові... Без того послууху є людина уламком, є скорше людською малпою, аніж людиною.

Певним є те, що коло фашизму замикає нас тісніше й тісніше. Кажуть про нас, що ми, мовляв, є в тім морі островом спокою й порядку. В певнім сенсі то правда. Але правда, подекуди, сіра, обдерта й беззуба, правда, що, напевно, не врятує нас. Мусимо хотіти чогось більшого й висшого.

(З журналу *Записник Шальди*)

На закінчення подаю кілька думок Шальди з області критики:

Література се, я сказавби, світ вартостей, зроджених світом форм. Мистецький твір є організм і мусить бути витворений органічно: життям з життя.

Форма то є щось одиноке, створене лише якраз для сього пев-

ного окресленого випадку. Формою в мистецтві організується життя: де немає життя і його містерії, не може бути форми.

Мистецтво й поезія не наслідують життя, правдива поезія його множить, підносить й зміцняє.

По відношенню до мистецької форми література може перебувати в таких поставах:

Перша. Замість єдиного мистецького чину, що ним має бути кожний справжній мистецький твір, дається відлив, повторену схему; не форму, але формулу... Акт творчої інтуїції тут замінений актом значно більш механістичним.

Друга. Проти такої літератури епігонізму й шаблону життя зроджує реакцію. Наступає чисто негативна стадія натуралістична. Замість поезії, йде журналістика, романи пишуться фейлетоново, а драма популяризує Дарвіна чи Маркса. Письменник обсервує, слухає розмови і записує їх, креслить зовнішність фігур і т. д., а коли ті папери виростуть до відповідної височини, зшиває з них свій твір.

Третя стадія є вихід з цієї негації до власних формових вартостей. З емпірії виникають форми інтуїтивного творчості, повільним органічним ростом: матеріал організується й гієрархізується внутрішнім процесом, а не наливається до готових формул, десь одержаних чи одідичених. По обсервації настає внутрішній досвід духового зору, драматична боротьба за внутрішній ріст, за авторську особистість та умову її витримання: за творчий закон.

Перші десятиліття XX століття рішають, чи матимемо літературу в висшій значінню того слова, яке світ вартостей і вартостей власних, не як нагоду й винятки, лише як правило й методу, як витвір культури і організм.

(1909 рік *Moderni literatura ceska*)

Багато з сих аксіом з перед чверть віку звучать у нас, та й не тільки у нас, як теореми, що їх треба наново доводити і наново повторювати.

Мирослав Гоца

Слово живе і мертве

(Продовження)

IV Творці найвисшої мрії¹⁾

Однаке сі сталі, сказатиб, вартости, вже прийвіті, вдержують породу тільки статично, як прм. мова і культура даної нації задержує ту націю в її етнографічній формі. Життя і живий організм се не щось стале і раз створене, зціпеніле і закостеніле як скаменіле дерево; життя се не озеро з глад-

¹⁾ Коли тут говорю про тип творця-провідника, „організатора“, не маю на думці того, що звичайно розуміємо під словом „вожд“. На мою думку тут треба дуже розмежувати поняття. В літературі належно не розрізнено тих понять. Неоспорною справою є те, що провідник — се людина великої сильної волі. Се зовсім на мою думку не виключає „тонкості“ духової ані справи творчої. Гельпах каже, що творець-геній впливає через свої духові твори (*Geisteserzeugnisse*) — коли вожд, — осягає свої цілі волею. Получення сих типів бачить у Цезара, Лютра, Льюїолі, Р. Вагнера, св. Павла. Думаю однаке, що річ брати з сеї психологічної точки, що в сій статті, різниця між творцем і вождом — формальної природи. *Geisteserzeugnisse* — се не лише прикмета Канта чи Гете. Отсі твори творця-провідника се збірні людські організми і їх

ким плесом, замкнене як Мертве море. Життя се вічний гін, рух, здійснювання, вічне народжування і творення. Як тільки якийсь організм заціпеніє, стане на місці, як вигаснуть у ньому всі джерела творчої енергії, вогню, — він справді, хоч ще не вмер, хоч держиться ще силою перманенції, силою самого існування (не життя), пасивного піддавання себе біологічному гонові, фізичному буттю, — але сей організм тратить те Боже, що в живому існує. Лишається тільки животіння, стояння на одній точці, на курячій ніжці, як хатка чарівниці, діявольської коханки, куди вона заманує немудрих дітей обіцянкою плебейського ідеалу: готових пампушків, що самі в рот скачуть, солодких медівників, блискучих чічок, безтурботного раю, що ввижався всім змученим життям, ненависникам людської активності і великої гри-боротьби за існування. Ті обіцянки прибирали постать різних чарівниць, чи раю безруху, гіндуського знірванізування, розладування нашої психе, здушення її стремлень до сповнювання себе, її туги за довершуванням. „Захід здається пишатися думкою, що заволодів природою; так якби ми жили на якімось ворожому світі, де все, чого нам треба, мусимо видерти неприхильному і чужому порядкові річей“ — завважує навівно Тагоре, не могути відчутися со психе, що не дається звести лестливим словечкам чарівниці, яка обіцяє увільнити від турбот, змагань, мусу урухомлювати енергію, діяти нею, напружувати волю, по конувати ліню.

Тагоре не може зрозуміти душі людей свіжої і буйної крові, не може зрозуміти тих, що гідні свого Творця, не перестали бути синами Могутности. Він, навіть осуджуючи Захід, не розуміє предмету свого закиду. Бере висліди за причину. Бо не в тім суть західних людей, що вони видаються

експансивна, здобуваюча динамізація. Що матеріал творчий в сім випадку се живі люди, а не камінь, ані тони чи мова — і що творити акторчорчу ідентичність в сім випадку; тим більше, що часто ми самі є її предметами чи в більшій або меншій мірі підметами.

Від того типу живого провідника я відрізнявби формальних провідників.

Назватиб їх краще — володарі. Стабілізація суспільного стосунку і функцій та їх об'єктивації (відділення від людей, що створили їх), як кожда річ суспільна: скільки є благородна, стільки і шкідлива. Се вже таке трагічне заложення нашого суспільного буття, що не стільки виринає від Творця світа, скільки від творця-людини — від трагічного (і з тим мабуть красного та великого) заложення її життя. Отже — функція провідника об'єктивізується в формі трону — дічного чи партійно сукцесійного. Відси вона дістається часто в руки „солдатських черевиків“ (чит. стаття *Йосиф Віссаріонович Калігула* — 1937 *Вістник* кн. 5). Коли говоримо про вождя — мусимо з рідкими виїмками виключити всі формальні випадки володіння. Тут обов'язує психологія, що відноситься до всяких людей. На престолах бачимо різних індивідів: визначних, сірих, вождів-стратегів, політиків, господарів, божевільних, садистів, опудал — на Йосифові-Калігулі скінчивши.

„неприхильному порядку річей“, а що вони „ви-дирають“, що „заволоділи“. „Видирають“ — се теж ще не суть, а функція тої суті. Суть — те, що ми поборюємо смерть, за прикладом нашого Бога; що поконуємо матерію, оту нашу статистику, сі наші „обриси“, що виходимо по-над себе (а не у себе), поборюємо дешеvu розкіш, „мир“, лінь, — противенство Бога, який є в нас і проявляється в нас душею, творчою енергією, волею. Нірваністи і чарівниці мають теж свого бога. Між нашим і їхнім, є противенство, вічна суперечність. На нашім терені, у нас є боротьба між Богом а Сатаною, між Творенням і Нищенням, між Світлом і Темрявою, між Волею і Ліню. Поборювання Сатани, се є становлення, се наше володіння, се космічна реальність існування, — життя.

О, певно — Захід се не є ані Індія ані Росія. Він — реальність існування. Він — коли навіть опиниться в „золотій клітці“ — хліві чародійки — не перестає чути в собі сина Могутности. Швеція — на Заході — закутина чародійки. Щасливий нарід, мирний нарід. Але не покинула його ще тінь нордійського Дон Кіхота. „Одним з найтяжших гріхів для шведа є, а принаймні було до останної хвилини, показати шовінізм — пише З. Лакоцінський²⁾. Такий стан річей давав вже від давна багато до думання поодиноким людям. Клясичним представником сеї групи, що слушно чує право до ролі „голосу совісти, який термосить розманіжненим і сплячим народом“, може бути Heidenstam, поет з Божої ласки, поет і вождь... В однім з найбільш натхнених віршів п. з. *Клич і присяга*... зложив своє credo:

Втань, о наш сні про великість,
про володіння над Північю...
...Так, дай нам образ народу, що стоїть на краю пропасти.
...І не буде народу перед тобою,
се є твоєю метою, хай коштує що хоче. —
Краще, щоби нас допаяв местник
аніж дивитись, як пливуть літа вніщо.
Краще хай весь наш нарід погине,
хай горять хати і міста...
...Пробуджуюсь нічу, але довкола мене спокій,
лише вода буриться й варить.
Я кинувсяби зі спрагою на землю,
Як розмолений воїн Юди.
Не хочу жебрати соняшних літ,
Ні зборів золота без кінця.
Милосердна доле, запали грім,
що побє нарід літами нужди!
Так, зжени нас батогами,
А тоді процвіте небесна весна.
Ти смієшся мій народе, але твої черти заціпеніли.
Ти співаєш, але без надії.
Ти танцюєш скорше у шовках,
замість розв'язувати твою власну тайну.
Народе мій, Ти пробудишся до юнацького чину
сеї ночі, коли наново заплачеш. —

²⁾ Swecja i Szwedzi — *Przegląd Współczesny* 1937 ч. 4.

Що ж тут додати? — питає автор. — Вся трагедія народу, що витворив собі високу матеріальну культуру та став з неможливою консеквенцією її невідьником“.

В погоні за щастям люди находять масу виходів. Два є крайні: Нідшівське шляхетне борсання і гіндуське, Крішнамуртівсько-гандівське задущування енергії, стремління дійти до нірвани. Поза тими, на розмежних шляхах: трагічний парадокс дегенерації — роздвоєння: російське патологічне скавуління, стогнання перед життям і садистичне розривання зубами отого нестерпного факту — життя.

Направду, там де воля слабша від ліні, там приходить пустка і життя стає нестерпне. Там вигасають джерела енергії, там гасне всяке хотіння, любов, віра і ненависть. Лишається лише жах, отой найстрашніший з усіх страхів жах, жах перед Смертю. „Все скінчиться, все!“ — одинока рефлексія, що оволодіває тоді людським духом, який так безумно хоче істнувати; хоче заховати себе, а не могучи себе здійснювати, творити, здобувати, не маючи пасій, чує лише одну: жити. „Все скінчиться!“ — жорсткий рефрен дійсности; неможливий рефрен. Се найстрашніше з почувань — почуття нічогости, нірвана. Блаженні — яким воно має смак солодкої вовчої ягоди. Та се на східнім Сході: блаженні нірваністи. Де ще лишилась крихітка волі — нірвана і безсиля ведуть до скавуління перед Смертю, плачу над життям. Нуждарі з нуждарів ті, кого полонила нірвана, а хто має ще в собі кілька крапель шляхетної крові арабського коня, чи бенгальського тигра. Се нуждар і жебрак — прошак ласки у Смерти — ніколи неблаганої. Смерть можна лише збороти. Збороти любово, ненавистю, па сі я ми — творенням, здійснюванням нашого духа, отим незрозумілим для Тагоре і всіх гіндусів з добуванням, європейським, західним здобуванням, по конуванням.

Ті що люблять, що здобувають, що здібні ненавидіти і хотіти, тих є світ; ті не мають в собі ліні, лиш рух і звинність молодого кота. Сі не знають нірвани. Бо смерть можна побороти лише довершуванням, творенням, здобуванням того, що любимо і хочемо. Се дає радість радощів людського життя: гумор, добре самопочуття і блиск очей.

Найщасливіші ті і блаженні, що не знають смаку і величі любови, ненависти й хотіння, а є самі любово, ненавистю і хотінням. Сі не смакували нірвани. Чи їх смак убожший від того? Вони лиш знають смак винограду і запах осіннього яблука. Терен — чужий їх язикові. Звірята — чи се будуть олені чи дикі свині — ті не смакували нірвани. Сі борються здобувають, не знаючи про те, що здобули.

Але я волю запах осіннього яблука — від опіюмowego смаку вовчої ягоди. Я волю кров оленя від смертної блідности. Я волю пекучий вогонь — від ледоватого холоду долоні трупа.

Люди отого незрозумілого для Тагоре Заходу не зна-

ють примар чарівниці, а хатка на курячій ніжці, се казка для розвеселення вірлят. Чарівниця — для них — се страхопуд на горобці в просі.

Але там де джерела вогню ненависти і любови погасли, де людина починає духово стогнати, там всі чарівниці стають дійсністю, оживають всі страхопуди по полях і знаходять череди дрібних чоловічків, яких „покоління туге на смерть, як земна блоха“, скаче по землі і радіє: „ми винайшли щастя — кажуть останні люди і моргають очима“³⁾.

Але факти доводять чогось иншого. Чарівниця, заманивши, замикає їх до хліва, щоб опоїти вином, вигодувати на кабанів і вистати кров. Останні каплі крові дика, що перемінився в свиню. І на тім завершується хитра роля антипода нашого Творця.

Життя з виснаженою кровю — анемічне, і засмерджується, як оте Мертве море.

Боротьба за нашу расовість, за людську шляхетність, се боротьба Творця з Сатаною. Чи може коли він випе всю кров Божих створінь, стане володарем світа? Сатана?

Та Творець в таких випадках, коли вироджується Його твір — нищить його сам, щоб почати творення наново.

І знов для ілюстрації я покличусь на приклад з організму того рода, що церква. Сей організм є повний. Він має всі органи і душу, яку дав йому Христос. Історія церкви, однаке, вчить багато. Поки є в ній апостоли, оті спадкоємці духові першого Творця, оті тіни Христові, поки вони роблять те саме що Він, перманентно удуховлюють, наново народжують духа — організм росте, потужніє. Однаке є моменти, коли часом забракне отих наслідників Творця, тих що мають його вогонь у душі, отих яких він поломив. Лишаються тільки автоматичні і розумові визнавці, краще признавці, і офіціози. А ті замість творити, здійснювати, стають і починають мудрувати: — що се є Бог? Що се є душа? Що значить безсмертня? Що на укапро те каже? Стоїть людина серед гробової тиші Мертвого моря і бавиться (нудить) мізерними калькуляціями перелицьовування собі всього на розум; намагається побачити Бога, намацати душу, поклепати свого Творця по плечу. Здається, що завмерла душа організму: серед Мертвого моря стоять соляні стовпи, бездушні інтелігентні мерці і мудрують. Вони голосять: Боже! Боже! Вони хрестяться і кричать: проч сатано! Вони починають всюди, у кожній навіть порошинці добачувати Боже і діявольське: і вони намагаються се погодити, погодити Бога з дияволом. Чи не ілюструє нам сього наша сучасна дійсність? Вони проклинають націоналізм, за якого плечима безпечно можуть мудрувати, оті ненасичені травоїди, що хочуть красти сонцю його життєвий еліксир і впроваджувати до живота, чи

³⁾ F. Nietzsche — *Also sprach Zarathustra* Zarathustras Vorrede 5.

мозгівниці, забезпечені грудьми націоналізму перед ворогом нашого („їхнього“) Бога — комунізмом. Вони тішаться і плескають в долоні, коли бачать ворога нашого Бога нищеним. Вони беруть сі перемоги собі на рахунок і хочуть підхлїбити Богові, як оті жиди королівській комісії в Палестині і кличуть: Бог переміг! Бог не може не перемігати! Ідея переміг! Церква переміг! Ми перемігали! — Вони прозвали націоналізм діявольським, безбожним, поганським, але... вони „теж націоналісти“, вони хочуть годити сей „поганський“, „скрайний“ націоналізм з християнізмом, відскрайнивши перший і зпримітивизувавши останній до величини своєї плоскої льогіки. Вони хотілиб злагодити конфлікт, який був у первопочині між творцем а його антиподом (коли націоналізм називають поганським і рівночасно хотілиб його якось бачити „християнським“). Вони хочуть помирити Бога з дияволом, (в їх розумінні) хай знищиться закон і життя, „хай настане „мир“!“ — кличуть соляні стовпи серед смороду сірки, в обличчі гніву Божого. Бо Бог в таких випадках (я далі буду говорити їх стилем) посилає свого ангела з мечем. Посилає вогонь, сірку і морові зарази, плач сиріт; земля починає дрожати, небо засуворується і збирається тайфун, щоб зрушити плесом застиглої калюжі мертвеччини і зняти хвилю горами.

Мій колишній шкільний товариш—комуніст. Ідемо раз, спорячи. Вогники стріляють йому з очей. Кулаки стиснув і скрегоче зубами на „панів“ та „попів“. — „Попи зробили собі з прекрасної ідеї Христа жолоб! Вони дурять Богом, щоб бідний нарід далі був у рабстві! Богом! Що? Бог є? Ти кажеш, що Його не можна зрозуміти? Попи кажуть, що Він добрий. Який Він добрий, коли на те все може дивитися? Дивися, я сміюся з Нього, я Йому..., я Його...“ І він підняв кулак у воздух і грозив. Потім засміявся якимось демонічним реготом. — „Диви, як Його визвав, а він мене не вбив. Його нема, коли я Його проклинаю і кплю“.

Коли ви не вірите, що се правда, ідіть і поговоріть з котримнебудь комуністом. І що ж сі розумні мерці можуть протиставити сій демонічній ненависти, сим вогникам в очах, сим затиснутим п'ястками і вигостреному кинджалові в кишені? Свою „віслячу філософію“? — як висловився Ніцше. Своє: Бог є. Дурний чоловіче, послухай, який і що Бог є... Своє ні чортове ні Боже, свою анемію, тупі, безбарвні очі, свої мертві душі?

І тоді починає наставати передбурева спекота, горячка. Зрушується Мертве море. Починають являтися наслідники Христові (часом і не в ризах) з вогниками в очах, сухими обличчями і затиснутими п'ястками. Являються творці, організм починає жити. Ніякий організм не сміє стати на місці, вигоріти. Він мусить беззастанно здійснюватися, народжуватися, відновлюватися, потужніти. Кожда спільнота, коли хоче нею бути і не загинути, мусить мати творців, тих, що їх душі

горять змістом-ідеєю спільноти, творців, що всі свої духові ладунки вклали в отсю ідею спільноти.

Так як я се представив на прикладі церкви, так є з кожним організмом, з кожною нацією, породою. Бо духа спільноти треба так як і духа кожного твору, відроджувати, стало творити і скріпляти. Щоби гатунок ріс і потужнів мусить бути майже стало актуально удуховлений. Мусить мати творців такої міри, щоби його вдержували в динамічній напрузі, щоби здібні були нагнути його життя в пружкий лук, що викидає стріли. Кожда стихійна і жива ще вартість, кожний геній здібний перебороти всі статичні вартости. Так щасливіша російська нація завдяки Ленінові знова понад всі статичні національні окремішности, сцементувала розбиту імперію. Мала щастя мати людей опанованих емоціями, людей стихії, які зуміли запаморочити курячі голови природних своїх ворогів, які зі свого боку були лише розумовими суперниками, що хотіли їх переконувати але не нищити.

В чім сила отих національних вождів? Вся загадка, як я вже згадав, в отій незалежності їхнього великого духа, що збідний обійняти всі минулі і будучі покоління, отих „мертвих живих і ненароджених“, яких обійняв великим своїм духом той, що воскресив наш завмерлий національний дух. Загадка в тім вогню, що горить у їх істоті, у тих емоціях, скажім стислішою мовою. Се є люди — не вироди. Вогонь заразливий і скоро поширюється. Тимбільше, що на курячі голови мудрців вони мають надзвичайно справний і хитрий розум, на ворогів — залізну волю їх знищити без всяких міркувань і софізмів. В тім позитивність такого нищення, коли, навпаки, нема більшої огиди, як нищення вас противником, який запевнює, що вас „любить“, „жалує“, але супроти таких і таких там незможлимих закарлючок — вбиває. Се є огида нищення в „добренький спосіб“.

Наше схвилювання поширюється на окруження і в сей спосіб накидаємо себе йому. В гурті, залежить від того, хто викликає зворушення: чи буде сам викликував переполох або зневіру — страхополохи, чи навпаки своєю „безумною“ вірою і постановою зробить гурт сильним, відпорним і активним.

Такі твори як людські спільноти вимагають творців великої міри: сотворених і натхнених тим чимось, що зрозуміти годі, чого ні навчитися ні навчити не можна. Людська спільнота се твір, зроджений творчим актом. Автоматично людські спільноти не творяться через саме співжиття, через саме існування якогось числа одиниць біля себе. Давніша етнологія за початок людського роду вважала збірноти. Себто сама збірнота малаб бути чимось природним, автоматичним. За Морганом та иншими етнологами і популяризатором сього погляду Енгельсом, прийшло до заперечення архаїчності родини. А Крапоткін здвигає на сім здогаді цілу будову анархістичного громадянства. Початком отже малаб бути вже збір-

нота-орда. Як могла повстати вона сама, лишалось даліше нерозв'язаним. Та комуністичні доктринери не задумувались над тим. Нині, однак, етнологічні муравлині досвіди, повернули біблійний старий погляд і доказують, що найпервіснішою формою існування людського роду се індивідуальне існування у формі моногамічної родини. Спільнота отже — се твір, а зовсім не щось автоматичне, природне. Ми не бачимо того, або не добачуємо. Ми родимося в готовій вже якійсь спільноті, востаємо в неї і приймаємо сей факт за щось природне і звичайне. Відси родиться погляд на групу, як на звичайне збирище, масу. Сей статичний погляд не дає добачити тих сил і тих індивідуальностей, що творять сю групу, тих, які сі групотворчі сили вправляють в рух, динамізують духа групи, формують її після свого ідеалу. Коли се основоположники, то вони творять навіть самого духа групи, само заложення її існування. В тім хибнім розумінню істоти громадського життя може винна сама природа людини, яка, за Адлером, головним своїм формальним мотором мабути має гін до здобуття признання, — амбіцію. Тому кожний індивід є природно до певного степеня в своїм самопониманню центрокосмосом, центральним звеном групи. Коли се природне самопочуття получиться з примітивізмом, людина легко дає себе зловити якійсь доктрині, що дає їй можливість оправдати її фактичну малість. Одним з таких є механістичний погляд на націю і групу, питомий певному відламові („репрезентативному“) нашого громадянства, гумячий погляд.

Архитвором в світі людських груп є нація. Є три групотворчі чи надіотворчі сили: симпатія, сугестія і наслідування. Але фактично все спирається на тій першій емотивній підставі.

Наші душі є схильні переживати з другими їх радощі, одушевлення і смутки, є схильні заражуватися емотивними станами других. Групу отже творять спільні емотивні переживання. В ділянці волі, се наслідування (Тард) чинів других, в ділянці інтелектуальній, се людська схильність вірити в те, що хтось говорить. Сі три сили уможливають співжиття, творять єдність почувань, єдність думок і чинів. Схильність нашого заражування емотивними станами інших (Mc Dougall) і заістновання такої спільної емоції є умовою взагалі повстання всякого правдивого групового життя. Спільні переживання є тими актами народження людських збірнот. Сей момент найкраще наглядний у звіриних збірнотах (часом дуже короткотривалих) в стані їх акції, колито одиниці всякими способами (вереск) намагаються піднести, посилити збірний стан і тим способом створювати в сім моменті духову єдність високої потуги. Сей момент симпатії — се перший і архаїчний момент, що творить збірноти.

(д. б.)

Олена Теліга

Сила через радість*)

В передмові до одної з книжок *Квартальника Вістника* читаємо: „Хто в боротьбі з противником бачив лише обов'язок, а не насолоду; хто в ненависти до нього бачив лише гідний осуду шовінізм; хто ставив над волею холодний інтелект, вічно гіпнотизований обставинами, той не надавався на провідника маси, умундурованої чи ні“.

В сьому є глибокий зміст. Любити свою справу понад усе, дивитися на неї як на саме життя, віддаватися їй з радістю — сю велику правду зрозуміли добре нації, що ростуть і міцніють на наших очах — Італія і Німеччина. „Сила через радість“ — так зветься одна з розривкових юнацьких організацій нової Німеччини. Та власне „радісна сила“, яка джерелом бє від неї залишає незатерте вражіння на чужинцях. Спогади про ту небувалу радісну силу вивозять чужинці з Німеччини до своїх батьківщин і ті спогади лишаються в їх душах глибше і довше як вражіння від порядку нової Німеччини, і від усіх її здобутків в ділянці техніки чи мистецтва.

Не тяжким обов'язком, не жертвою, не зреченням є життя тої молоді. І разом з тим не порожнім і легким забиванням часу. Праця і спочинок, сила і радість, обов'язки і пристрасти переплітаються у тих юнаків в одну цілість. Вони нічого не зрікаються в житті, живуть барвно і гостро, але живуть для Німеччини. Кожний, хто бачив ту радісну молодь підчас спортових змагань, в бальовій салі, фабриці, в бюрох чи в струнких лавах підчас маршу, бадьорих і розсміяних, відчував, що так само, як радістю є у них життя для батьківщини, — так не жертвою, а радістю буде і смерть для неї.

Власне тепер, коли лунають домагання плекати культ наших традицій, мені хотілосяб піднести високо традицію нашої радісної сили, очайдушного українського гумору, щоби забути назавжди понуру традицію ХІХ-го віку: традицію, що сприймала життя й служення нації, як тяжкий, сірий обов'язок, як тісне ярмо, яке так стискає за горло, що з нього видобуваються лише стогін, квиління або благання. Не сміх, не клич чи наказ.

Десь в глибині душі — я певна, що не лише моєї, а багатьох з нас — цілком окреме місце займає блискучий світ козаччини. Мов добрих знайомих уявляємо ми собі людей того часу. З усміхом і подивом згадуємо струнких юнаків і мужчин подібних до Тараса Бульби, які з розмахом і гумором жили, кохали, рубалися за свій край, і з такимже самим шибеничим гумором за нього умирали. Кожне обличчя з знаного

*) Відчит, виголошений в Українській Студентській Громаді в Варшаві 15 червня 6. р.

образу „Запорожці пишуть листа“, нам ближче і симпатичніше завдяки своєму очайдушному гумору, аніж не одно лице тих добрих знайомих, яких ми зустрічаємо що-дня.

Коли читаємо про постаті того часу — живіше бється серце, гостріше працює фантазія і в душі росте одне з найхмільніших почувань — національна гордість. І дійсно не може не захопити своєю особою хочби такий Сірко, що був справжнім поетом війни, безкомпромісовий і безоглядний супроти ворогів, і блискучо-дотепний в своїх листах до кримського хана.

Кожний, хто читав трилогію Сенкевича, був на довгий час полонений Богунюм. „Бути таким, як він!“ Про се мріяли сотні юнаків, з захопленням вдивляючися в пориваючу постать, яку навіть перо чужинця не хотіло викривити. „Хай будуть такими як він!“ проносилось в думках не одної дівчини. Богун є непереможно захоплюючий своєю яскравою фантазією, нестримною сміливістю і безоглядністю в бою і таким лицарським відношенням до жінки, якогоб мусів вчитися у нього не один з високо-культурних українців нашого віку, що вважає чемність до жінки за прикмету слабости, негідну мужчини.

Богун був тим героєм, якого неспокійний дух живе і досі і пекучим вогнем вривається в душу молоді. Він був найяскравішим представником типу тогочасних українців, що зі сміхом зустрічали небезпеку, не розв'язували вузли, а розрубали їх, не жebraли, а здобували, що вважали потрібним здобути.

Безперечно, той тип міг мати тисячі вад, що їх не має навіть пересічна людина, може йому бракувало багато чеснот, але він — і йому подібні — дали нам ту гостру емоцію, яку відчуваємо, читаючи у вище згаданого автора, як ціла будова світу, з яким вони боролися, в крові й болоті лежала у їх ніг.

Натомісць жадної емоції не відчуваємо, читаючи твори багатьох українських поетів і письменників минулого віку. В нашій праці з'являється тип не очайдушного лицаря, лише культурно-розважливого комбінатора. Він ніколи не рве вузли, тільки завжди хоче їх помалу і обережно розплутати. Сей тип зневажливо ставиться до сили гумору і завзятости Богунів. Для нього життя і служення батьківщині ніколи не є насолодою, лише тяжким і нудним обов'язком. Служення навіть найдорожчій, вибраній ідеї завжди лишається чомусь жертвою.

Безперечно сей тип-ідеал XIX-го віку має багато чеснот незнаних Богунюм і Сіркам. Він не дасть ніколи нікому „в зуби“, навіть коли його образять, навіть не вилається. Він багато розмовляє про загальне добро, любить всіх, — цілу людскість і цілий світ, і старається зрозуміти і просвітити свій нарід. Любить він і свою батьківщину, але такою безкрилою любов'ю, яка не в стані була пірвати за собою не лише інших, а і його самого. Сі українці XIX-го віку дивилися на життя

не як на п'януче змагання з головокружними взлетами на гору, або й із зривами з гори, лише як на сірі, безконечні, але цілком безпечні сходи, з низькими ступіннями, а кожний крок на такий ступінь вважали вони епохальною подією.

Публіцисти і громадські діячі того віку з завзяттям вартим ліпшої справи, старалися знищити все, що мало ще на собі вогнену печать неспокоїних душ Сірків і Богунів.

Драгоманів картав кожний відрух фанатичної любови до батьківщини серед своїх сучасників. Навіть члени „Братства Тарасівців“, в своєму визнанні віри в *Правді* нібито і мріяли про найвищі ідеали, але не „вогнем і мечем“ їх здобувати лагодилися, лише „духом і розумом“. І надалі прагнули брататися з московськими поступовими колами, а у себе на Україні — аби була своя мова, аби влаштовувати Шевченківські свята, і вчити неписьменних.

Вони хочуть бути вірними своєму народові, віддати йому життя, але в переносному значінні слова, бо звичайно вони ні на хвилину не ризикують головою, розізджаючи по селах, збираючи етнографічний матеріал, чи вивчаючи народню мову. На иншу чинну любов їхня фантазія не могла натхнути нікого. Та й як могло бути инакше, коли членами тої організації були люди, яких один з видатніших її членів характеризував як людей „надзвичайно м'якої вдачі, чулої душі і гуманного світогляду, що межував з тодішніми толстовцями“. Все се чесноти з категорії тих, з яких напевно ні одної не мав ні Сірко ні Богун. Такі люди йшли в народ і виконували свою дрібну муравлину працю, проклинаючи за неї долю.

І по сім боці настроїв не був иншим. Навіть Франков в однім місці (*Obrazki galicyjskie*, передмова) писав, що працює для свого народу „з почуття собачого обов'язку, з обов'язку панщиною цілого життя відробити ті шеляги, які взяв з народа на своє виховання“. „Мій патріотизм — пише він — се не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, вложене долею на мої плечі“.

Як на такеж ярмо дивилися на свій патріотизм і поети ХІХ-го віку. Вогнене Шевченкове слово, віддунавши не відбилося на їх творчості. Від сентиментальних зітхань і йойкань, від культу іділічно-розміряного життя, перейшли вони до сухої безрадісної і безплідної інтелектуалістики.

Тоді в нашій поезії — слава Богу — зачали затихати соловейки, рідше співали солодкі Марусі, і змінилися Гриці. Але в своїйому новому вигляді ці Гриці не звеличували Сірків. Вони почали виголошувати мудрі речення в роді: „Праця єдина з неволі нас вирве“; почали захвалювати розум і терпеливість, а героїзмом вважати найбільш безбарвне і безпристрасне життя.

Перечитуючи поезії того часу, ми не знайдемо в них захоплення життям, віри в власну силу, ні прагнення надзвичайного. Сі поети не дозволяють собі бути радісними в час неволі, ані навіть в своїх думках — не мріють як з тою не-

долею скінчити. В кожному вірші заклик не до боротьби, не до „фантазії“, а до праці, і — чекання на чудо.

Капельгородський пише:

Сили й знання положімо ми сміло

На діло.

Щоб внести у царство темряви й гніту

Освіту...

А тоді вже

Доля щаслива до Неньки-Вкраїни

Приплине.

Шелухин з обуренням ставиться до всіх,

Хто ніколи за віку свого не шукав

Для життя ідеалу земного

І до щирої згоди людей не скликав,

Або душу зневажив другого.

Білиловський теж собі уявляє ідеальною людиною таку, у якій в душі — нема „нічого крім любови“.

Грабовський вірить у відродження України тому, що

Рід людський за правду стане

Хоч „неправді потура!“

Рід людський цілий має за нас бідних подбати!

В одному з інших своїх, неймовірно понурих віршів тойже Грабовський звиряється:

Закипали в душі сльози

Дивлючись на муки

І зривались тихо з Кобзи

Нерозважні гуки.

Зрозуміло, що ніхто не здолавби такі „нерозважні гуки“ слухати довго.

Ціле се безрадісне наставлення мусіло викликати реакцію. Сам Грінченко, який в своїх творах весь час підкреслював, що „тільки праця з неволі нас вирве“, який довший час вважав всі пристрасти і радости за найбільшу перешкоду в тій праці, — як свіжого повітря зажагнув радости й сміху:

Майтеж прапором надії

Знов озвись, оживши, сміх

Ділом стануться всі мрії

Літ найкращих молодих...

Воскресайтеж сонця діти

Розсипайте щастя квіти,

Хай сміється всім блакить

І звитяжний спів дзвенить.

Вірш примітивний, але характеристичний.

Тип безбарвного інтелектуаліста, що підпорядковує розуму всі свої пориви, як життєвий ідеал стопроцентового українця, викликав реакцію і в повісти, але ся реакція, спочатку була дуже однобічною.

З'являється Винниченко, який в своїх творах дає карикатуру сильної людини. Герої і героїні Винниченка, що правда, завжди безоглядні по дорозі до своєї мети, але на жаль їхньою метою ніколи не буває ані велика ідея, ані навіть велика пристрасть, лише якась забаганка найгіршого роду. З своїмиж ідеями герої Винниченка так само безсилі як і інші

герої XIX-го століття. Вони лише говорять про ідеї, але не здобувають для них нічого.

Такі герої були за порожні, щоб стати протиставленням до типу культурника, — для тих, яким тип культурника був чужий. Починають з'являтися люди, які отому типові мурашки інтелектуаліста протиставляють тип людини борця. Може одним з перших серед них — не в літературі, а в публіцистиці і в житті — був Міхновський, один з провідників РУП, що на переломі двох віків в 1900 р. видає свою брошуру *Самостійна Україна*. В ній знова воскресає відважний дух XVII-го віку: почуття острої непримиримости до противників; прагнення моментальної віддачі ударів. Знов народжується поезія „рубання“, а не пиляння, жадань, а не благань.

Ми зустрічаємо сю поезію передусім в глибоких і сильних творах й досі недоціненої Лесі Українки на Наддніпрянщині і у Василя Стефаника в Галичині. І в одній і у другого твори пересякнені фанатизмом. В любові до батьківщини є багато пориву, ліризму, а не складних розважань. Герої їх творчости дивляться на свою боротьбу не як на жертву, лише як на своє життя, на свою мету. Вони не шукають середньої дороги, воліють смерть як ганьбу, як то є в *Оргії* Лесі Українки або *Синах* Стефаника, де Максим, відпровождаючи своїх синів на великий подвиг, каже їм: „Андрію, Іване, взад не йдіть! За мене пам'ятайте“. Якій сі слова ніби прості, а разом з тим якіж далекі і недоступні розслабленій психіці XIX-го століття і тим, що ту психіку перенесли в XX вік.

Хай в творчості обидвох сих письменників змагання не було ще радісним, але всеж власне вони у своїй суворості були батьками тих поетів радісного змагу, які у нас з'явилися в останні роки після 1917. У них вже був той фанатизм, те натхнення боротьби, які вирости в щастя у їхніх молодших наступників. Так як у суворих але сильних батьків можуть бути сильні і радісні діти, так трудно собі уявити, щоб такі діти вирости від понурих і слабих батьків. (Драгоманових) або від фіглярно-легковажних гістериків (Винниченків). Отже по Драгоманову Україна збогатилася плеядою анемічних комбінаторів-культурників. По Винниченкові — десятком дрібненьких еротоманів, які і до сього часу, на жаль, шаліють часом в нашій літературі.

Метерлінк в одному з своїх творів писав:

Лише тоді можемо собі схлібляти, кажучи, що ми зрозуміли якусь правду, коли ми самі відчуваємо непереможну потребу уформуванню після неї своє життя.

Власне так розуміють правду боротьби герої поезій Ольжича, найбільш яскравого представника сучасної молоді поезії. Для них боротьба і життя — синоніми. Життя се боротьба, а боротьба — се справжнє життя. І нема тут чого розпачати. Навпаки, треба провести сю боротьбу найбільш

блискучо і найбільш радісно. Образи, від яких волосся стало б до гори у гуманних письменників минулого віку, у Ольжича викликають зовсім інші емоції.

Ось він пише про революцію:

Сховалось равликом місто
Січе його дощ, січе,
В підїздах будов — тісно
Набої через плече
Забиті. Числить? Ледве!
Зпід мурів — повів гниття
Життя, що таке шедре,
Богате таке життя.

Хто дихав, хоч день так вільно
До смерти хмільний украй
Ти збурилось пінно-пінно
І вилилось через край.

Уявім собі якого розпачливого вірша написавби з цього приводу такий Грабовський, і ми відчуємо всю безодню, яка ділить психіку сих двох поколінь поетів. Зрештою найліпшу характеристику покоління, до якого належить і сам Ольжич, і молодь сучасної Німеччини, і кадети Альказару, дає нам сам поет:

Воно зросло з шукання і розпуки
Безжурно-мужнє, повне буйних сил,
Закохане в свої тугі луки
І в бронзу власних мускулястих тіл.
Так солодко в передчутті бою
Не знаючи вагання і квилінь
Покірну землю чути під ногою
І пити зором синю далечінь.

Таким солодко жити навіть перед небезпекою і вони люблять життя в усіх його проявах тим більш інтенсивно, що кожної хвилини може покликати їх до себе доля на змаг.

Ольжич знає що життя, яким його сотворив сам Бог, є „богате і щедre“. Серед його дарів є і „любов і творчість, туга і порив“, „відвага і вогонь самопожертви“,

Солодких грон, і промінятих вин
Доволі на столах його веселих,
Ідиж сміливо і бери один,
Твоєму серцю найхмільніший келих!

Постаті Ольжича не зрікаються насолоди життя зі страху, що сі насолоди перешкоджають їм в боротьбі. Вони певні свої сили і віри в свою мету. Завдяки ним завжди потрапляють відірватися від „найхмільнішого келиха“ до змагання, яке на них чекає. Якби мала мусіла бути любов до батьківщини у тих, що уникали всіх радощів, боячися, що завдяки ним забудуть про свою мету. І чи не бачимо ми тепер сотки прикладів, коли сучасні герої кидають найдорожчі речі — любов, родину, творчість, навіть не з почуття обов'язку, а з почуття покликання, для формування нового світогляду, яке є такою ж складовою частиною життя, як і його насолоди.

Всі ми памятаємо безприкладний вчинок кадетів Альказару, і ніхто їм не може закинути невиконання свого обов'язку. В яку бездонну розпач попалиби юнаки з психікою

XIX-го століття, сидючи стільки часу в мурах старого замку. Для них той період був би повільним умиранням. Їх здавши біль, що так мало гуманності в життю! Оборонціж Альказару хотіли умирати лише в ту єдину найбільш потрібну хвилину. Всього період сидження в замкнених мурах, вони жили нормальним життям: голилися, співали, навіть влаштовували балі, і власне ся нормальна радість тримала їх до кінця незаломаними.

Пригадую, читала я в часописі лист якогось кореспондента з Еспанії. Він оповідав, як сидів колись в каваренці, близько прифронтової смуги, де відбувалися бої. Каварня була порожня й настрій у кількох людей, що опинилися там, дуже пригнічений, бо невідомо було, що їх чекає за хвилину. Але в сусідній кімнаті грав патефон і якесь молоде товариство весело розмовляло і танцювало танго. Кореспондент-чужинець був здивований, так як булиб здивовані наші народники. Бавитися в той час, коли під боком іде забава не на життя, а на смерть! Але ще більше він був здивований, коли двох панів з того товариства, глянувши на годинники, швидко вхопили свою зброю, що лежала десь в куті і попрощавшись з товариством, просто від танго відійшли туди, куди кликали їх переконання і може смерть. Одним з тих хлопців був молодий Прімо де Рівера, розстріляний пізніше червоними.

І таке поступовання характеристичне для наставлення сучасної молоді. Шалена любов до життя і шалена погорда смерті. Чи може бути більш прекрасне і глибоке зеднання? Звичайно, можна бути завжди поважним і бути героєм. Але нас завжди будуть більше захоплювати ті, які з усміхом стрічали небезпеку. Се тип людей, який своїми ідеями, своїми жертвами ніколи не гнітить свого оточення; навпаки, його захоплює і пориває за собою.

В тій самій Еспанії червоні взяли в полон молодого повстанця, сина одного з чоловіх провідників національного руху. Його получили телефонічно з батьком і під загрозою смерти змушували повідомити, що він буде забитий, якщо батько з своїм відділом не зложить зброї. Але юнак, під люфою револьвера встиг крикнути: „Батьку, тримайся! Дай тобі Боже успіху!“ — і розсміявся в лице тих, що його оточували смертельною петлею. Його забили відразу, але чиж не було в його сміху, щось що було сильніше за смерть?

Велика є серед людей і великий будить жах сила сміху, проти якого ніхто в своїм сумлінню не чується охоронений з усіх боків. Хто має відвагу сміятися — той є паном світа, як той, що завжди готовий на смерть.

Так писав Джіякомо Леопарді і так думає багато наших поетів, починаючи ще від Грінченка, стужених за тим звичайним сміхом, який відлунав у нас ще в XVII віці.

По тому боці тужив за сміхом Тичина. Він хотів вірити, що

...буде так. Фальшиве небо сміхом хтось розколе, і стане світ новий і люди мов Боги.

І якби сам Тичина посідав силу сміху і насміху, то не загубивби так швидко образу і подоби Божого і не ставби ніколи підніжком ворогів.

Але всеж сей героїчний сміх проривається все частіше і частіше в нашій поезії, поза Ольжичем, у якого він звучить найміцніше, чуємо ми його в поезіях Кравцева, Кушніренка і інших. У Кравцева бренть сей сміх у його сонетах. Так вабить воля! Вирватися, вмерти у борні,

Нагально впасти від ножа чи кулі!

Найбільшою радістю, яка може чекати його на волі, є боротьба. Такоюж найбільшою радістю ввижається вона і Сергієві Кушніренкові. Жорстокість життя не лякає його:

Іжиться життя, нове скажене,
Пяне від захоплення й зусиль!
Надзвичайно обладовані антени...
Перехрестя надто важних хвиль...

Там де поет минулого віку вчувби лише зойк і зітхання, Кушніренкові вчувається сміх:

В Африці сміються канонади
І як завжди, як в історії — колись,
Хто відстав — не матиме пощади
Хто безсилий — згинь, чи покорись,
Идуть події твердою ходою,
Множаться листки нових історій.

Кушніренка як і Ольжича, понад усе інше ваблять сі листки нової історії, що ми ще маємо написати.

Орлами нам в синь вилітати!
Так ваблять залізні грюки —
Колеса найтяжчих гармат
Бригади чобіт по брукках!

Після сих слів вже зрозумілими робляться інші рядки поета:

Вже хруснув засув — трісли темні брами
По звалах вкритих предковичним мохом
Наперекір невольницьким думкам
Ми вкročили в збутую епоху!

Він бачить „наліті сонцем, молоді, рішучі“, — „залізні когорти“, їх крок, їх спів, їх чин.

Читаючи таку поезію, ми відчуваємо, що дійсно в неї увійшла, на перекір невольницьким думкам, нова сила, „наліта сонцем, молода рішуча“ з культом завзятців, з змаганням, на яке дивляться як на радість.

Але на жаль, ще й досі в нашій поезії зустрічаємо погляд на життя, як на тяжкий обов'язок, а на боротьбу, як на тяжку жертву. Занадто довго сидів в нашому письменстві понурий дух попереднього покоління, щоб так швидко можна було його цілком вигнати звідти! Навіть дехто з молодих ще дивиться на чин, як на зречення життя, жертву.

У Кушніренка, поруч з поезіями, наскрізь овіяними новою силою, знаходяться рядки, що звучать дивним дісонансом в його творчості, нагадуючи старі часи. Се відчуваємо

тоді, коли він закінчує свого, повного сили вірша, дидактичним міркуванням, що мовляв

Життяж бо ані казка, ані жарти,
Лиш боротьба й повинність.

В той час, коли ся свіжа і глибока течія допіру починає бурити все инше і тягнути його за собою, серед тих українців, що своєю психікою не можуть ще розлучитися з відшумілою добою, зроджується реакція проти нової течії. Глибокий і обовязковий, але разом з тим сміливий і амбітний тип людини, що запанував у всіх оздоровлених країнах Європи, є ще не до прийняття багатом українським душам. Вони знова протиставляють йому давно знайомий їм тип людини-мурашки, який має бути в життю чимсь неначе робітник в варстатах Форда, де непотрібно ні творчої фантазії, ні героїчних поривів, де лише вимагають акуратности і рутини.

Сей культ сірої маси хоче піднести і автор *Української Доби*, для відміни оздобивши ту масу якоюсь ближче не окресленою прикметою, яку назвав „мовчазною відданістю“. Безперечно така маса потрібна, як необхідний фундамент кожної організації, але, як вже показало нам наше недавнє минуле, ще більше потрібні люди, які надалиб сій масі певну форму, і навчилиб її вже цілком окресленої відданости. Бо чим є маса без тих людей, найліпше каже Кассон:

Велика маса мужчин і жінок скидається на тих кріликів: на першу чутку про небезпеку вони ховаються. Подивіться на Китай — сеж череда з мільонів голів, що вічно тремтять з страху перед бандою грабіжників. Один єдиний нестрашимий очайдух мігби піти туди і стати володарем соток тисяч душ...

„Безпека понад усе!“ Се було гасло людства тому 500.000 літ — але се ніколи не було гасло його вождя.

Вождь мусить зважуватися на небезпеку, на відповідальність, та мусить наставляти голову на лютий буревій.

Завданням сучасної нашої інтелігентної молоді мусить бути стремління стати на чолі рядів, а не лиш між ними, а тому і повинна вона старатися виробити в собі прикмети не лише рядовика а й провідника. Не лише послуху, а й команди, не лише ремісничого виконання, а й плянуючої фантазії, блискавичної орієнтації. Щоби бути готовим кожної хвилини взяти лише на себе відповідальність, а не почувати, що ся відповідальність мусить лягати завжди рівномірно на плечі всіх її сусідів.

Автор *Української Доби* пропонує створити культ традиції, культ наших предків. Але, як ми вже нераз бачили і не раз про се говорили, традиції треба шанувати, але не всі і не всяких предків. Відкинулиж італійці традицію свого жебрацтва і вийшло се їм тільки на ліпше. Можемо і ми відкинути традицію свого духового жебрацтва, з найбільшою для себе користю.

Ніхто не встані видусити з свого серця хоч краплю сентименту і пошани до якогось безпринципного панка, який ніколи нічого не зробив позитивного, лише за те, що він був

його прадідом. Таких прадідів звичайно замовчують, або признаються до них не з гордістю, а з найбільшим смутком. Тому і до своїх предків сміло можемо ставитися критично і розбирати, до кого можемо мати пошану, а до кого погорду. Зрештою, в справі предків найліпше висловився У н а м у н о, один з найбільших письменників сучасної Еспанії:

Не те важне, хто мав яких предків, але те, чи він сам буде предком своїх нащадків. Дбаймо скорше про те, щоб бути батьками нашого майбутнього, аніж синами нашого минулого.

Перед нашою молоддю стоїть блискуче завдання стати батьками майбутнього своєї нації. Хайжеж вона не зрікається сієї честі, виховуючи себе лише на сірих рядовиків. Нашій масі потрібні провідники в усіх ділянках життя, і хай кожний не підтинає собі добровільно крила, лише старається розгорнути їх якнайширше. Хай пам'ятає, що хто готує себе лише на те, щоб впрягтися до плуга, завжди матиме погоничів, а чи не за багато погоничів мали ми в минулому?

Для того, щоб амбіції не замінило амбітництво, а наші провідники не нагадували отаманчиків, кожний, хто вірить в свої сили, мусить до себе ставити великі вимоги і старатися розвинути в собі безліч прикмет. Безперечно провідник мусить мати риси потрібні для розвитку, як словність і обов'язковість, але крім них він мусить мати ще багато інших рис.

Провідник мусить добре орієнтуватися в усіх подіях і течіях на світі і у себе дома. Але цікавлючися усіма течіями, триматися вперто лише одної, не піддаватися протилежним хвилям.

Хто готується на провідника, мусить вчитися спочатку бути вірним хочби й невеличкому гуртові, бути його патріотом і боронити його честь.

Лише ті, що потраплять бути вірними якомусь невеличкому колективові, будуть вірними і великому колективові — нації.

З англійської літератури бачимо, як ті юнаки, що завзято змагаються за першенство своєї школи, спортивного клубу, чи якоїсь корпорації, так само завзято боронять пізніше інтереси цілої нації. Тіж, що в усіх змаганнях, чи дискусіях з людьми, хай своєї нації, але з протилежних таборів, завжди лишаються пасивними чи уступливими, так само уступливими будуть супроти вже не ворожої організації, а ворожої нації. Той хто хоче бути провідником, повинен мати багато прикмет цілком непотрібних звичайному рядовикові. Він мусить добре орієнтуватися в усіх ділянках життя, бо кожну з них може використати до своєї справи. Він повинен не забивати, а розвивати в собі почуття гумору, бо се почуття, як жадне инше, допомагає бути критичним в відношенню до себе і до інших. Крім того сеж почуття допомагає завжди нищити шаблон, який є ворогом всього творчого.

Так як і гумору, не треба боятися радості, вони не-

заплутують, а опромінюють шлях до мети, коли ми лише самі вміємо їх брати, а не віддаватися їм, як невільники. Унамуну каже:

Коли у вашій мандрівці побачите квітку край дороги і захочете її зірвати — то зірвіть. Але — проходячи мимо, не зупиняючися, зараз наздоганяючи свій відділ.

Не треба бути занадто скромним, бо се прикмета добра для тих, хто стоїть в рядах, а не на чолі їх. „Ніхто не може бути рівночасно вождом і скромною фіялкою“, пише Кассон. Отже кожний мусить вибирати: або бути скромною фіялкою, яку всі будуть обдаровувати ніжною симпатією, або тим, кого чекає обурення, чи захоплення.

Той, хто хоче бути провідником, безперечно мусить гострити свій інтелект, але в ніякому разі не ціною зречення всіх своїх фантазій і поривів, до яких дехто з нашої сучасної молоді ставиться чомусь з погордою, як до порожніх слів, зараховуючи її до безплідної романтики. Ні, мусимо вперто пам'ятати, що кожне діло створене розумом, може бути лише дуже добрим; створене ж з фантазією, героїчним поривом чи з гумором — може бути геніяльним.

Від Іспанії — писав Унамуну — відлетів дух гумору, так тісно пов'язаний з духом героїзму. Всі стали страшенно поважні, поважні аж до глупоти. Вони навчають поважно, проповідують поважно, брешуть поважно, працюють, бавляться і навіть сміються поважно.

І се тому, пояснює Донцов, що відлетів від них дух донкіхотського героїзму, відлетів і дух гумору трагічного лицаря.

Унамуну писав ці рядки ще кілька літ тому. Тепер вони вже не актуальні на його батьківщині. Дух донкіхотського героїзму пекучим полум'ям вибухнув в душах його земляків.

Але якій актуальні є ще слова Унамуна у нас! Як потребує сього неминучого полум'я душа нашого покоління.

Е. М.

Богдан І. Антонич

6 липня вмер у Львові, на 28-м році життя, Богдан Антонич: по операції „серце не витримало“, як подали часописи.

Звичайно, багато можна знайти причин і усправедливань цієї молодого смерті.

Покоління великої війни й великого зриву виростало у виняткових обставинах. Тому й фізичний стан багатьох молодих людей в віці 20—30 літ характеризується дивною крихісткістю. Весна життя не дуже їх пестила. Була вона непевна, виснажлива й зрадлива:

Ти, хлопче, обережний будь,
Весна росюю очі виїсть.

(Елегія про Перстень Пісні)

Та се лишень один, фізичний аспект смерті молодого поета. Є й метафізичний. Сю, майже весняну — в квіті віку

й квітненні творчості — смерть цікує та романтичність, що є так притаманна життєписам більшості правдивих, „кано-нічних“ ліриків. Сю смерть можна — при певнім спрощенні — виразити символом: „смерть Шеллі“.

Існує якийсь зловісний закон, згідно з яким життя лірика (не лише творче, а й фізичне) обривається десь біля 30 літ. Не важно, які реальні причини тут діють: колись був — двобій, тепер — різні „технічні“ катастрофи, частіш — більш або менш „поетична“ хвороба (сухоти), зрідка — самогубство...

Підкреслюємо, що говоримо про життя й смерть правдивого, отже „чистого“ лірика. Поети типу „майстрів“ під сей закон не підходять: Готіє (що м. и. мріяв про „романтичну“ смерть) писав вірші і в 60 літ, як тепер пише його духовий син — Валері. Але чим правдивіший, чим „чистіший“ є лірик, тим нещадніше ділає той фатальний закон.

Правдива — бо лірика се завжди квітнення, се завжди — весна, а навіть лише провесна — перший подув те плого леготу. Правдива лірика — єдина й неповторна, як юність. Її не можна ні механічно продовжувати, ані трансформувати. Війнув горячий подих літа, облетіли пелюстки, згрубли листя й віти — і вже по всьому. І лірика, ся, сказатиб, „платонічна поезія“ — кінчається. Починається криза, що започатковує новий період творчості, перехід до інших її форм, але й легко може також перейти в катастрофу.

Томуто, може, так — аж до закономірності — часто з закінченням ліричного періоду кінчається й сам лірик...

Є поважні підстави вважати, що такого роду ліриком (не говоримо про скалю й обсяг) залишиться в нашій поезії Богдан Антонич. Поруч хіба єдиного Василя Чумака.

Антонич видав три збірки віршів. І хоч так недавно вони вийшли у світ, хоч така мала ще нині перспектива часу для їх „об'єктивної“, „історичної“ оцінки, всеж можна твердити вже тепер, що Антонич залишиться поетом однієї лише збірки.

Тієї, що носить назву: *Три перстені*.

Оскільки збірка 1931 р. (*Привітання Життя*) була лишень шкільним зошитом учня, остільки остання збірка *Книга Лева* (1936 р.), уявляється нині, вже по смерті автора, вимовним документом пильних, але майже даремних зусиль „трансформувати“, а то й „континуувати“ те єдине й неповторне, чого ані продовжити, ані переісточити лірикові не було дано.

Тому таке прикре, денервуюче вражіння робила *Книга Лева* на того, кому справді творчий путь Антонича і його доля, як поета, не були байдужі. Книга та обнажала внутрішню кризу лірика. По смерті її автора, стає ясно, яким драматичним документом творчого життєпису Антонича залишиться *Книга Лева*.

Виєлімінувавши з дорібку поета те, що найважливіше, те, що напевно зостанеться по нім, — з тим більшим узнанням і тим горячішим зворушенням мусимо зосереджуватися на

Трьох Перстенях, книзі поетової весни, книзі неповторного квітнення, ліриці справді живій і органічній.

І тут треба запам'ятати передовсім, що сією книгою промовила вперше в сучасній українській поезії найбільш може занедбана, найбільш німотна країна — Лемківщина. Промовила міцно, природньо, від серця, від глибини землі і — р а с и. Промовила всеукраїнською літературною мовою (що так розчулила фільольогічних патріотів); але — і се найважливіше, найістотніше — мова та не була силуваною, абстрактною „літературою“, лише справді живим голосом життя, справді поезією, виросою з ґрунту, міцно, аж якось „рослинно“, зв'язаною з цілою областю землі.

Се, влучними словами критика (Читає — „Суч. укр. поети“ 1936) кажучи, „праджерела почали бити з-під землі“, опромінюючи „українську творчість оновленою міцю вічною давнини“.

...В прапервісний природи морок,
В прадавно впасти глибину.
Хай в нашім тілі, наче в соснах,
Густа живиця закипить.
Хай в наших жилах зелень млосна
І полум'я спливе, й блакить.

„В прадавно впасти глибину“, щоби з тим більшою силою й напруженням рости вгору.

Але пісні про сей ріст вгору поет, наздогнаний смертю, не встиг проспівати. Замокнув передчасно, можливо, напередодні нової, післякризової, нездійсненої книги.

Він поніс її з собою в ранню, романтичну могилу.

Херсонєць

„Ліцом к Кочубею“

(На побоевщині української літератури в ССРСР)

Не вспіла очухатися „радянська громадськість“ УССР з вражіння від арешту с а м о г о Кулика, останнього з могіканів блаженної пам'яті „українізації“, який вже з огляду на свою расову благонадійність, повинен був витримати до кінця на посту командувача українською літературою під Москвою, а ото вже маємо коротке, але якеж вимовне газетне звідомлення:

В зв'язку з чисткою серед совітських письменників УССР, заарештовано, яко ворогів народу (якого?) — *авт.*: Грудину, Проня Чепурного, Усенка, Голованівського і багато інших. В Харкові арештовано драматурга Микитенка.

Агентами „троцькістського (!) фашизму“ показали не лише старий „йодушка“ Коряк, не лише Коваленко (один з викривачів Хвильового і бувша підпора „пролетаризації“ української літератури), а й — страшно вимовити! — найвірніший

з вірних Шльома („Самійло“) Щупак... Щупак, виявилося, теж „японо-троцькіст“, „германо-фашист“ і „український націоналіст“!

Дійсно — сензація над сензаціями!

Якіж темпи, які рекорди швидкості падучих зірок на совітським небосхилі.

І мимоволі уявляється удекорований і розсвітлений Великий Театр у Москві... Так недавно, бо ще лише 10 лютого сього року. „Торжественное засідання посвященное столетію со дня смерті Пушкіна“. І в президіумі, поруч тов-ів Ворошілова, Бубнова, Межлаука, Акулова („адніх уж нет, а те далече“, як сказавби Пушкін), Лупола, Демяна Беднаво, Безименского, Гладкова і багатьох інших — засів також „гастролятор с юга“ — тов. Микитенко (Мікітєнка) як делегат „Українсько Пушкінсько Камітета“.

І — так недавно се було, всього пів року тому — тов. Микитенко на тім засіданні урочисто „держал речь“, при чім мовою утратившистю — навіпреміну по-українському і по-„руськопролетарському“. „В ево словах звучала неізякаемая любовь українсько народа к Пушкіну“ — так писала московська *Правда* (№ 41) дня 11 лютого 1937 року на першій сторінці. А на сторінці третій тієїж *Правди* подано цілу „речь драматурга“, де читали ми, що „багатьма нетлінними шляхами Олександр Сергійевич був звязаний з Україною“; що „во времена царізма голос Пушкіна звучал для нас (!) — как абадряющій прізывний колакол“; що під час „невольного пребиванія на Україні... запісывал он (Пушкін) в свой дневник гневные протесты протів парабатітелей України“ (Микитенко, очевидно мав на увазі: „красуйся, град Петров і стой...“ або „Тіха українская ночь“).

З соціалістичним ентузіазмом Микитенко воляв:

Он (Пушкін) на память чітает Максимовічу строки із песні:

У Києві на Подолі порубано груші,

Погубив же пес Мазепа невинні души.

Любов Пушкіна к Україні, воспомінання о ней („А что ж Мазепа? что злодей?“ — *авт.*) нікогда не умірала в душе поета. І в період роботи над „Полтавой“ і в другіє (? — *авт.*) годи он відел перед сабой Україну, чувствовал ей красоты... Шевченко ат всей души тянется к Пушкіну, восхищается ім і любіт ево, как своево великого, несравненного (щеб пак! — *авт.*) собрата...

Но на путі Пушкіна к українському народу стала, как известно, царская цензура (?! — *авт.*).

Вернімі помішніками царскіх русіфікаторов, не допускавших Пушкіна к українському народу, билі українскіє шовіністи, націоналісти... Онї... клеветалі на великого поета... предатели родіни.

Так шла боротьба за Пушкіна на Україні. Ето била боротьба за єдінство культури українсько народа с великой русской культурой протів врагов народа, питавшихся ето кровное єдінство двух братскіх культур нарушіть, оклеветать, очернить...

Далі переходить Микитенко на українську мову:

Розвиток наших культур іде в єдиному фарватері, під прапором Леніна-Сталіна, під керівництвом більшовицької партії і вождя, друга і вчителя народів, великого мудрого Сталіна! (Аплодісменти) Хай живе Пушкін! Хай живе партія Леніна-Сталіна! (продолжітельные аплодісменти) (*Правда* 1937 ч. 41).

І мимо всього цього — заарештований! Нічого не могло. „Москва слёзам не вірить“! Не вірить і малоросійському патосові, чи то буде патос „вожда комсомольської поезії“ Усенка, чи „передового драматурга України“ — Микитенка...

Про темпи московської ліквідації решток малоросіяинства „на юге“ ССРСР, свідчить надто вимовна стаття в одній з останніх (29 VII 1937) *Правд* під заголовком „Роман о народном герое“.

Є се захоплена рецензія на роман якогось „молодого письменника“ на прізвище Аркадій Первенцев.

Роман носить заголовок, що говорить сам за себе і якнайяскравіше висвітлює сучасну „українську“ політику Москви.

Заголовок роману звучить: „Кочубей“. Не є се роман про Кочубея з початку XVIII століття, але є се не менш історичний роман про автентичного совітського нащадка тамтого Кочубея, „атамана партізанських казачіх сотен, водімих Кочубеем по кубанським степям“ в роках 1919—20. Побіч цього головного героя в романі фігурує „атважний кочубеевській арьол“, що носить прізвище „Налівайко“.

Не варто ширше зупинятися над „змістом“ і стилістичними красотами нового совітського осягнення в царині, так би мовити, „історично-матеріялістичної діалектики“. Наведемо лише зразки мови совітського нащадка Кочубея, відродженого з наказу „батька народів“ для пильних потреб Москви в році 1937:

— Прімай, батько, до свого табору — просілі оні (с. т. кубанські козаки — *авт.*).

— Добре хлопци, добре — зорко вглядиваясь в нових бойцов, говоріл батько: просю вас порубать он тех золотопогонніков, що задерживают нас біля вон того вітряка...

...Добре рубались, добре... Накрошілі капуста... Надо зачісліть до часті...

О Леніне Кочубей (який між иншим вже тоді, в 1919 р., пророчо, як підкреслює автор роману, „не доверял троцкістським ставленням“), постійно вспоминал с трепетом і восхіщенієм... О Леніне вспоминал Кочубей, предчувствуя свою скорую гібель, прощаясь с комісаром:

— Катай, комісар. Передавай поклон товаришу Леніну. А я подамся смерті шукать... Скажі Леніну, що сложіл Ваня Кочубей, большевик-коммунист голову за нашу общую партію.

(Цитати з роману в *Правді* ч. 207).

Отже ані Усенки, ані Микитенки вже не вистарчають! Тепер „установка на Кочубея“ в удосконаленім сталінським „оформленні“ зразку 1937 року.

Кочубей XVIII в. зложив голову за „общаю“ царя. Кочубей XX в. — за „общую“ партію. Першому поставив цар пам'ятник на вулиці Києва, другому большевизм наказує ставити пам'ятник в літературі, а „хохлам“ — тішитися з того. Одним словом: Ліцом к Кочубею.

Та чиж довго задовольнятиме й Кочубей? Чи не викриють і в нім, старім, традиційнім самоотверженієм малоросі — „японо-троцкізм“?

Чи консолідація?

Гаслом дня в польській пресі — консолідація. Се магічне слово у всіх на устах.

ABC (ч. 99) в статті Ю. Курціуша — *Ідея великої Польщі* пише:

„Втиснуті між двома державами, що стоять нині на чолі двох ідеових блоків: Німеччину і Росію, мусимо числитися з тим, що обік нас з двох боків зростають два світи, які не лише ідуть на підбій під прапорами заборчости та національного імперіялізму, але які передусім обдаровані кожда в иншу місію... і при її помочі угрунтовують свою могутність. Війна тих двох блоків...буде війною двох ідеологій, двох світоглядів, двох політичних релігій, якими з одної сторони комунізм, а з другої — расистівський гітлеризм — прагнуть ушасливити людськість. Між ними нема місця для нації, не тільки слабої, але передусім неприготованої морально й ідеово“.

Якийже вихід? Якжеж допровадити до тої „морально-ідеової одностайности“ нації? Є до того три „методи“, пише *Dziennik Narodowy* (ч. 232). Перша — примінювана протягом останних років — система свійського державного „тоталізму“, яка „громадську думку і волю суспільности“ ставляла не на перший плян; яка — ініціативою своєї групи — намагалася безпосередно, понад партії і „суспільність“ — впливати на „думки, почування і ділання“ народу.

Друга „метода“ — се на думку часописі — метода передвоєнна, ліберально-конституційна, з свобідною грою партій, основана на менше або більше тревалих „компромісах між ріжними таборами“. Ся метода — віджила.

„Метода“ третя, се — хоч *Dziennik* і „не вказує пальцем“ — метода національ-демократії. Полягає вона „на скупленні народа коло великої ідеї і коло ясної програми на підставі сильного напняття почувань“. При чім програма має бути „безкомпромісова“, „радикальна“. Лише така метода — на думку часописі — здолає викресати в нації „великі засоби енергії“, апелюючи до таємничих „пристрастей і туги“ народу, викликати „віру, ентузіязм завзяття“...

Отже, в суті річі се теж („народовий“) тоталізм, дуже зближений до гітлерівського расізму, який національ-демократія завжди протиставляла першому тоталізмові, „паньствовавому“. Бо коли *Dziennik* говорить про потребу „великої ідеї“, як про чинник консолідації, то нпр. і *Polska Zbrojna* (10 III) говорить про „тугу за імперією“.

Тепер мабуть ні для кого не таємниця, що перший тоталізм — узнав свою „методу“ за невикональну і шукає иншої. Він покликав до життя новий політичний табір, в імені

якого промовляв недавно полк. Ковалевський. Як в сім таборі, так і в йому противних задають собі питання: Чи удасться тому таборові нова спроба консолідації? Чи удасться йому створити в суспільності „морально-ідеову одностайність“? Перший тоталізм (від 1926 р.) пробував (декларативно) стати на д всякою національною, класовою, релігійною чи партійною виключністю. Намагався, бодай декларативно, бути націоналізмом — як тепер кажуть — „італійського типу“, „з інтернаціональними концепціями“, з „гестами великої політики“, якаб „творила умови для широкого віддиху“ народу. Се був націоналізм, який думав тими гестами і тою своєю імперіяльною ідеєю зеднати „народи з нескристалізованою експансивною ідеєю — український і білоруський“, як колись габсбурьська монархія єднала собі хорватів або інших „тирольців сходу“. Проблему „меншостей“ — пише *Zaczyn* (ч. 29) — гадав розв'язати сей табір не „під кутом видження крамнички“ (як ен-деція), лише „оцінкою кожної подібної дрібнички під кутом видження національної великості“.

Така була декларативна ціль „паньствового“ націоналізму. Про можливу успішність його маємо свою думку, але не в тім річ: обсервуємо лише факти, а ті факти вказують, що сей перший тоталізм — безсумнівно — значно модифікує завдання, яке поставив собі декларативно, міниться на наших очах, переісточується до непізнання. Відступає на становища, згори приготовані для нього — іншими. Сей тоталізм — тактично вступає на шлях „другої методи“ (що про неї пише *Dziennik*), — на шлях компромісу поміж різними таборами, а програмово — в сліди другого тоталізму, репрезентованого національ-демократією.

І справді, по перше: одною з засад табору, про який мова — була його надпартійність. Партії — уважалося за пережиток минулого часу, часу сумної пам'яті „соймовладства“. Як в Росії чи Італії, партії мали зникнути, їх лише толерувалося, як кліки галапасів чи кар'єристів. А в їх критикованні — не зналося ні меж, ні стриму.

Тепер — наставлення цілком змінилося. ППС-овці стали такою самою польською партією, як і інші, і то такою, у якої її польськість стоїть на першій пляні, а соціалізм щойно на другій. А національ-демократія визнається не за *bête poire*, а за партію, яка „створила цілу політичну школу, дала перший зруб під систему національної політики, виворила цілу національну філософію, льогічну, міцну...“ (*Młoda Polska* ч. 1).

По друге: перший тоталізм рішуче поборював тоталізм другий — національ-демократичний. Тепер про нього пишуть так: — „ми не викидаємо і не хочемо викинути з душі засад політичного думання категоріями національними, які сформували творці вшехпольського руху“;

пропагандовий референт нового табору „національного об'єднання“, п. Лясковський заявляє (*Wiek Nowy* 26 VIII), що коли ББ „упаньствовила“ державу, то новий табір має її „ународовити“, під чим моглиб підписатися і Гломбінський і Гертих. Тепер говорять про konieczність поєднання обох націоналізмів, а не їх взаємного виключення — націоналізму вшехпольського, виразної „думки політичної“ і — „думки вояцької“, яка „була менше скристалізована і ясна“. Для пояснення додається, — що „національ-демократія репрезентувала перед світовою війною націоналізм політичного типу, легіони — вояцьку (жовнірську) думку“. Тепер — як пише *Młoda Polska* — ходять про їх сінтезу... Як бачимо, — завдання чи метода, яка так далеко відбігає від тої, якої уживалося досі.

По третє: давніше той перший, свійський тоталізм — як слушно пише *Dziennik Narodowy* — намагався обійтися без мобілізації „громадської думки і волі суспільности“. То були часи дискредитованого „соймовладства“ і „партійних клік“, коли на адресу тої суспільности говорилося і — від часу до часу — писалося багато гірких річей. Тепер — знову все міняється. І ми вже чуємо про потребу „уактивнення суспільности“ (що не лишається — як знаємо — порожніми словами). Знову велитенська віддаль від чистої догми первісного тоталізму.

По четверте: міняючи свою тактику й методу в бік ліберальної засади коаліції різних таборів і співпраці з „суспільністю“, — перший тоталізм поволі змінив і свою програму. *Młoda Polska* слушно спостерігла, що думка сього тоталізму була „менш скристалізована і менш ясна“, аніж в партії Дмовського. Отже нічого дивного, що зачала вона еволюціонувати в бік ідеології „яснішої“. В бік — як його називає другий польський тижневик — націоналізму „кемалівського“. „Націоналізм ендецький — пише сей тижневик — є разячо і трагічно подібний до турецького націоналізму“, який „годиться з історичним ворогом Туреччини — Росією, а цілу свою енергію присвячує своїм вірменам і курдам“...

Націоналізм національ-демократії не гонив за утопійними цілями. За подібними до тих, що собі ставляли фашизм чи гітлеризм (Фюме, Аддіс-Абеба, „простір“ на Сході для народу „ohne Raum“). Не мріяв про Кремль, ні про Запоріжжя. *Walka o l'Impossible* — як пише *Pion* (ч. 97), була йому чужа. Для нього се була „неплідна романтика“, він мріяв лише про „доривчі, безпосередні, намацальні користи“ („крамнички“ і парделі), а свою енергію спрямовував на „народи з нескристалізованою експансивною ідеєю“ на обмеженім терені.

Така була „більш скристалізована, більш ясна“ ідея тої „політичної школи“, яку створив Дмовський і з якою тепер шукається сінтези.

Уживаючи термінології *Dziennika* — була ся ідея „безкомпромісова“, і „радикальна“, і викликала серед своїх

вірних „ентузіязм і завзяття“, апелюючи до укритих їх „пристрастей і туги“. Лише коли вшехпольська часопись гадає, що сі пристрасти і ентузіязм гуртуються біля „великої ідеї“ в стилю „італійського імперіялізму“, — то вона помиляється. Таки типом її націоналізму лишився націоналізм не італійського, а кемалівського типу.

І ось тут мусимо ствердити — вертаючи до нашого „по четверте“, — що перший тоталізм швидкими кроками еволюціонує від типу „італійського“ до типу „кемалівського“. Се безсторонний споглядач міг вичути і в славній програмі „овшім“ (про яку не устав розписуватися жидівська преса), і в змісті, який надається вимозі „уактивнення суспільності“. Щож до його зовнішньої аграрної чи шкільної програми, то іншої не малиб ні Грабський, ні *Dziennik Narodowy*.

Не один, хто поверхово дивиться на справи, здивується тій наглій зміні — і в царині тактики і в царині програми. Але зміна не була така несподівана. Коли говориться про синтезу, то мусіли обидва напрямки і перед тим не так вже далеко бути від себе. Вже в цікавій книзі Ольгерда Гурки (*Наруд а паньство*) видно, яка невиразна, нераз тільки ілюзійна, межа ділила перший тоталізм від національ-демократичного (гл. ст. 175 про „Маслосоюз“ і ст. 352 і слід., де дана трафна характеристика ідеології маршала Пілсудського). Про те саме пише й *Zaczyn* (ч. 32): „те що було творчого, живого, активного — на його думку — в письменницькім доробку Дмовського, — здійснюють, не в останнє, пілсудчики“. Або: „В травні 1926 р... Дмовський говорив дослівно: „час скінчити з соймократією... мусимо зробити революцію“. *Zaczyn* навіть дивиться на „цілий ряд думок Дмовського, як на коментар до того, що здійснював Пілсудський“.

Як бачимо в бажанні синтези, не було нічого дуже несподіваного. Ані дивного, коли внутрі — з браку фашистівського розгону — „італійський“ (надпартійний і пр.) націоналізм показався нездійснимим, а назовні — l'impossible показалося impossible.

До чого допровадить новий, що так скажу, синтетичний „тоталізм“? Чи приведе до порозуміння між ріжними таборами? Іншими словами, чи друга — як пише *Dziennik* — метода матиме більше виглядів ніж перша? Залезить... Національ-демократія не наставлена на порозуміння, відмежовується від соціалістів і масонів, — се не „paród“. Зреалізуватим (третя метода *Dziennika*) свій власний тоталізм — не має шансів: поминаючи всякі інші аргументи, не дуже конструктивні перспективи ворожать два останні її (краківські) „ліберум вето“. Щож до лівиці — то, як показали досвіди ген. Франка, Мусоліні чи Гітлера, — в наші часи її динамізм можна згнети не в дорозі компромісу, не порозумінням таборів, лише росплутанням такогож самого, власного, протилівидевого динамізму з виразною соціальною програ-

мою, протиставляючи червоному *lutte finale* свою власну. А на се не заноситься М. и. і через роздвін в самім легіоновім таборі, і через сильні впливи в нім — передвоєнних демократичних тенденцій незалежницького руху. Перемагаж сих останніх — в теперішніх умовах — нідочого, як тільки до керенщини, не допровадилаб.

Так стоїть справа, про яку мова в сій статті. Як найцікавішу прикмету наступаючої синтези *pro domo postea*, мусимо занотувати ту, коли не організаційну, то програмову фузію обох тоталізмів, на яку вказують всі знаки на небі і на землі. Дмовський може сказати: „Нині отпускаєши!“

Д-р Філярет Колесса

Поезії Ів. Франка, складені за ритмічними взірцями українських народніх пісень

I

Яке значіння мала народня пісня в житті і творчості Івана Франка, про се висловлюється сам поет у віршу з 1883 р.:

Пісне моя, ти сердечна дружино,
Серця відродо в дні горя і сліз,
З хати вітця як єдинеє віно
К тобі любов у життя я приніс.
Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.
„Мамо голубко! — було налягаю,
Ще про Ганусю, Шумицьця, Вінки!“ —
„Ні, синку, годі! Покіль я співаю,
Праця чекає моєї руки“.
Мамо, голубко! Зарана в могилі
Праця й недуга зложили тебе —
Пісняж твоя в невмираючій силі
В мойому серці ясніє, живе.

(З вершин і низин 1893, 65)

Автобіографічне значіння сієї поезії не підлягає сумніву. У щирому признанні сам поет вказує на джерело, із якого пило його живе зацікавлення для народньої пісні, що не ослабало на протязі його довголітньої письменницької діяльності. З дитинячих літ, зпід рідної стріхи виніс Франко обізнання з творами української народньої поезії, що не обмежувалося до запам'ятання якоїсь кількості текстів і мелодій, але звязувалося інтимними почуваннями й переживаннями поета, спілалося з найкращими споминами його ранньої молодости.

Мати вищпила малому хлопчині любов до народніх пісень,

а — тим самим — і до рідного слова, яке він пізніше, як письменник, підняв на таку височину у своїх творах.

Засіб народніх пісень, що їх Франко виніс з батьківської хати, „як єдине віно“, почав він дуже вчасно збогачувати системою записами, про які згадує в своїй автобіографії. Ширше говорить про це Франко у передмові до першого тому *Галицько-руських приповідок* (Етногр. Збірник 1901—1905):

„Збирати та записувати всякі матеріали з уст народа, — казки, пісні, приповідки, образіві речення, порівняння, прокляття, заклинання, мудровання та поодинокі слова я розпочав ще в гімназії і то не лише буваючи літом дома на вакаціях, у Нагуєвичах та інших сусідніх селах (Мельниці Сільній, Унятичах) але також у Дрогобичі. Живучи на станціях у різних дрогобицьких міщан та передміщан, я знайомився залюбки з такими, що заховали в пам'яті багато старої руської міщанської традиції;... від них і многих інших я списував немало етнографічного матеріалу, та іноді при помочі товаришів вишукував також інших оповідачів по передмістях, платив їм скромний поштовжок і заставляв їх цілими ночами співати та оповідати всяку всячину. Таким робом зібрав я ще в гімназії досить показну збірку пісень (звиш 800 н-рів) і не менше показну збірку інших матеріалів, у тім числі також приповідок.

Не мало їх я тоді вже записав у ріднім селі Нагуєвичах. Мій батько й мати мали дар досадного, образового висловлювання своїх думок;... від мами я позачисував і вивчив на пам'ять немало пісень, в тім числі також повний весільний цикл, який на жаль у заверюсі пізніших літ десь мені затратився“.

Далі говорить Франко про свої етнографічні записи від нагуївських селян, головних сусідів. „Особливо велику силу того скарбу зібрав я — каже Франко — в роках 1880—1882, коли я, потерпівши розбиття своєї кар'єри у Львові, на якийсь час осів був на селі і займався селянською роботою“.

Навіть свій дев'ятимісячний побут у львівській в'язниці 1877 і особливо у коломийському арешті 1880 р. використав Франко на збирання етнографічного матеріалу; до того давали йому нагоду також пізніші „численні екскурсії в різні сторони краю“, та „десятилітня участь у радикальній агітації“, при чім йому доводилося відвідати та обїхати майже всю східню Галичину, від Перемишля та Дидьови над Сяном, аж до Підволочиськ, Борщова та Снятина.

Зложивши іспит зрілости в 1875 р. Франко покинув Дрогобич; та своїми надзвичайними способностями і вдатними літературними спробами він уже в часі гімназійної науки здобув собі значний розголос; пам'ять про се, піддержувана пізнішою літературною славою поета, вдержувалася серед учнів дрогобицької гімназії ще й 1880-тих рр. Можливо що за спонукою Франка завівся там звичай — записувати народні пісні в *Альбомі*

дрогобицьких студентів, на який вказують записки одного з учнів дрогибицької гімназії Івана Колесси з 1884—6 рр. Знаю зовсім певно, що при кінці 1880—8 рр. також члени стрийської ученицької громади стали збирати на селі етнографічні матеріяли, і записувати їх у спільний альбом, бо й сам я брав участь у сій роботі; грубий зшиток з нашими записками вислали ми, мабуть за посередництвом проф. Костя Горбала, Франкові і се показувалоб, що саме від нього розходився по студентських громадах зазив до такої збирацької праці.

Та Франко не обмежувався самим тільки нагромадженням етнографічного матеріялу. Він дуже вчасно почав цікавитися творами устної словесности також із становища наукового досліду і започаткував працю в сьому напрямку на галицькому ґрунті. Про се говорить докладніше Мих. Возняк у розвідці *З діяльності Ів. Франка як етнографа* (1926) на основі переписки Франка з Драгомановом.

В осени 1883, за почином І. Франка, засновано при студентському „Академічному Братстві“ у Львові „Етнографічно-статистичний Клуб“, що поставив собі за ціль систематичне призибування етнографічних матеріялів. За спонукою Франка записала Ольга Рошкевичівна повний цикл весільних пісень у Лолині Долинського пов. Сам Франко вложив багато праці в упорядкування сього Збірника й прикладження до друку.

З того часу щораз то частіше починають появлятися в періодичній пресі розвідки Франка, присвячені різним галузям української устної словесности, особливож народнім пісням, що згадаю видану накладом редакції *Зорі* з 1883 р. більшу розвідку *Жіноча неволя в руських піснях народніх*. (Перечислення розвідок Ів. Франка того обсягу знаходимо в бібліогр. покажчику В. Дорошенка *Спис творів І. Франка*, вип. II Львів 1930 р.).

В своїм журналі *Життя і Слово*, що почав виходити 1894 р. Франко дає багато місця етнографічним матеріялам та розвідкам про устну словесність.

Від часу реорганізації Тов-ва ім. Шевченка в чисто наукову інституцію, особливож відколи провід наукової праці в Товаристві перейняв М. Грушевський 1895 р., Франко, як відомо, посвячується щораз то більше науковій праці, серед якої досліджування творів устної словесности, головно народніх пісень, вибивається на одно з перших місць. Про се засвідчує цілий ряд його статей та розвідок з того обсягу, його жива участь у виданнях *Етнографічний Збірник* та *Матеріали до української етнології* і особливо його *Студії над українськими народніми піснями*, що починаються в 1907 р. та виходять 1913 р. грубим томом у 532 ст.

II

Не місце тут входити в оцінку наукових праць Франка з обсягу нашої етнографії, у яких він користувався порівняним методом, звязуючи дослід над українським фольклором з сучасними напрямками й досягненнями європейської науки. Се річи знані.

Натомісць мало звісне широкому загалові, що Франко крім пісенних текстів знав також дуже багато пісенних мелодій, присвячував їм пильну увагу, цинив їх високо і навіть дав почин до їх систематичного збирання й досліджування. На замилювання Франка в українській музиці один з перших звернув увагу Микола Лисенко, що в часі першої поїздки Франка на Придніпрянщину, записав від нього кілька галицьких пісень з мелодіями та видав їх з повними текстами у IV зшитку свого *Збірника українських пісень* 1886 р.

Се типові галицькі пісні:

1) *Про Довбуша* у двох варіантах: гуцульському й дрогобицькому. 2) *Ой там за горою та за кремяною* з Манастирика коло Косова. 3) *Плине качур по Дунаю* пісня перейнята в коломийській тюрмі від Карла Батовського. 4) *Жалі мої, жалі, великі не малі* (з Дрогобича). 5) *Бескиде зелений в три ряди саджений* (з Дрогобича).

Усі мелодії дуже гарні та надзвичайно характеристичні. Особливої уваги заслуговує речитативна мелодія пісні про Довбуша з Гуцульщини. Пісню *Ой там за горою* Франко вставив опісля до своєї драми *Украдене щастя*. Найбільше мелодій (31) записав від І. Франка знаний дослідник української народної музики, Климент Квітка 1901 р. в Буркуті; видав їх у своїй цінній збірці *Українські народні мелодії* (*Етнографічний Збірник* II Київ 1922) чч. 502—532, подаючи, на жаль, тільки першу строфу тексту.

Се по більшій часті пісні з Дрогобиччини, головнo з Нагуєвич, та з Коломийщини й Косівщини. При кількох піснях Франко з пам'яті не міг подати місця їх походження.

Отсими записами мелодій покористувався Дмитро Ревуцький, до свого вибору народніх пісень п. з. *Золоті ключі* I—II, Київ 1926, подаючи у II-му тому мелодії й повний текст двох пісень, а саме: 1) *А мій чоловік горівки не не*, 2) *Там зелен лівір розвився* — з заміткою: „Пісню про розбійника Шумила в с. Нагуєвичах дрогобицького пов. від матери Марії перейняв Ів. Франко“. (К. Квітка *З українських пісень* у гарм. Яновського № 7).

З заміток м. и. виходить, що К. Квітка й Д. Ревуцький мали під рукою також тексти перечислених у горі пісень, списані рукою самого Франка. У тій збірці особливої уваги заслуговує пісня про *Шумильця*, що сплітається з споминами поета про дитячі літа й матір:

Там зелен явір розвився,
 Там зелен явір, моє серденько, розвився.
 А під явором ліженько,
 А на ліженьку Шумилице.
 Ведуть Шумилиця рубати,
 А взяли го ся питати:
 „Чи много дівчат ізрадив?“
 — „Ой дванайцять-єм ізрадив,
 А тринадцяту Катрусю“.
 Ведуть Шумилиця рубати.
 А взяли го ся питати:
 „Чи маєш ти їм що дати?“
 — „Ой за попівну дам коня,
 А за дяківну дам зброю,
 А за Катрусю дам душу.
 Че ховайте мя у той кут,
 Поховайте мя такой тут,
 Куди дівчата в коршму йдуть.
 Будуть дівчата в коршму йти,
 Та й за Шумилиця згадають:
 Нема Шумилиця на селі,
 Булиб дівчата веселі“.

В своїх *Студіях над укр. нар. піснями* Франко розглядає цикль баладових пісень південно-слов'янського походження, між ними й пісню про *Івана і Марину*, до якої наводить дві мелодії: одну з Колобергового *Рокисіє* II, стор. 18, а другу, що її перейняв у тюрмі від Батовського, списала панна Аля Шеховичівна (тепер пані Дмитрова Левицька). Ся частина „Студій“ появилася в LXXV т. *Записок НТШ* з 1907 р.

Десь у червні 1912 р. звернувся був пок. І. Франко до мене з проханням — списати від нього народні мелодії, щоби вони не забулися.

Точно в умовленому часі Небіжчик прийшов до мене і почалося записування.

Франко співав приємним баритоновим голосом, співав зовсім просто й природно, так як співають наші селяни, без афектації, без концертних манер, проте його спів чомусь глибоко зворушував; одна за одною стелилися на папері мелодії, немов запашні квітки, перенесені живцем з сільської левади. Нераз тяжко приходилося мені вловити їх ритм свобідний і з відтінком речитативу. Тоді Франко повторював терпеливо пісню по кілька разів. Оттак то списав я від Франка за трьома наворотами до 30 пісень, нотуючи до мелодій тільки першу строфу тексту. Франко забрав з собою ті записи, але в остаточній частині його „Студій“ (*Записки НТШ* з 1912 т. CXII) появилася з них тільки 8 мелодій. Що сталося з рештою, мені невідомо; мабуть перейшла вона до бібліотеки НТШ разом з книжками й паперами пок. І. Франка.

Висше згадані записи показують, що Франко знав багато мелодій народніх пісень, любив їх співати, і цікавився їх записуванням.

Про се говорить також Вол. Охримович у своїх споминах про Франка (*Причинки до біографії і характеристики І. Франка*). „Франко не був музикальний¹⁾, але любив дуже простонародні пісні і ставив їх вище від штучних композицій, а музичні твори придніпрянських композиторів подобались йому більше, ніж галицьких.

„Раз, але тільки один раз — каже Охримович — був я свідком, як Франко сам співав. Було се в 1889 р., Франко мав відчит в Czytelni-i Naukow-ий для мішаної публіки, жидівсько-польсько-української... *Про жіночу долю в українських нар. піснях*; той свій відчит він ілюстрував текстами відповідних пісень, а деякі з тих пісень він відспівав“.

III

З признанням годиться зазначити, що Франко — один із перших заговорив у пресі про потребу систематичного збирання народніх мелодій ще в 1894 р. і пізніше, як директор Фільольогічної Секції НТШ та голова Етнографічної Комісії виявляє для цієї справи якнайбільше зрозуміння.

З кінцем 1880-тих та початком 1890-х років стали звісні у нас музичні твори М. Лисенка і йогож знамениті збірники народніх пісень; розбудилося серед галицьких українців живе зацікавлення до народньої музики; у Львові оснувалося співацьке товариство „Бо ян“, яке поставило собі головним завданням плекання української народньої пісні, що в гармонізаціях М. Лисенка, Н. Вахнянина, Генр. Топольницького, Д. Січинського й інших викликала загальне захоплення.

У львівському Духовному Семинарі були великі любителі й справжні ентузіясти народніх мелодій, між якими визначався особливо Осип Роздольський; з різних сільських закутків та з Лемківщини приносили питомці десятки народніх пісень, переймали одні від одних, співали й любувалися ними, якби щойно тепер відкрили красу рідної пісні, пізнали її вартість не тільки поетичну але й музичну.

В першій половині 1890-х років у руках Остапа Нижанковського і моїх були вже значні збірники, що йшли на сотки народніх пісень з мелодіями. З кінцем 1894 р. увійшли ми в порозуміння з І. Франком і утворився окремий комітет для записування й видавання українських народніх мелодій.

Від імени сього комітету Франко видає відозву з дня 9 грудня 1894 р., що її підписали: О. Остап Нижанковський, Ф. Колесса, Д. Січинський, І. Франко, О. Роздольський, М. Павлик, Б. Лепкий, С. Яричевський, Єр. Калитовський.

¹⁾ Він мав добрий музичний слух, тільки не мав музичної освіти і не знав нотного письма.

Ся відозва появилась в *Ділі* ч. 266, *Народі* ч. 22, *Зорі* ч. 23 і в *Житті і Слові* (I кн. 1895 р. стор. 156—158). На вступі Франко вказує на велике багатство опублікованого до того часу українського етнографічного матеріалу: тисячі текстів пісень, значне число казок, повірок, приповідок, легенд: — „один лиш напрям творчости народу полишено майже облогом, а то — мельодії народніх пісень“. „З сороком мусимо признатися — каже Франко — що досі матеріал мельодій народніх пісень публікували за нас — іменно в Галичині — майже виключно чужі люди, як Залеський (Вацлав з Олеська) і Кольберг; з нашихже людей, хіба випадково хто зачепив за ту справу, та й то не етнограф-спеціаліст, а борше який композитор... Тимчасом ніхто в нас не звертає уваги, що ті перли народньої творчости — народні мельодії — зникають майже з кожним роком, під напором порядків новочасної культури, та що крайний нині час, уратувати, оскільки можна, від загибелі цінний той матеріал“.

Далі йде оповістка про заснований комітет, що мав у своїх руках уже кількасот народніх мельодій, про плян їх видавання, зазив до присилання нових записів і вказівки для записувачів.

Комітет відбув кілька засідань, на яких обговорювано головню плян видавання народніх мельодій і їх класифікацію та записувано народні пісні від деяких членів комітету (Б. Лепкого, М. Павлика й ин.).

Та небаром організована праця над збиранням і видаванням етнографічних матеріалів, в тім і народніх мельодій, зосередилася в Наук. Товаристві ім. Шевченка, у якому Франко щиро нею опікувався.

Пригадую, що власне на основі його реферату Етнографічна Комісія ухвалила видати, як XI т. Етнографічного Збірника — народні пісні з мельодіями, зібрані д-ром Іваном Колессою в селі Ходовичах Стрийського пов., і що Ст. Людкевич, у передмові до сього двотомового видання *Галицько-руські народні мельодії, зібрані на фонограф Йосифом Роздольським (Етногр. Збірник XXI—XXII 1906—1908)* уважає своїм обовязком зложити в передмові подяку др. І. Франкові і В. Гнатюкові „за їх не одну влучну вказівку і пораду, подиктовану їх великим досвідом і знанням пісенного матеріалу і літератури, що до нього відноситься“.

Усе те потверджує славу про універсалізм Франка, що був ходячою енциклопедією всякого знання і від нього можна було завсіди роздобути цінні інформації про літературу предмету, хоч як далекий бувби він на перший погляд від студій, якими займався Франко.

М. Л.

З пресового фільму

Літературна Газета (ч. 47) подає чергову вправу бувшого українського поета П. Тичини. Його промова до російських поетів: «Радосте наша, російські поети... Приходьте до нас частіше! Єж у нас із вами одна сталінська конституція... Живіть, розквітайте! Як у веселці кольорами переливайтесь! Наша славна компартія дала нам змогу разом райдугами на небі поезії стояти». І вкінці — згідно з офіційним підручником для урядження патріотичних свят — ура Сталінові... Геніяльний спосіб винайшов «батько народів» — обертати людину в художу.

Другий надворний боян Сталіна (вже «вичищений») І. К. Микитенко поясняє, защо український народ «любить Пушкіна». Показується за те, що Пушкін не забував про нього. І так, в листі до дами свого серця на Україні писав:

Кагда памілуєт нас Бог,
Кагда не буду я павешен,
То буду я у ваших ног
В тені українскіх черешень.

Бідний Микитенко — цілий час лежав розпластаний «у ног» обожаного вождя — а тепер вже «вичищений» і тремтить, чи не буде «повешен».

Третій з «руско-малоросійської» трупи кльовнів, В. Сосюра — складає такий гимн до Сталіна (*Літер. Газета* 23 VI 1937):

Туди наш зір, де, сповнений весною,
В світі з Кремля сіяє вічний день,
Там він, там він, з ким серце наше злите,
З ким нас ніхто не зборе й не зборов.

Не відстає від славної плеяди і бідний М. Рильський (*там-же*).

Старі свої теми він наразі залишив, пише натомісць... «Пісню про пожичку», яка починається так:

Наші межі і кордони,
наші фабрики й сади
непохитно ми бороним
від ворожої орди...

І межі, і фабрики не ваші, й сади, не ваші, все в руках отої «ворожої орди»... Число тоїж «літературної» газети від 29 V сього року, приносить ряд «пісень» про те, як «Винничина оспівує вождя», про те, як «нас веде Сталін» і пр. Бездарно, простацько і глупо. За ніякого царату не цвіла таким пишним цвітом на Україні проституція слова.

А ось останній візирець, авторка Оля Балюк, комсомолка пише в *Літер. Газеті* (5 III 1937):

Росте рожиця на клумбі,
Ії звати Галина,
Дала тисячу центнерів,
Поїду до Сталіна.

На такій «поезії» взоруються тепер Тичина, Сосюра і Рильський.

Chwila (5 VIII 1937) приносить спомини д-ра В. Щурата про Ів. Франка і про Теодора Герцля, основника сіонізму. Франко мав познайомитися з Герцлем (чи-навпаки) в Відні в 1893 р. Говорили про всілякі річі, про націю і самостійність, і очевидно Герцль, між иншим, говорячи про сіонізм, назвав імя Мойсея, постаті, треба думати, і перед тою епохальною розмовою, не зовсім незнамою Фран-

кові. Але се вистарчило д-р В. Щуратові, щоб прийти в своїх висновках до того, що «навіть такому сумлінному дослідникові, яким показався проф. Кудрявцев, й приснитися не могло»; а саме, що «думка найвидатнішої поеми Франка — *Мойсей*, повстала з... розмови автора з Герцлем». Аргументів яких будь на сей здогад — д-р Щурат не подає ніяких. Ані Франко, ані хто инший йому не звірювався, що *Мойсей* зродився з розмови з Т. Герцлем. Зрештою — розмова відбулася в 1893 р., а *Мойсей* написаний аж в 1905. Чи в межи-часі не ділали якісь инші «впливи», коли їх треба конче шукати деінде, а не в передфранкових обробках тої самої теми? Але й на се автор статті в *Хвилі* має свою теорію: «Хто знає — пише він — чи не в звязку з вражінням, викликаним смертю Герцля (1905)» — прийнявся Франко писати свою поему? Для жидівської *Хвилі* можуть такі «докази» бути дуже приємні, як для инших — про вплив Пушкіна на Шевченка, або як теорії М. Рудницького про вплив Оркана на Стефаніка. Миж гадаємо, що коли такі теорії «не при-снилися навіть такому солідному дослідникові як проф. Кудрявцев», то ліпше булоб, щоб вони не снилися й українським ученим. Особливо, коли на такі здогади не можна навести ніяких солідніших аргументів, oprіч гіпотетичного «Хто знає»?

Орган львівських товаришів Лева Блюма, *Громадський Голос*, став на старість сторонником «законного» уряду, ворогом «повстан-ців» (в Іспанії) і великим оборонцем статечних «батьків» проти анархістичної молоді. В статті «За виховання молоді» (ч. 21), підпи-саний М. С. (чи часом не криється за сими літерами геніальний вождь «руських хлопів радикалів» Матвій Кабаллеро-Стахів?), читаємо: «Ми бачили і бачимо, що сю молодечу запальчивість, щирю ідейність та недосвідченість стараються за всяку ціну використати комуністи і фашисти». За комуністів не відповідаємо, вони (як інтернаціоналісти) ближче стоять до радикалів; щож до «фашистів», то трудно, кождий «використовує» собі подібне: «фашисти» — людську ідейність, соціялі-сти і радикали — людську глупоту... «Сі напрямки» (комунізм і фашизм) — пише далі п. М. С. — просто бунтують молодь проти її батьків, представ-ляючи їх як останніх дурнів і непотрібів», дозволюючи собі — страшно сказати — «опльовувати бувших міністрів!» Ні, так страшно не є, не всіх «батьків» уважають «фашисти» за «дурнів і непотрібів», але коли серед тих останніх хтось з «батьків» схоче пізнати себе са-мого і «буритися», — на то нема ради.

В ч. 30 інтелігентного органу пп. Матчаків і Стахових читаємо: «Ніхто... не сміє забути... мученичої смерті президента української народньої республіки Михайла Грушевського». Хтось з тої молоді, яку «виховує» *Гром. Голос*, не знаючи історії, прочитавши се, по-думавби, що М. Грушевський згинув від большевицької руки як президент української республіки! От, так, як від руки царату гетьман Полуботок, або кошовий Калнишевський... Тим часом факти перечать сьому. М. Грушевський вмер в СССР, як президент незалежної України, лише як приятель Москви, що на націо-нальну Україну дивився як на «буржуазну», а на Україну, репре-зентовану Раковськими і Муравьєвими — як на свою, соціялістичну, рідну, якій український нарід повинен простягнути братерську доло-ню. Простягнув її і сам. А *volenti non fit iniuria*. Пошож фальшувати факти для оборони «старших осіб» і «бывших міністрів» вашої партії, панове Стахови і Матчаки? Чи ви забули слова Драгоманова — «чиста справа вимагає чистих рук»?

Закордонний орган московських емігрантів *За нову Росію* (лю-тий 6. р.) приносить програмову статтю — «Україна-Малоросія-Великоросія». В ній читаємо: «Залишім старіючимся «лідерам» вести

фільмовлогічний спір про слова «Україна», «Малоросія»... Нове покоління, і російське і українське, і закордонне і підярменне, зробило свої підсумки в сім питанні. Вони прості і ясні: 1. Ми — брати, але кождий має право мати свої смаки і навички, хоронити і розвивати свій побут. 2. Ми — національно єдині, але се не значить, що потрібна касарняна однаковість. 3. Наше майбутнє — єдине, як було єдине і наше історичне минуле (м. и. теорія досить подібна до теорії В. Липинського — М. А.). Всякий замах на ці основні засади є злочин проти Росії... І коли для збереження і охорони тих засад буде потрібна сила, вона у нас знайдеться, коли потрібна буде кров, нею ми окропимо нову братерську, спільну батьківщину українців і росиян — національну, трудову Росію... Що до «трудових Росій», або «союзу трьох Русей», то сторонників її серед українців хай автор шукає серед соціалістів, Шаповалів, Григорієвих і Бочковських, або серед гетьманців, се їх спеціальність. Шож до самої «програми» — старої, як світ — можемо завважати, що коли «замах» на неї й є «злочин супроти Росії» — то злочин проти Росії зовсім не є злочином проти України.

Американські *Щоденні Вісти* (большевицько-московські), які чомусь називають себе «українськими», зачали основну нагінку на *Вістнику Вісти* (24 VIII м. р.) виступають в обороні «народного фронту», що «не дає спати і митрополитові Шептицькому і В. Мудрому... і скрайним фашистам на чолі з Донцовим». При сій нагоді *Вісти* з себе виходять, щоби довести, що «народний фронт» — не комуністичний... В другім числі (30 III 1937) віршована поема Остапа Очка (під титулом «Брешеш людоморе»), «полемізує» з Д. Донцовом, «розбийником царської школи», «підлим Юдою», «шакалом», «скаженим псом» і «бандитом». Поема — задумом і формою — стоїть на височині поетичної творчості комсомолки Олі Балюк.

Ті самі *Українські Щоденні Вісти* (28 VII с. р.) обурюються, що у *Вістнику* «якийсь І. Коровицький в статті «У безкрай життя» намагається заперечити доцільність матеріялістичного світу (світогляду? — М. А.), бо для нього такий світогляд не дає ніяких пояснень на деякі життєві факти». Думаємо, що деякі життєві факти таки можна пояснити матеріялістичним світоглядом — напр. натхнення авторів з *Щоденних Вістей*.

Вісти (1 VIII с. р.) пишуть про «Жовтоблакитних агентів Гітлера»: «Річницю імперіялістичної війни людство зустрічає в умовах розпалювання фашистами нової світової війни, нового походу проти країни перемігшого соціалізму СССР. У плянах Гітлера особливе місце посідає Радянська Україна. Незмінно при розгromі банд гітлерівських лазутчиків викриваються загарбницькі устремління німецьких фашистів — уярмити вільний український народ. У сій змові проти українського народу — щасливого під проводом Сталінської Конституції, в братерській сімі народів СССР — спільним фронтом виступають троцькісти, бухарінці, українські націоналісти — найлютіші вороги українського народу.

«Українські націоналісти давно в наймах у німецької розвідки. Двадцять років тому один з старих німецьких шпигунів Дмитро Донцов, після повалення царату і наростання Великої пролетарської революції соціалістичної, виступив з брошурою: «Похід Карла XII на Україну». В ній він обгрунтовував службу українських націоналістів у німецьких імперіялістів. Про сю брошуру Донцова писав у той час орган німецької розвідки «Штрефлерс Мілітерблатт», що «вона поборює дуже поширену помилкову думку, начебто похід Карла XII на Україну був безглуздою авантюрою». Як відомо, українська націоналістична банда, організована в Центральну Раду в боротьбі проти українських робітників і селян проти соціалістичної революції, і покликана німецький імперіялізм, про-

дала німецьким окупантам Україну. (Все це добре, але при чім тут Карл XII? Таж він виступав проти царського імперіялізму. Чи й царський імперіялізм — табу для большевиків? — М. А.)

«Незмінно у всіх змовах українські націоналісти виступають, як вірні пси німецького імперіялізму, польського панства. Такими лазутчиками було СБУ. Німецько-польськими агентами були Шумський, шумськісти. Недаремнож Хвильовий продовжував донцовське оспівування походу Карла XII на Україну. Скрипниківське оточення складалося з сучільної банди шпигунів».

«Вся українська націоналістична банда з Ундо, радикалів, есдеків» — теж належить до тих «шпигунів», так само, як Волинець, Паліїв і Коналєць.

По сім горосі з капустию, — закінчення:

«XIII зїзд КПБУ відзначив недостатню боротьбу, викорчовування припинили українських націоналістів. У день 1. серпня треба нагадати всьому трудовому народу України про його найлютіших ворогів, які завдавали і намагаються завдавати йому кривавих ударів, — про українських націоналістів, що їх ми зобов'язані ловити, викорчовувати, як агентів Гітлера, агентів польських імперіялістів».

Видко, не все «благополучно» на Україні в царстві Сталіна, коли його жандармів від преси аж трясця трясє.

Вийшла книжечка «Просвіти» — Іван Брик — *Боротьба чехів за волю*. Намір видавництва чудовий: колиб і про інші народи, що боролися за волю, видала особні книжечки. Лише український читач, а особливо з Закарпаття буде трохи здивований: де чим з того, що в книжці є, а де чим з того, чого в книжці нема. Отже нема в книжці майже нічого про українське Закарпаття. Тільки, що в чеськім гербі є й герб Закарпаття (ст. 79) та що в пражькім парламенті є й представники з Срібної Землі (ст. 74). Богато світлин і портретів, але ні одного краєвида, чи установи з Закарпаття, чи портретів його діячів. Тільки в передмові редакції читаємо: «для нас, українців, ще й тому важна річ знати долю-недолю братнього чеського народу, бож у межах сучасної чехословацької держави найшлися поверх пів мільона українців». Але про «долю-недолю» того пів мільона — ані сторінки. І далі: «Живуть вони (закарпатські українці) в автономній країні (на жаль, досі автономії не переведено), що зветься «Підкарпатська Русь» і в північно-східній частині Словащини» (ст. 3). Отже як властиво з тою автономією? Коли закарпатські брати «живуть в автономній країні», — так значить автономія є? Колиж — як пише автор — «на жаль, досі автономії не переведено», — так значить тої автономії нема? Зрештою редакція тої думки, що і так, хоч на Закарпаттю робиться «багато помилок» і «підпирається москвофільство», та се дрібнички, а назагал доля українців Закарпаття по війні «значно покращала».

Накладом автора вийшла в Галичині драма д-ра К. Студинського — *Дві Зорі*. На 62 сторінках пересуваються перед нами постаті Смотрицького, Януша Заславського, Йосафата Кунцевича, козака Не-Питая, патріарха Теофана, гетьмана Сагайдачного, митрополитів, архимандритів, ченців, запорожців і пр., що провадять монольоги, діяльогі та інші, менше чи більше нудні, розмови. Цілий епохальний твір переповнений такою відданістю католицтву, якою автор був горів до того, як зробився звеличником — пятикутної, большевицької «зорі». Про найцікавіше для читача — як шан. автор знову навернув від большевицької до католицької віри, в драмі — ані слова. А шкода...

Варшавська *Наша Культура* (ч. IV) приносить повну похвал статтю

Іляріона Свенціцького — «Пушкін і Україна». В деяких творах московського поета додає автор — «глибоке почуття волі, що в Пушкіна звичайно вяжеться з наказом суспільної справедливості»... (ст. 195). Чи се «почуття волі», та ще й «глибоке», знайшов автор у звеличуванні царів — Петра і Миколи, чи взагалі царської Росії? Чи може авторові (трохи зараженому «руським духом») так заїмпонувала фанатична ненависть Пушкіна до тодішньої ліберальної Європи? Далше (ст. 196—7) довідуємося, що у Пушкіна в усіх творах, серед яких виразно згадує автор і «Полтаву», «крім глибокої любові для виразно національної тематики...», не має ані сліду хочби дрібного вивіщення або ідеалізації самого великоруського народу коштом пониження іншого народу. Невже? А пасквиль на Мазепу і Орлика — се не «пониження іншого народу»? А «Клеветникам Росії» — чи се не «вивіщення й ідеалізація» російського (або, в малоросійській термінології автора — «великоруського») народу? Чиж останні двадцять років минули надаремне, і ширителі «нашої культури» — знову сміють прищеплювати нам любов і пошану до «великої руської літератури», разом з Белінськими, Горькими і Пушкініми, що опріч погорди не знали до нас майже нічого? Кому се потрібно?

В ч. VI—VII *Нашої Культури* — стаття про «поета душевної туги» — Мирослава Ічнянського. «Се правдивий поет з Божої ласки», що «має ніжну душу...» таке тепер рідке серед Макіявелівських настрів... А сей «поет з Божої ласки» віршує так:

В грудях товпиться ридання —
Без журби не вмію жить.
Тчу шовковії благання:
Научи терпіть, любить.

Або таке:

Мою подругу — ліру візьму,
Її мова шовкова — як мати,
Вона маєм обгорне зиму,
І заплаче і буде сміятись...

Опріч сеї катеринкарської галіматиї є й «патріотичні» вірші, де Україна — се «безталанна старчиха»:

Мій народ безвірний і милий, —
Твій я, твій я. Один з пролетарів.
Стружеш гріб, принесуть тобі мари
Яб життя дав й орлині крила.

Ясно?

Сю базгранину, без ладу і складу, убогу думками і халтурну щодо форми, — називає *Наша Культура* — поезією. І то ще поезією «з Божої ласки». І ще цікаво, журнал, що стоїть на сторожі чистоти нашої мови, хвалить за «правдиву літературну мову» (ст. 296) автора віршилиць, повних таких «українських» слів, як «забор» зам. паркан, або тин, «траур» зам. жалоба, «тронуть» — замість рушити, зачепити. «айстер», «зик», «невіря» зам. зневіри і т. п. (ст. 293—297). Що у нас є багато «поетів»-графоманів, се відома річ. Але нечувана річ, що тих графоманів, як «небуденних» авторів, від яких «віє запашиим ароматом», які «захоплюють нас» — поручає орган, присвячений ширенню «нашої культури». Бідна наша культура!

«Бляскі і нендзе театру українського», про які писав «спец» від українства в польській пресі, д-р М. Рудницький в часописі „Lwów Literacki“ і йогож статі на сю тему в *Ділі* (чч. 171, 172), — тримані в звичайнім для автора тоні: поверховності і особистих випадів. Не беремо в оборону галицького театру, а особливо театру «Заграви», він виробив собі марку і не потребує реклами. Але не розуміємо, як може закидати тому театрові «нендзу» критик, якого «смак» любить у такій халтурі, як «твір» Масютини — «З одного

двох? Як може закидати тому театрові тенденційність і «загумінковий патріотизм» критик, який тужить за большевицькою театральною, агіткою («на жаль їх репертуар не доходить до нас»)? Як може порівнювати з «церковою будою» той театр М. Рудницький, коли той самий театр (одну з його пес), в тім самім *Ділі* (10 XII 1935) хвалив п. м. р. за «легкий діялог», за «кілька гострих дотепів і добрих помічень», називаючи гру В. Блавацького «грою повною сили, експресії та якомога природного тону», не забуваючи і на признання й іншим артистам тої трупи, яку тепер прирівнює до «церкової буди». Що сталося? Можуть собі деякі критики з деяких часописів робити гуляй-поле для своїх вічно змінних настроїв і особистих гуморів, можуть бути арбітрами від української літератури чи театрального мистецтва в „Lwowie Literackim“, але в нашім літературнім Львові тими арбітрами вони таки не будуть...

Бібліографія

Антін Лотоцький — *Козак Байда* Історичне оповідання про основника Запорізької Січі. Образки Якова Гніздовського. Накладом Видавництва *Світ Дитини* Львів 1936 16^о стор. 80.

Сього разу Антін Лотоцький вибрав на героя історичного оповідання князя Дмитра Байду-Вишневецького, що то його традиція вяже з відомою народньою піснею. Вибір сюжету влучний, бо життя сього лицаря легко може зацікавити молоденьких читачів. Та автор є більше істориком, як оповідачем, він починає свій твір від хрестин і кінчає смертю, не забуваючи, оповідати навіть і про те, що можнаб легко пропустити. Чи треба вічно пригадувати, що мистецькі твори з історичними сюжетами — се не історія; що їх завдання — се не вчити історії, тільки будити в молодечих душах любов до свого минулого. Автор міг сміло коштам московського епізоду з діяльності Вишневецького (розділ *На царській службі*) — дати своїм читачам якубудь побутову картину з тогочасного українського життя.

Автор рішуче повинен здобутися на більшу, під кожним поглядом, поетичну ліценцію супроти історичного матеріалу.

Л. Граничка

Евген Грицак — *Горацій в українській літературі* (Відбитка з *Нашої Культури*), Львів 1937 8^о стор. 14.

Рідко трапляється такий ювілей, який перед двома роками святкував увесь культурний світ: було 2000-річчя народин найбільшого й найславнішого римського поета Квінта Горація Флякка (65—8 перед Хр.). З приводу сеї врочистої події проф. Е. Грицак дав огляд і оцінку перекладів і переспівів творів Горація. Перекладали в нас оди, еподи, сатири та листи сього римського поета. Між перекладачами є загальнозвісні імена в нашій літературі: Петро Артимовський-Гулак перший ввів Горація до нашої літератури знаними *Гораськовими піснями*. Пізніші перекладачі Горація: Іван Франко, В. Щурат, Тарас Франко, М. Зеров і Св. Гординський. Горацієвські мотиви знайшов автор в найновіших поетів-клясиків: М. Зерова та М. Рильського. Шкода, що автор не вичерпав цієї теми, тільки обіцяє до неї вернутись при іншій нагоді.

Розвідка Грицака — се український листок в вінку всіх культурних народів в честь великого римського поета.

Лл

Іван Садовий — *Танок смерті* Повість Українська Бібліотека ч. 50. Видавець Іван Тиктор. Львів 1937 16^о стор. 143. Обгортка книжечки рисунку Едварда Козака.

Танок смерті Садового змальовує ті жахливі часи для нашого народу, коли австрійсько-угорська та московська солдатська відбувала садистичні оргії на українських землях. Ті недавні часи не знайшли досі сильнішого відгомону в нашій повісті — хіба тільки в кількох новелях незабутнього Стефаника та в творах Черемшини. Не є належним пам'ятником для тих часів нова повість Садового. Жидівські доноси, особисті порахунки жандармів, політика місцевої ц. к. влади та ненависть Москви до всього, що українське — отсе тло для жахливого тоді слова „зрада“, що так ясно обвішувало придорожні дерева найкращими деколи синами українського народу. Автор вибрав за тяжку для себе постать Дорошихи і не міг дати собі ради з її психікою (одночасно любов і ненависть). Симпатична постать учителя Ворона, що твердо стоїть на становищі перед ворогом та, як тільки може, боронить селян перед чужинними кривдниками.

Твір Садового має характер популярного твору, призначеного для широких верств. Автор непотрібно повчає інтелігентного селянина, Ілька, про те, що „культура йде завжди вперед“ — і тому нашим наслідникам „не поміститься в голові“, що в часі світової війни, в двадцятому столітті, „були такі самі варварства, таке саме жахливе пекло на землі, як в середніх віках“. Про останній крок сеї культури в Іспанії, — під режисурою Москви, знаємо всі докладно з часописів. Томуто вже найвищий час не туманити нікого тим, що „поступ“ робить людей лагідними, як вівиці та добрими, як ангели.

В „післяслові“ пишеться, що українське письменство, перед п. Садовим, було „мачухою“ для нашого вчителя. У відповідь вистарчить назвати кілька імен: Кониський, Грінченко, Франко, Маковей.

Л. Грамичка

Д-р Олександр Соколовський — *Сьогоднішня Європа* Географічно-політичний і господарський начерк *Рідне Слово* ч. 4 Львів 1937 ст. 39.

Не зовсім можемо погодитися з способом трактування теми, який вибрав автор. На ст. 7, де мова про підсовітську Україну, вчислено лише oprіч офіційної території УССР, Зелений Клин і українців, „розсіяних по совітській території“. Треба булоб назвати компактні (не „розсіяні“) маси українців, які заселяють відірвані від України частини Курщини, Чернігівщини і Вороніжчини, так само Кубань. Говорячи про релігію нашої людности в Галичині і Зах. Волин, автор чомусь говорить лише про православних і католиків, коли треба булоб ужити назви греко-католик. Не уживає зовсім своєї назви автор і тоді, коли подає загально-європейську статистику релігій на ст. 6. В розділі про Чехію автор — очевидно без застанови — кидає фразу, що „чехи записалися добре в пам'яті українського народу, бо дали дуже видатну допомогу українській політичній еміграції“ (ст. 12). Коли автор згадує про СССР, то не забуває підкреслити, що сей „союз“ — „під оглядом обшару, числа людности і природних богацтв — великан“ (ст. 8). Натомісць, коли говорить про Велику Британію — про се не згадує, хоч брітійська імперія перевисшає СССР і під оглядом обшару, і числа людности і природних богацтв. Що „Болгарія виявила багато симпатій для українців“ — сього напpавду не можна сказати. Колиж автор покликається на те, що в 1918 Болгарія „визнала українську державу і вислала до Києва свого посла“, то те саме зробили і Німеччина, і Австро-Угорщина і Туреччина. Та про се автор не згадує. Про Туреччину не можна сказати, що вона „відбудувала свою політичну, військову та господарську силу“. При всім подиві для Кемаля Паші, треба признати, що нова Туреччина не відбудувала своєї політичної сили, яка сягала ще недавно до Адрії, Тріполісу і Арабії: нова Туреччина лише уміцнила своє становище на своїй етнографічній території, до якої її зіпхнули —

світова війна, а передтим балканські війни. „Балканські держави мають в цілм світі свою голосну, але не найкращу славу“, читаємо в брошури. „Та частина Європи найбільш неспокійна, сварлива і войовнича“. Отже автор ніби осуджує сю „сварливість“? Алеж їй ті „сварливі“ балканські народи завдячують те, що вирвалися зпід Туреччини. Взагалі автор великий прихильник спокою. З усіх європейських держав лише дві чи три мають напружені відносини з сусідами, а решта... Напр. Румунія — „вдержує добрі взаємини з ближшими і дальшими сусідами“; Англія — „веде політику миролюбиву, компромісову“; Ірландія — „веде політику доброго співжиття з усіма сусідами“; Бельгія — є нейтральною; Голандія — „веде завжди політику доброго співжиття й нейтральности“; Німеччина має — „добрі взаємини з сусідніми державами“, так само північні балтійські держави; Данія — „веде спокійну, зрівноважену політику“; Югославія — має „добрі сусідські взаємини“; Болгарія — веде „спокійну політику“; Греція „живе в згоді з сусідами“ ітп. Одним словом — всі покою широк прагнуть... Незрозуміло тільки чому всі так страшенно збобяються і чому що року над Європою зависає, тут чи там, загроза війни? Коли автор хотів виказати „силу і напрямок політики європейських держав“, йому треба було б інакше взятися до теми. Треба було б відслонити і висвітлити ряд дражливих нерозв'язаних питань європейської політики — питання середземноморське, чорноморське, питання Бельгії, як буфорової держави між Німеччиною і Англією з Францією, спліт проблем Малої Азії і північної Африки, проблему „аншлюсу“, як взагалі ряд „розв'язаних“ Версальем питань, які домагаються нового регулювання, сказати про поділ держав на ревізіоністичні і протиревізіоністичні і пр. На жаль нічого з цього не зроблено.

Р. О.

Записки Наукового Товариства ім. Шевченка — том CLV — Праці Філологічної Секції за редакцією Василя Сімовича, Львів 1937 вел. 8^о (4)+368+(2) стор.

Із вступної замітки редакції довідуємося, що поміщені в сьому томі *Записок НТШ* статті (числом 14) — се ті реферати дійсних і звичайних членів Наукового Товариства ім. Шевченка, зголошені на зїзд славянських фільологів у Варшаві, у вересні 1934 р., які були продискутовані й ухвалені до друку Фільологічною Секцією НТШ. Таким чином не подає сей том *Записок НТШ* повного образу того, з якими працями виступали українські фільологи на тім зїзді. Чому деякі українські фільологи, до того члени (справді тільки звичайні) НТШ не зголосили своїх праць до Фільологічної Секції НТШ, причина того в факті, що Фільологічна Секція НТШ не адоптує нових дійсних членів зпоміж молодих літературознавців і мовознавців, що мають за собою не раз цінніші праці від деяких старих дійсних членів цієї Секції, які мають за собою здебільша тільки публікацію джерел та причинків. Яскраве світло на дослідну працю деяких старих членів Фільологічної Секції НТШ кидають саме їхні причинки, видруковані в CLV-ому томі *Записок НТШ*.

У статті *Питання про східнославянську промову* пише д-р С. Смаль-Стоцький про те, як поставилися слависти до негачі автором і д-ром Теодором Гартнером, пок. професором романстики й фонетики в черновецькому й інсбруцькому університетах, теорії А. Соболевського про спільну для предків нинішних українців, білорусів і росіян „праруську мову“. Ол. Шахматов, В. Ягіч і Ол. Брікнер закидали Ст. Смаль-Стоцькому тенденційність, та новіші досліди таких мовознавців, як Тад. Мілевський й Ст. Шобер зміцнюють думку Смаль-Стоцького, що „ніякої „праруської мови“ не було; що всі живі славянські мови, між ними й українська, російська й білоруська розвинулися просто й безпосередньо з діалектів праславянської мови“.

Добре сконструованому рефератові С. Смаль-Стоцького протиставиться хаотичний, під оглядом конструкції, причинок колишнього професора української літератури в львівському університеті д-ра К. Сту-

динського п. н. *Карел Яромір Ербен і Яків Головацький*. Обговорення взаємин між чеським і галицько-українським письменником губиться в тій статті в надмірному накопичуванні подій що не належать до наміченої автором теми, та переплітання уривками з різних джерел, що висвітлюють саме сі побічні для причинка події. Можна було про сі події згадати коротко, а вже зовсім зайвим є передрук уривків з листів, олов'ячених давніше в *Кореспонденції Я. Головацького*. Наукова вартість причинка сумнівна; Студинський не переглянув цілоти листів Ербена, що появляться друком заходами д-ра А. Грунта, бібліотекаря Нац. Музею в Празі, та Й. Трасека, професора в Братиславі. До сього повного видання листів Ербена сягатимуть дослідники, а не до причинка Студинського, який „може“ тільки „здогадуватися, що листи Ербена найшлися в комплекті, зате в чорнетках Як. Головацького маємо пропуски. Можлива річ, що знайдуться вони між паперами Ербена у Празі“. Не знати, чим кермував молодий мовознавець д-р Ярослав Рудницький, який зачуслив сей причинок Студинського до „літературознавчих порівняльно-слав'ястичних праць“ (*Новий Час* 1937 ч. 140). Бо в дійсності сей причинок — се тільки натяки на різні матеріяли до різних подій, не тільки до взаємин між Ербеном і Головацьким. До ділянки порівняльно-слав'ястичного літературознавства можна віднести хіба кінцевий натяк Студинського на подібність поезії Ербена й Шевченка. Але розгляд цієї подібності вимагає окремої студії, а сам натяк не до речі у статті, якої наголовок *Е. Я. Ербен і Я. Головацький*. Взагалі стаття хаотично сконструована, без вичерпання цілоти джерельних матеріялів.

У *Формулах закінчення в українських народніх думах у звязку з читанням про наверстання дум* розглядає д-р Ф. Колесса імпровізаційний стиль дум і характеристичні для поодиноких груп дум формули закінчення, та подає вказівки на групування дум за тими формулами. Всупереч твердженню П. Жигецького, прийнятому К. Грушевською і В. Перетцом, що думи є напів-книжними творами, автор доводить, що „думи є творами устної народньої словесности і що ніяк не можна виводити їх з того природного органічного звязку“. В своїй обширній студії д-р Колесса подає переконливі аргументи для підтвердження своїх поглядів.

У статті *Носі Kopitariana* згадує М. Тершаковець відносини словінського вченого Вартоломея Копітара як цензора, коротко до сербських, подрібно до польських і чеських творів; до статті додає автор матеріяли зібрані ще перед світовою війною в архіві мін. внутр. справ б. австрійської монархії.

В доповіді *Мовні ознаки пам'яток українського письменства до монгольської доби* д-р І. Свенціцький протиставить твердженню, що згідно з говоривими прикметами східньо-славянських мов сучасности, найстарша пам'ятка українського письменства походить з 1144 р. Автор твердить, що „знаменні риси української мови виступають тільки в пам'ятках кінця XIII ст.“ Тимчасом, поділ пам'яток сх.-славянського письменства за національними прикметами, в основу якого покладено говоріві прикмети сх.-славянських мов сучасности, склав росіянин А. Соболевський, та з невеликими змінами під впливом критики В. Ягіча й О. Потебні — прийняв і другий росіянин О. Шахматов. Отже, російські вчені не знайшли критерія, якимби могли заперечити існування знаменних рис української мови у літературних пам'ятках княжої Руси XII ст., а д-р Свенціцький знайшов.

У статті *Станіслав Вислянський і Україна* д-р Я. Гординський обговорює українські мотиви та їхнє джерело в письменницькій творчості сього поета й маляра; зокрема його вплив на творчість трьох українських „молодомузців“. Пок професор українського університету в Празі д-р Агенор Артимович написав статтю про *Потенціальність мови*, де подає свої завваги до поглядів Ф. де-Сосюра (de Saussure) — на різницю між мовою й говіркою, чи балачкою, та запізнає нас з думкою В. Матезіуса (V. Mathesius) про прикмету „ста-

тичного хитання" в мовних явищах. Д-р В. Сімович розглядає питання *Про поголошене українське „л“*. Д-р Л. Луців обговорює переклади поезій Шевченка на хорватську мову поетом Августом Харамбашічем та Шевченків вплив на творчість останнього (*Август Харамбашіч і Тарас Шевченко*). Тісний зв'язок між закарпатськими й галицько-карпатськими говорами, що по обох боках теперішніх державних кордонів діляться на три головні групи: лемківську, бойківську й гуцульську, виказує д-р І. Панькевич у статті *Відношення південно-карпатських говорів української мови до всіх інших українських говорів, і передусім до північно-карпатських*. Д-р Теофіст Пачовський пише про Відеуху *„Zwyciów Świątych“ П. Скарги в „Четейх — Минейх“ Дмитра Тупталенка*.

Професор краківського університету д-р І. Зілінський пише про *Взаємодієсини між українською та польською мовою*. Д-р Зілінський протиставляє думці А. Брікнера про незначний вплив „рущини“ на польську мову погляди безсторонних польських учених пок. Я. Розвадовського й К. Нітша про сильний вплив української мови на польську в минулому й тепер. Першу спробу зібрати в одну цілість українсько-польські мовні впливи зробив у загальному нарисі професор славистики на львівському і краківському університетах Т. Лер-Сплавінський. Звернемо увагу на один його хибний погляд щодо підкладу лемківського говору, який Лер-Сплавінський вважає за польський на основі баламутної думки таки нашого земляка І. Свенціцького, що, мовляв, „в кожному разові (*sic!*) лемків походиться вважати скоріше зрученим племенем західно-славянського походження, як сильним висловом мовного переходу від східно-славянської громади до західної“. Зілінський, покликуючись на новіші досліді над лемківським говором Н. ван Вейка, Й. Шемля і З. Штібера, пише, що думки Свенціцького й Лера-Сплавінського про несхідно-славянське походження лемківського говору залишаться тільки нічим неумотивованими здогадами. Наприкінці розправляється проф. Зілінський з двома гіпотезами професора львівського університету д-ра Яна Янова, який вважає хибно: 1) гуцулів за „зручену“ румунсько-польську мішанину й 2) цілу Галичину за країну первісно етнічно польську ще перед часом, коли Володимир Великий здобув Червенські Города у 981 р. Проф. Зілінський вважає здогади Янова за неумотивовані; при тому додає, що хто ставить такі гіпотези, той *eo ipso* мусить признати й надзвичайно велику експансивну, атракційну та асиміляційну силу українського елементу і його велику культурну перевагу над іншими, коли той елемент у такому розмірно короткому часі встиг засимілювати такий великий первісно неукраїнський простір до того ступіня, що з того первісного історичного субстрату не залишилося тривких слідів. Далі покликається Зілінський на інші погляди Лера-Сплавінського, а саме: 1) що початок польської експанзії на Червону Русь (Галичину) та сумежні землі є пізніший від української експанзії по Поппрад, 2) що навіть первісний мовний підклад польського окраїнного („кресового“) говору є український. Свої висновки проти здогадів Янова кінчить Зілінський наведенням погляду визначного польського мовознавця З. Штібера, який вважає, що навіть назву ріки Сяну перенялося від українців щойно тоді, коли Казимир Великий зайняв Галичину (Червону Русь).

Уже раз згаданий д-р Я. Рудницький (*Наростки — ище, -иско, -сько в українській мові*) подає доповнення до своєї зїздової доповіді, що появилася в „Працях Наукового Інституту“ у Варшаві (1936 І. XXXI) під заголовком *У справі довербатиів із наростками — ище, -иско у славянських мовах*. Кінцевою є стаття д-ра В. Лева — *Іван Франко та польські позитивісти*. До своєї короткої доповіді автор солідне простудіював матеріал і дійшов до висновку, що Франко хоч і знав твори польських позитивістів, але ще перед ними познайомився з західноєвропейським реалізмом; що підхід Франка до актуальних для своєї

добу проблем інший, бо прим. соціальні проблеми опрацював він зі свого національного становища, як знову польські позитивісти опрацьовували їх з польського національного становища.

Вражає нас хаотичне чергування статей з цілковитим негуванням їх змісту; радимо редакторів фільологічних *Записок НТШ* поглянути, як ідеально є дібрані статті різноманітного змісту в ювілейній книзі познанського німецького видавництва „Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen“ (кн. 29).

Після відділу розвідок є поміщені в *Записках НТШ* некрологи двох дійсних членів фільологічної Секції НТШ, а саме згадуваного вже А. Артимовича († 21 X 1935) і члена Української Академії Наук В. Перетца, заслуженого вченого й виховника цілого ряду дослідників історії української літератури й мови, що помер, засланий москалями з Києва до Казані, у вересні 1936. р.

У відділі „Бібліографія“ обговорено 48 окремих праць і збірників, що появилися від 1930. р. з ділянки історії письменства, шевченкознавства, слов'янських взаємин, літературознавства й критики, мовознавства, етнографії та бібліографії. Та в доборі праць спостерігаємо тенденційність редактора. Він не подбав про рецензії таких цінних праць молодих українських дослідників з ділянки української фільології, як прим. д-ра К. Чеховича: *Ол. Потебня, Український мислитель-лінгвіст* (Варшава 1931), д-ра В. Лева: *Український переклад хроніки Мартина Бельського* (В. 1935), натомість рекламує свої невеличкі причинки *До морфології українських прикметників, Українські чоловічі ймення осіб на-„но“ в історичній освітленні* (сей останній обговорює підхлібно і сам автор, і зокрема д-р Я. Рудницький), та *Хрестоматію з пам'яток староукраїнської мови*. В рецензії на причинок В. Сімовича: *Йосиф Іречек і українська мова*, Студинський пише: „Хоч автор (себто Сімович) вирікається літературознавства і вважає себе тільки за дослідника-лінгвіста, в названій праці дав зразкову студію про плян австрійського уряду ввести, з допомогою Іречка, латиницю в Галичині“. Чи ж студія про плян австрійського уряду ввести латинку в Галичині належить до ділянки літературознавства?

Рецензії проф. М. Возняка на видану д-ром Бадецьким *Польську міщанську лірику* та на три причинки до пісні про козака й Кулину (Ю. Яворського, А. Брікнера й Ю. Кржижановського) є основними науковими студіями. В річевій оцінці праці д-ра Є. Ю. Пеленського *Бібліографія української бібліографії* подає В. Дорошенко багато доповнюючого бібліографічного матеріалу. Реєстр причинків В. Ржіги до *Слова о полку Ігоревім*, поданий М. Тершаковцем наприкінці його огляду новіших праць про се „Слово“, доповнимо такими: „Ярослав Осмомисл у „Слові о полку Ігоревім“ і „До тексту Слова о полку Ігоревім“ („Науковий Збірник“ Історичної Секції ВУАН за рр. 1926 і 1927).

Розміри нашого огляду не дозволяють навіть вичислити наголовків, обговорених у 155-ому т. *Записок НТШ* праць і причинків. Для ширшого круга читачів буде — на нашу думку — цікавою рецензія м-ра М. Семчишина на твір д-ра М. Рудницького *Від Мирного до Хвилювого*. Співчуваємо рецензентові, що хотів визватися так, щоби вовк був ситий і коза ціла. Треба признати, що рецензент старався підійти критично до твору, але поміж його критичними заувагами можна доглянути такі „наукові“ аргументи: „Алеж книжка М. Рудницького — цікава, живо написана“, „А проте книжка має свої додатні сторони...“ Ми гадаємо, що збірки статей феїлетонового характеру про довільно вибраних М. Рудницьким письменників не можна вважати „синтетичним оглядом наших літературних надбань за останніх 60 літ“ — як се читаємо наприкінці рецензії М. Семчишина.

Серед рецензентів є значний відсоток молодих, початкуючих дослідників; проте молоді дослідники в ділянці української фільології не можуть радіти разом із своїм товаришем д-ром Я. Рудницьким, що мовляв, „на науковому фронті зміна“ (*Новий Час* 1937 ч. 140 і 141), бо серед старих українських фільологів зникло упередження до молодих, які набули своє знання від чужих професорів. Саме з цього тому

Записок НТШ видно, що праці молодих фільологів є далеко цінніші для української національної науки, ніж причинки Студинського, або мудрування Свенціцького. Не всіх також молодих фільологів згуртував редактор *Записок НТШ*. Покищо в Фільологічній Секції НТШ нема такої взаємної співпраці між старими й молодими дослідниками, яка існує віддавна в Історично-філософичній та Математично-природописно-лікарській секціях НТШ.

Відмічуємо яркіші друкарські помилки; у „змісті“: „Відношення південно-карпатських говорів... до південно- [зам. північно]-карпатських“; ст. 8: 1884 р. зам.: 1844; с. 110: „Діло“, 1917, зам. 1907; ст. 111; Новий Час, 1923, зам. 1932; відмічування таких помилок, яких читач може легко догадатися, як „пояснювальними“, „сенету“, „зв'язну“, їх є багато, зайве, але й вони не повинні бути в науковому видавництві.

Кінчимо сей наш огляд ще одною заввагою під адресою редактора: треба було доповнити список видань НТШ в німецькій мові, уміщений на обгортці цього тому; адже чужі наукові круги, до яких він дійде, уявлятимуть науково-видавничий рух Наукового Товариства ім. Шевченка гіршим, ніж він є в дійсності.

Микола Андрусак

Від Адміністрації

Вийшли з друку:

1) III (15) книжка *Квартальника* за 1937 р.: Б. Горович — *Націоналізм в Бельгії*. Ціна в краю зл. 1.50, закордоном зл. 1.70 з пересилкою; 2) IV наклад Р. Єндика — *А. Гітлер*; III наклад Д. Донцова — *Патріотизм*; 4) II наклад Д. Варнака — *Тавматизм Організації* (ціни подані на окладинці *Вістника*).

Всіх хто хоче взяти до кольпортажі книжки: *Книгозбірні*, *Квартальника Вістника*, або інші книжки нашого видавництва просимо повідомити.

Книгарням, кольпортерам, передплатникам, що не вирівняли рахунку за попередні книжки, стримана висилка III кн. *Квартальника (Націоналізм в Бельгії)*.

Для перевірки рахунків висилаємо кольпортерам сальдо належності за кольпортаж до III кн. 1937 р. *Квартальника* включно.

Вказки доджників посилаємо нашим заступникам в листах, просимо поургувати про заплату належності і заохотити до дальшої передплати.

Передплатникам в Румунії вислано *Квартальника* ч. 4. за 1936 р. *Маршал Вперед (Бліхер)*; як дістанемо дозвіл, дішлемо дальші книжки.

Кольпортерам, які присилають замовлення на книжки, просимо подавати **точні адреси** (почти і місцевости), а при замовленні книжок для установ, подавати **ім'я і прізвище особи**, на руки якої маємо вислати книжки.

Хто має III, IV, X, XI, кн. 1924 р.; II, III кн. 1926 р. *Л. Н. Вістника* і X, XII кн. *Вістника* за 1936 р., просимо прислати нам в замін за інші книжки, або на рахунок довгу, чи передплати.

Признана книжкова премія за кольпортаж книжок нашого видавництва в 1936 р.: П. п. Олександрові Масляникові; Марії Білас; студ. Теодорові Лапичакові; Л. Нащукові; П. Андрощукові; А. Бойкові; П. Ковалюкові; А. Господинові; проф. М. Негребецькому; М. Левицькому; Галині Кабайді; Зен. Марцюкові; М. Галунові; М-гру Я. Островській; Б. Зарицькому; Д-ру В. Свідерському; Волод. Бичковичеві; М-гру В. Климкові; М-гру Юліяну Щирбі; О. Тющці; інж. Ю. Бикові; Вол. Лабізові; Клюб „Промінь“ Луцьк; Укр. Студ. Спілка. Брно; П. Остапчукові; проф. Б. Загайкевичеві.

Признані книжки вишлемо, або просимо особисто відібрати в Адміністрації.

Були випадки недоручення книжок на Волині: Арсень Боднарчук, Даничів; Олександр Дідковський, Княгинінек; Олекса Тирибус, Гоздівлів; проф. Лука Павлишин, Завідче.

Хто знавби, просимо подати адреси таких осіб: Михайло Маруньчак, Далешів; Михайло Кісик, Татарів; Святослав Гук, Підволочиск; Тарас Боровець, Рівне.

В останніх місяцях пропадає дуже часто кореспонденція з Чехії (не дістали листів від В. Шпонтака, О. Горза і др.).

Вп. Олександр Семенів, Німеччина; наш заступник розчислився з нами за 20 н. мар., які Ви йому передали на передплату. *Вістника і Квартильника*.

Вп. С. Медвідь, Чехія; одержали зл. 11'03; на чекові ПКО присланого нам з Варшави є напис „*duższa potatka po ukraińsku na dowodzie wpłaty*“. На жаль з поданої аднотації урядника в Варшаві ми нічого не довідалися.

При змінах адреси, просимо обов'язково подавати стару адресу **Вп. В. Косташук**, Тулова; книжку VII-VIII 1937 р. вислали п. Г. Стефанику до Канади.

„Афнер“ Moselle, Франція: зл. 15 одержали, книжки вислали.

Вп. М. Сурмач, Нью-Йорк: 15 дол. одержали, 10 доларів, що вислав в жовтні 1936 р. п. Ковбаснюк, ми вписали на Ваше conto зл. 10.

Вп. Я. Сліпанський, Аргентина: одержали дол. 10'85, з яких дол. 4 передали до Української Бібліотеки у Львові.

Українська Кооператива „Калина“, Вінніпег: дол. 22 одержали, книжки, рахунки і лист вислали. Всеч. о. **А. Власів-Овдієнко**, Югославія, п. **Л. Панасій**, Завалів, прислала нам на Ваше conto зл. 10. **Вп. С. Дзера**, Канада; **П. Ординський і Наш Базар**, — Нью-Йорк; **О. Бабій і О. Бойків**, — Франція; **Др. О. Ольшевський**, **Інж. Н. Гнатюк**, **Т. Мороз**, **О. Лященко**, **др. П. Іващенко**, всі Чехія — гроші одержали, книжки вислали.

Вже по видрукуванню їх імен вирівняли належитості: **П. Ординський**, Нью-Йорк; **В. Ціховляз**, **Собятин**; **Б. Старух**, **Бережани**; **О. Лященко**, **Прага** за кольпортаж; **В. Трач**, **Станиславів**; **Вол. Хоминець**, **Опорець**; **Магдалина Чучманівна**, **Гумніська**; **В. Камінський**, **Лютинка**.

Вп. П. Ткачук, Українська Книгарня **Saskatoon Sask**, Канада, чек на дол. 25 одержали, книжки вислали.

Вп. М-гр В. Душник, **Нью-Йорк**, листи, 50 книжок *Вістника*, докладні рахунки вислані. Ви розчислилися за **І. Савчина** дол. 2'50; **М. Дудру** дол. 4. **Я. Гаврилка** дол. 3'50, кольпорт. 4 дол.

Обеднання Нью-Йорк, 20 дол. одержано, в тім 14 дол., вплачених м-гр. Душником. За кого прислано 6 дол?

Всіх заступників і кольпортерів просимо вернути нам 1 кн. *Вістника* 1937 р., як що досі не дозучено новим передплатникам.

При посилці грошей обов'язково подавати за що посиляється належитість.

Вже рік минув, як обіцяли нам, що вирівняють належитість: студ. **Тимотей Лаба**, **Краків**; **Інж. Осип Савицький**, **Ярослав**; студ. **Нуса Заборовська**, **Городище**; студ. **Гаврил Пиців**, **Рембершів**; **Омелян Осипович**, **Коцюбиньчики**; **Михайло Делюх**, **Скоморохи**; **М-гр Юліан Пелех**, **Солотвина**; **Кость Місевич**, **Кременець**; **Михайло Кашук**, **Єнджеїв**; **Марія Борис**, **Залуж**; **Демян Гарасимович**, **Берлін**. Заступників просимо поургувати про заплату належитості.

Потребуємо кольпортерів на міста: **Стрий**, **Тернопіль**, **Косів**, **Бібрку**, **Городок**, **Рудки**, **Мостиська**, **Дрогобич**, **Галич**, **Доброміль**, **Турка**, **Самбір**, **Холм**, **Костопіль**, **Любомель**, **Дубно**, **Острів**, **Здолбунів**, **Горохів**, **Бересть**, **Катовиці**, **Сарни**, **Люблин**, **Прага** — **Чехія**, **Рим**, **Загреб**, **Харбин**, **Буйнос Айрес**.

Мимо кількакратного упімнення не вирівняли належитості за кольпортаж: **Василь Яциняк**, **Лівча** 6; **Михайло Кузенко**, **Надвірна** 19'85; **Олекса Кривий**, **Крилос** 30'75; **Петро Чупляк**, **Боркі Великі** 6; **Микола Фокшей**, **Косів** 11'05; **Іван Тройняр**, **Тернопіль** 17'25; **Василь Савич**, **Володимир Волинський** 10'50; **Володимир Стасів**, **Перемишль** 23'75; **Ярослав Дийий**, **Добрани** 28'13; **О. Жураківський**, **Любшів** 10'25; **Святослав Гук**, **Підволочиск** 3'75; **Петро Галамай**, **Керниця** 6'75; **Іван Горохівський**, **с. Льва**, **Козівка** 7'25; **Марія Борис**, **Залуж** 21'35; **Ізидор Андрійчин**, **Ямне** 22'35; **Михайло Кіндрачук**, **Городенка** 3'75; **Афанасій Ковальчук**, **Ло-**

пушно 7:50; Юліан Котик, Пархач 20:60; Михайло Левчук, Новосілки 18; Олександр Максимюк, Константинів 14:15; Григорій Маївка, Чорний Острів 18. За *Вістник і Квартальник*: Читальня Просвіти Кульчиці Шляхетські 7:50; Інокентій Гловацький, Остріг 2:55; Дир. Ярослав Рогужинський, Коломия 7:30; Олександр Степанюк, Дятківичі 3:50; Дир. Володимир Кохан, Сокаль 2:20; Альфонс Вільде, Луцьк 1:50; Микола Яворський, Потік Золотий 4; Інж Теодор Залуцький, Жовква 5; Ярослав Дикий, Добряни 5; Нуся Заборська, Городище 4:50; Гавриіл Піцив, Рембертів 6:90; Володимир Андрушків, Борислав 4; Читальня Просвіти, Комарно 5:35; Роман Винник, Довга Войн. 6:25; інж. М. Гарасюк, Луцьк 7:95; Осип Ірлюнь, Турка 3.

Вп. Дир. Л. Киселиця, Чернівці, заповіджених грошей досі не дістали. Просимо скорше вислати.

Для перевірки рахунків подаємо, що належить нам за *Вістник* до IX кн. 1937 р. включно зл. . За *Квартальник* до кн. 193 включно зл. і кошпортж за вислані книжки зл.,

а за границею за *Вістник і Квартальник* докінця б. р. зл. ..

Всіх, хто має залежності за кошпортж чи передплату просимо вирівняти і не наражати себе на стримання книжок і на упізнєння.

—О—

5 липня б. р. помер в Копичинцях Петро Стадник, службовик Повітового Союзу Кооператив, наш активний прихильник, старий передплатник і б. чолпортєр і заступник нашого видавництва на копичинєцький повіт. В. Й. П.

Errata:

В ч. VII-VIII на стор. 527, 2-га примітка, зам. Новий Час має бути о. П. Табинський; ст. 531 в 2-м рядку згори: пропущено слово наступає; ст. 531 ряд. 27 згори зам. спеціальні має бути соціальні; ст. 532 ряд. 26 згори зам. станиці — станції; ст. 534 ряд. 10 здолу зам. хтось — десь. На ст. 599 зам. вічна варта — вічна ватра.

В сій книзі (IX) на стор. 645, ряд. 18 здолу, зам. поломив, має бути полонив.

Нові книжки

Марко Черемшина — Твори Том 2-ий. Повне видання за редакцією Е. Ю. Пеленського. В-во „Ізмарагд“. Ст. 248. Ціна зл. 4:50.

Іван Брик — Боротьба чехів за волю. Львів, накл. т-ва „Просвіта“ ст. 94.

В. Шурат — Історичні пісні. Львів 1937 видав. І. Тиктор. Ст. 128.

Перед треном правди і краси збірка видатніших христ. поезій опрацював Г. Мирославич Крелл — 1937 ст. 64. Бібліотека „Будівничого“.

А. Чайковський — Перед зривом Львів 1937 вид. Ів. Тиктор ст. 128.

М. Заклинський — Пізнай свій рідний край вид. Ів. Тиктор Львів 1937 ст. 64.

Бібліотека аматорського театру в-во „Рекорд“ Львів 1937:

Роман Молегич — Наука в ліс не заведе Львів 1937 ст. 32.

Евген Рудий — Зрада вбиває ст. 32.

О. Скалєзуб — Шинкарочла ча-

рівнина ст. 94.

Евген Рудий — Похід Ігоря на Царгород ст. 39.

Діточа Бібліотека в-во „Світ Дитини“ Львів 1937:

Ганс Християн — Цісарський соловій казка ст. 20.

Вуйко Слаєко — Пригоди дядька Прохора ст. 32.

Алядин і чарівна лямпа ст. 72.

Микола Поєдний — Гетманська булава ст. 36.

Словник чужомовних слів для україн. селян і робітників накл. „Дешева Книжка“ Львів 1937 ст. 288.

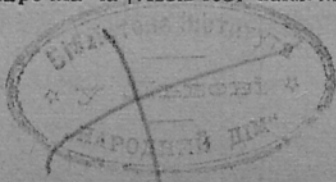
Альказар написав **Р. Керч** вид. „Дешева Книжка“ ст. 29.

М-р Гопольницький — Торгівля її суть значіння і організація Львів видав. І. Тиктор Львів 1937 ст. 32.

В. Осипович — У Черчі комедія накл. автора Львів 1937 ст. 36.

Д-р В. Пачовський — Золота гвіздка віршована казка Жовква

Львів 1937 накл. М. Матвійчука ст. 55.

ЖІНОЧА ДОЛЯ

ілюстрований тижневик

приносить статі на теми: громадські, національні, виховання дітей й дорослої молоді, відносини в родині. Повісті про жіноцтва чужих народів. Описи далеких країн, звіти з праці жіноцтва в краю і за границею.

Річна передплата 7 зол. Адреса: КОЛОМІЯ, ЗАМКОВА 37.

Вже вийшов роман
Уласа Самчука

КУЛАК

чч. I. II. — Чернівці 1937 р. — Ст. 280.

Замовляти в книгарнях.

Передплатуйте! ЖУРНАЛ МОЛОДИХ ДОРОГА

Порушує найбільш пекучі справи наших днів; Розбуджує й гострить думку молодого покоління.

Адреса: „ДОРОГА“ ЛЬВІВ,
Гродзійських ч. 1 III. пош.

Число розрахунк. переказу 264.
Річна передплата 2 зол., півріч.
1'10 зл., одно число 20 сот., для
заграниці річно 3'50, для Аме-
рики і Канади 1 дол.

Від травня ц. р. виходить в
Коломії новий український
незалежний тижневик

„Авангард“

Часопис присвячений найпеку-
чішим справам сучасного укра-
їнського національного життя.

Адреса: КОЛОМІЯ
вул. Беднарська 9а

Передплата: річна 6 зол.,
півріч. 3'50 зол.

„ГОМІН БАСЕЙНУ“

ІНФОРМАЦІЙНО СУСПІЛЬНИЙ ДВОТИЖНЕВИК.

„Гомін Басейну“ заторкує всі справи працюючих мас Підкарпаття
„Гомін Басейну“ се. приятель і радник робітника і селянина!

Адреса: Дрогобич, вул. Підсудського, „Народній Дім“
ч. скр. 39. — Річна передплата 3'50 зл.

Найбільша українська торгівля шкільного
й канцелярйного приладдя

„Союзний Базар“

ЛЬВІВ,
РУСЬКА Ч. 20.

поручає на новий шкільний рік: скіряні ручки, бльони, зошитки, вічні
пера, автоматичні олівці, чорнила тощо.

По найдешевших цінах!

МАСОВА ОЩАДНИЦЯ

III
П 12531

1937 Р. 5 кн. 9

через

ПРОМ-БАНК

ЛЬВІВ, ГРОДЗИЦЬКИХ 1. І. п.

РОЗБУДУЄ РІДНИЙ ПРОМИСЛ!

Книгозбірня Вістника

ч. 1	М. Островецька:	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	М. Макиєвель:	ВОЛОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	Р. Бидик:	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	Л. Мосендз:	ШТАЙН	ц. зл. 1 ⁵⁰
ч. 7	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ полковник Ля Рок	ц. зл. 1 ⁵⁰
ч. 9	Д. Донцов:	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	Д. Варнак:	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1 ⁵⁰
ч. 11	Д. Донцов:	ДУРМАН СОЦІАЛІЗМУ	ц. зл. 1 ⁵⁰
ч. 12	М. Антонович:	МАРШАЛ ВПЕРЕД (Бліхер)	ц. зл. 1 ⁵⁰
ч. 13	В. Темляк:	ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	Р. Керч	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1 ⁵⁰
ч. 15	Богдан Горювич:	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1 ⁵⁰

**В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.**

ЦІНА КН. 2²⁰ зл.

Видав: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 ж. 21.